

**Rutte heeft bezwaar tegen
term 'armoede' in
Nederland**

'JE HOEFT JE ECHT NIET TE SCHAMEN ALS JE NU NIET RONDKOMT, DIT IS NIET JOUW SCHULD'

**'Misbruik uitkeringen is
nationale sport'**

*'Lange rijen bij
voedselpunten'*

**Hup,
netjes
kleden en
meedoen**

NOVEMBER 2024

DE MAAT GENOMEN

Een studie naar de
representatie van gezinnen in
armoede in vier Nederlandse
kranten

door
Elizabeth Venicz
Lois Verkooijen

Lectoraat Ontwerpen aan de Journalistiek,
o.l.v. Danielle Arets

In opdracht van FNO Zorg voor kansen.

"Poverty is not just a lack of money;
it is not having the capability to realize one's full potential as a human being."
Amartya Sen (Sen, 1999)

DANKWOORD

Dit onderzoek zou nooit tot stand zijn gekomen zonder de inzet van de leden van het gezinspanel van FNO die niet alleen kritisch hebben meegedacht maar ook in uitgebreide persoonlijke interviews over hun eigen leven hebben laten zien wat het betekent om in bestaansonzekerheid te leven.

Veel dank ook voor Quiet Den Haag en Quiet Tilburg die actief hebben meegedacht en gezocht naar een zo breed mogelijk palet aan ervaringsdeskundigen. Ze hebben hun ontmoetingsplekken opengezet voor de onderzoekers en voor studenten en ons zo laten zien hoe belangrijk het werk is dat zij verrichten. Hun hulp was onmisbaar.

Een bijzonder woord van dank is voor alle 26 ervaringsdeskundigen die zonder voorbehoud ons een inkijkje gaven in hun leven. De zeer persoonlijke, ingewikkelde en soms pijnlijke verhalen maar ook de humor en kracht die uit deze verhalen kwamen, maakten duidelijk hoe belangrijk hun stemmen zijn en hoezeer deze in het maatschappelijke debat en in de journalistiek worden gemist. Het zijn verhalen die ons, de onderzoekers, maar ook de meewerkende studenten, hebben geraakt en aansporen om naar manieren te zoeken om deze hoorbaar te maken. Dit onderzoek is daar een eerste stap voor.

De koppen op de voorpagina zijn alle vijf afkomstig uit de onderzochte periode

Hup netjes kleden en meedoen komt uit de NRC in 2013 (Koning, 2013, p. 6)

Rutte heeft bezwaar tegen term armoede komt uit Trouw in 2011 (Trouw, 2011, p. 10)

'Misbruik uitkeringen is nationale sport' komt uit Trouw in 2003 (Trouw, 2003, p. 1)

'Lange rijen bij voedselpunten' komt uit de Telegraaf in 2020 (Telegraaf, 2020, p. 5)

'Je hoeft je echt niet schamen als je nu niet rondkomt. Dit is niet jouw schuld' is een streamer uit het artikel Groeiende armoede al zichtbaar in de Telegraaf in 2022 (Eijk & Visser, 2022, p. 6)

“Ik heb op tv verteld over mijn situatie. Als ik nu in de supermarkt kom, gaan mensen dus kijken: wat zit er aan boodschappen in je wagentje.

En als je dan een wijntje koopt, zeggen ze:

‘Ja maar dan moet je maar niet drinken.’

Ik moet me iedere keer verantwoorden bij alles.”

Harriët

INHOUDSOPGAVE

1. Samenvatting en inleiding	4
2. Theoretisch kader	7
3. De representatie van (gezinnen in) bestaansonzekerheid in vier Nederlandse kranten tussen 2003 en 2022	15
4. Bestaansonzekerheid in beeld, een analyse van gebruikte nieuwsfoto's	32
5. Taal voor bestaansonzekerheid in de krant	47
6. Je constant verantwoorden: het effect van representatie op het leven van mensen in bestaansonzekerheid	53
7. Conclusies	63
Referenties	67
8. Bijlagen	73

1. SAMENVATTING & INLEIDING

*Mijn zoon had een krantenwijk, waarbij ik hem altijd hielp. Dat geld had hij opgespaard zonder dat ik het wist.
Op een gegeven moment zei hij: "Mama, je bent altijd zo hard aan het werk. Ik heb wat geregeld. Een vakantie."
"Een vakantie?"
"Ja, naar Parijs. Ik wil naar Euro Disneyland."
"Maar dat kan ik helemaal niet betalen."
"Nee, dat weet ik, maar daarom heb ik het geregeld."
Hij had al twee tickets gekocht. Met hotel, toegang alles erin. Hij zei: "Het enige wat je hoeft te doen is eten en drinken verzorgen. Maar dan moet je thuis ook."
Zo gingen we voor het eerst sinds jaren op vakantie dankzij mijn zoon van 13.
Het was geweldig.
Maar mensen in de buurt die zeiden: "Hoezo ga je weg, je had toch geen geld?"*

Anna

1.1 Samenvatting

In dit onderzoek is gekeken hoe mensen in armoede, en gezinnen in het bijzonder, worden gerepresenteerd in vier grote Nederlandse kranten (Algemeen Dagblad, NRC, Telegraaf en Trouw) in de periode 2003 - 2022. Daartoe zijn 320 artikelen en de daarbij geplaatste foto's geanalyseerd uit vier peiljaren waarop het discours over armoede in de samenleving veranderde (2003, 2013, 2020 en 2022).

Conform internationaal onderzoek schrijven de vier Nederlandse kranten opvallend weinig over armoede en al helemaal over mensen in armoede. Zeker in de eerste twee peiljaren is het niet mogelijk om 20 artikelen per krant over mensen in armoede te vinden. Armoede haalt nog veel minder de voorpagina.

In het algemeen volgt de journalistiek over armoede kwesties die politieke ophef veroorzaken. Er wordt weinig ingezoomd op de impact die armoede heeft op de levens van mensen.

Eveneens in lijn met internationaal onderzoek is dat over de hele onderzochte periode, mensen in armoede, weinig als bron worden gebruikt in journalistieke artikelen. Er wordt voornamelijk door professionals (politici, hulpverleners) over ze gepraat. In de geselecteerde artikelen komen ze maar een paar keer per jaar per krant zelf aan het woord. De mensen die wel aan het woord komen vormen daarnaast geen representatieve afspiegeling van de hele groep. Zo krijgen vrouwen, alleenstaande moeders en uitkeringsgerechtigden opvallend vaker het woord. Mensen met een migratie- of vluchtelingenachtergrond, de grootste groep mensen in armoede, worden in de onderzochte artikelen maar hoogst zelden (in 18 van de 320 artikelen) aan het woord gelaten en worden dus sterk ondergerepresenteerd.

De aandacht voor armoede in de vier kranten wordt gekleurd door het politieke discours in de onderzochte periode. In de eerste twee peiljaren wordt de ernst van armoede gerelativeerd en wordt door politici en hulpverleners in de krant op moraliserende wijze over mensen in met een uitkering gepraat. Die moeten 'opgepord' en 'van de bank af' of op andere manieren al dan niet met zachte dwang in beweging worden gebracht.

Dit discours wordt in krant vooral door opiniestukken van of interviews met belangenbehartigers kritische bevraagd maar in nieuwsartikelen ontbreekt een dergelijke kritische benadering vaak. Er wordt in die periode voornamelijk over uitkeringen geschreven. In de laatste twee peiljaren kantelt het narratief. Er is meer aandacht

en begrip voor de situatie van mensen in armoede en na de toeslagenaffaire ook voor de problemen van die het systeem zelf veroorzaakt. Of dit standhoudt als het politieke discours weer negatiever wordt, is niet zeker. Zodra er in artikelen wel zelf met mensen in armoede wordt gesproken is de toon empathischer. In de eerste twee peiljaren worden zij vooral als slachtoffers gepresenteerd waarbij dramatisch taalgebruik niet wordt geschuwd. In de laatste twee peiljaren lijkt dat op zijn minst deels te veranderen. Er is meer ruimte voor mensen in bestaansonzekerheid als zelfstandige en krachtige personen.

Ook foto's van mensen in armoede zijn schaars in de krant en vormen geen goede afspiegeling van de mensen in armoede in Nederland. De alleenstaande moeder zonder migratieachtergrond en met een uitkering komt verreweg het vaakst in beeld. Mannen, gezinnen, werkende armen en mensen met een migratieachtergrond zien we aanzienlijk minder.

Expliciet negatieve foto's van mensen in armoede ontbreken. Alle afgebeelde mensen zien er verzorgd uit en kijken de kijker aan. Anonieme foto's zijn een zeldzaamheid. Ook illustratief beeld met een negatieve lading, zoals de stigmatiserende foto van een dakloze man op een bankje bij algemene artikelen over armoede, komt steeds minder voor. Wel wordt bij een deel van de foto's de persoon in armoede nadrukkelijk als slachtoffer neergezet. De laatste jaren gebeurt ook het tegenovergestelde: de persoon in armoede als krachtige persoon in beeld brengen.

De taal over armoede in de onderzochte Nederlandse kranten is doorgaans gematigd. Negatief geladen termen hebben allemaal betrekking op mensen met een uitkering ('bijstandstrekker', 'uitkeringsprofiteur') en lijken in de laatste twee jaar steeds minder gebruikt te worden. Wel wordt de soms harde terminologie van politici overgenomen.

De geïnterviewde ervaringsdeskundigen ervaren een voortdurend oordeel door instanties, omgeving en media over hoe zij leven en met geld omgaan. Dit gevoel voortdurend de maat te worden genomen, drukt een zware stempel op hun bestaan. Ze hebben de indruk dat de media dat beeld versterkt. Mede hierdoor zijn velen nieuwsmijders geworden. Daarbij moet worden aangetekend dat zij dit beeld vooral baseren op televisieprogramma's en op wat ze lezen en zien op internet. De kranten zijn met hun betaalmuren voor hen doorgaans niet toegankelijk.

Ze zien in de media een onvolledig en soms vertekend beeld van hoe het werkelijk is om in bestaansonzekerheid te leven. Ze zien een gebrek aan diepgang en diversiteit in de verhalen die worden verteld. Ze hebben het gevoel dat er te vaak wordt gefocust op negatieve stereotypen en oppervlakkige statistieken in plaats van op de complexe realiteit van het leven in armoede. Ook missen zij aandacht voor hun (veer)kracht en voor de bijdrage die zij aan de samenleving leveren.

De ervaringsverhalen en de krantenanalyse maken duidelijk hoe belangrijk de stemmen van mensen in armoede zelf zijn voor een evenwichtiger beeldvorming. Ze verdienen een grotere stem in de huidige journalistiek.

1.2 Inleiding

Ik kan heel weinig met dat soort noties van:
'ja, je kan een cursus doen om beter om te gaan met geld.'
Ik ben niet op mijn achterhoofd gevallen. Ik snap ook wel dat ik niet elke week voor
50 euro kleren moet gaan kopen bij de Primark.

Iva

"Ik hoef geen cadeautjes, ik wil liever dat ik me geen zorgen hoef te maken over mijn moeder die niet weet hoe ze de achterstallige huur moet betalen." Dat zegt Floris, de zoon van een alleenstaande moeder in het artikel *Kinderarmoede bestaat niet. Armoede wel* van Anja Meulenbelt. Meulenbelt, zelf ooit een alleenstaande moeder met weinig geld, ergert zich aan het woord kinderarmoede. "Ooit een arm kind tegengekomen met rijke ouders? Ik ook niet," schrijft ze in een ingezonden opiniestuk in Trouw (Meulenbelt, 2021). Als erover gezinnen in bestaansonzekerheid wordt gesproken, gaat het vaak vooral over de kinderen terwijl - zoals Meulenbelt zegt - het hele gezin arm is.

Die aandacht voor kinderarmoede was er al voordat in 2023 bestaansonzekerheid een belangrijk verkiezingsthema werd dankzij corona en de daaropvolgende energiecrisis. Kinderarmoede wordt door bijna iedereen als onwenselijk gezien. Als het over volwassenen in armoede gaat is het oordeel over armoede veel minder eenduidig. "Het lastige van leven met weinig geld is het feit dat andere mensen denken iets over jou te weten omdat je geen geld hebt. En als je dan ergens niet aan mee kan doen, dat je dan heel erg moet gaan oversharen [uitgebreid toelichten; EV] over waarom je niet mee kan doen," aldus Iva, een van de respondenten in dit onderzoek. Het dagelijks leven van mensen in bestaansonzekerheid wordt niet alleen beïnvloed door het hebben van weinig geld, maar ook door de beelden en ideeën die de anderen over hen hebben.

In dit onderzoek kijken we naar de representatie van mensen en dan in het bijzonder naar gezinnen in bestaansonzekerheid in de afgelopen 20 jaar. De hoofdvraag in dit onderzoek luidt:

In hoeverre representeren maatschappelijke begrippen en beelden rondom bestaansonzekerheid de situatie van mensen in bestaansonzekerheid in het algemeen en gezinnen in het bijzonder?

Dat onderzoeken we aan de hand van de volgende deelvragen:

- Hoe worden mensen in bestaansonzekerheid (en in het bijzonder gezinnen) in vier grote Nederlandse kranten gerepresenteerd in woord en beeld in de afgelopen 20 jaar?
- In hoeverre herkennen mensen in armoede zich in de beelden en beschrijvingen die in de media en bij instanties waar ze mee te maken hebben van hen worden geschetst? En wat zijn de effecten daarvan op hun dagelijks leven?

Om deze vragen te onderzoeken zullen we in het volgende hoofdstuk eerst het theoretisch kader schetsen en de gebruikte onderzoeksmethoden verder toelichten. In het daaropvolgende hoofdstuk belichten we de inzichten van de discoursanalyse. We bekijken wat er in de vier peiljaren veranderde en wat er constant bleef in de representatie van mensen (en in het bijzonder gezinnen) in bestaansonzekerheid in vier grote Nederlandse kranten.

In hoofdstuk 4 doen we hetzelfde met de foto's die daarbij zijn geplaatst en hoofdstuk 5 met de woorden die er gekozen worden om over bestaansonzekerheid en mensen in bestaansonzekerheid te schrijven. In hoofdstuk 6 presenteren we de inzichten uit de semi-gestructureerde interviews met ervaringsdeskundigen. In hoeverre herkennen ze de representatie van mensen in armoede en wat voor invloed heeft dit op hun dagelijks leven. In het slothoofdstuk presenteren we alle bevindingen en doen we aanbevelingen voor een evenwichtigere representatie en mogelijk vervolgonderzoek.

2. THEORETISCH KADER

“Als ik vertel dat ik ergens geen geld voor heb, zeggen mensen: ‘Oh, dan ga je er niet goed mee om’ of ‘Nou, dan, dan moet je even goed nakijken wat je doet.’

Maar dat is het niet.

Elke vrijdagavond bekijk ik online alle folders van de supermarkten om te zien wat binnen mijn budget past. Ik maak een weekschema van wat wij gaan eten en waar het in de aanbieding is.

Soms moet ik heel ver lopen, omdat de Lidl de andere kant is en de Albert Heijn helemaal aan de andere kant.

*Het doet me pijn dat mensen zeggen dat ik het niet goed doe.
Het is gewoon heel krap.”*

Glennis

Tussen 2011 en 2020 is de afstand tussen arm en rijk in Nederland groter geworden. Ze komen elkaar, zo blijkt uit een onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau, steeds minder tegen.

“Negatieve vooroordelen kunnen zo makkelijk ontstaan en die worden maar weinig weerlegd in persoonlijk contact” (Vermeij & Thijssen, 2024, p. 6). De media hebben hierdoor een belangrijke rol gekregen in de beelden die mensen met geld over mensen met weinig geld hebben. Volgens Van de Velde et al. (2004) vormt de bevolking haar perceptie van armoede grotendeels via media. Dat is hun centrale bron van informatie en interpretatiekaders (Hodkinson in Panis, 2019, p.265). Dat kan positief uitpakken als mensen meer begrip krijgen dankzij invoelende verhalen, maar media kunnen ook bestaande stereotypes versterken.

De representatie in de media beïnvloedt ook beleid. De laatste jaren is er steeds meer aandacht voor de mensbeelden achter beleid, omdat die ook in wet- en regelgeving terecht komen en zo de publieke visie op voorzieningen en de publieke dienstverlening bepalen. “De beelden van beleidsmakers over mensen voor wie de regels en voorzieningen zijn bedoeld, en bijbehorende aannamen over hun gedrag, hebben invloed op hoe die mensen zich daadwerkelijk gedragen, en dat is niet altijd in lijn met de verwachtingen van de beleidsmakers. Dit werkt vervolgens weer door in hoe het beleid uitpakt voor burgers” (Gebhardt, 2022, p. 5).

De representatie in de media heeft ook invloed op de mensen in bestaansonzekerheid zelf. Het beeld dat ze van zichzelf hebben wordt door de media beïnvloed (Van de Velde et al., 2004). Stigmatiserende beelden houden vaak een negatief zelfbeeld in stand en kunnen dit zelfs versterken, zo blijkt ook uit het onderzoek ‘Dak- en thuisloosheid in het juiste perspectief’ (2020) dat Fontys (lectoraat Journalistiek en Innovatie) in samenwerking met Kansfonds en Stichting Zwerfjongeren Nederland uitvoerde (Cooker & Boonman, 2020).

2.1 Framing & medialogica

Armoede is een constant aanwezig maatschappelijk probleem waaraan door de jaren niet veel verandert. Dit zorgt ervoor dat het in journalistieke termen ‘worthy but not newsworthy’ is. Het onderwerp komt dus niet gemakkelijk in het nieuws.

Journalisten hebben articulatiemacht, ze bepalen mede óf en hoe er over een onderwerp wordt gepraat en welke aspecten daarin worden uitgelicht. Dat kan leiden tot framing van bepaalde groepen of situaties. Entman definieert framen als “het benadrukken van bepaalde aspecten van een gebeurtenis om zo een bepaalde

probleemdefinitie, oorzakelijke interpretatie, morele evaluatie of oplossing te bevorderen” (Entman in Atteveld et al., 2024).

Journalisten bepalen wat er in het nieuws komt niet alleen. Juist bij een onderwerp als armoede dat van zichzelf niet zoveel nieuwswaarde heeft, bepaalt de politieke agenda vaak wat er wel en niet over een onderwerp in het nieuws komt. “Vanwege de belangrijke rol van (machtige) politici als bron en de noodzaak van conflict om een onderwerp in het nieuws te houden, is de media-agenda meestal *geïndexeerd* aan de politieke agenda, dat wil zeggen dat vooral onderwerpen die tot politiek of maatschappelijk conflict leiden de media-agenda bepalen” (Atteveld et al., 2024, p. 16).

2.2 Armoede/bestaansonzekerheid, een moeizame definitie

“Bestaansonzekerheid betekent dat inwoners niet zelf of met anderen kunnen voorzien in bestaansvoorwaarden,” zo definieert kennisinstituut Movisie dit begrip (Alderliesten, 2022, p. 6). Dat lijkt een heldere definitie, maar daar gaan ideeën onder schuil over wat maatschappelijk aanvaardbaar is als levensstandaard. En juist die ideeën staan voortdurend ter discussie.

Er bestaat volgens wetenschappers geen ‘correcte’ definitie van armoede. Armoede moet altijd worden begrepen in relatie tot de specifieke sociale, culturele en historische context (Lister, 2021). Wat natuurlijk niet betekent dat armoede niet te onderzoeken is.

Engbersen (1998) noemt armoede een ‘intractable policy controversy’, een beleidsvraagstuk dat niet opgelost kan worden door simpelweg een beroep te doen op de feiten. Want betrokkenen verschillen niet alleen van mening over welke feiten van belang zijn, maar ook hoe die geïnterpreteerd moeten worden (Engbersen, 1998, p. 14). Dat verschil van mening over wat we wel en niet acceptabel vinden als levensstandaard, vormt de kern van het debat over bestaansonzekerheid.

De term bestaansonzekerheid werd in de jaren tachtig door ambtenaren bedacht als eufemisme voor het woord armoede dat beleidsmakers in die jaren te heftig vonden om de situatie in Nederland te beschrijven (Engbersen, 1998, p. 14).

Opvallend genoeg wordt bestaansonzekerheid in het huidige tijdgewricht juist gebruikt door organisaties die de term armoede stigmatiserend vinden. Het is een term die vooral in beleid en welzijnsorganisaties wordt gebruikt. In kranten, in wetenschappelijk onderzoek en door ervaringsdeskundigen wordt deze term niet gebruikt. Zij hebben het eerder over armoede. Vandaar dat we de termen armoede en bestaansonzekerheid in dit rapport door elkaar heen gebruiken.

Lister benadrukt dat armoede multidimensionaal is, dus over meer gaat dan alleen voldoende middelen om in je levensonderhoud te kunnen voorzien. Het gaat ook over kunnen meedoen in deze samenleving en over de kansen die je daarbij krijgt. Daarbij is de houding van de rest van de maatschappij is minstens zo bepalend voor de ervaren armoede. Lister schrijft: “for many it is the lack of respect and loss of dignity that result from ‘living in the contempt of your fellow citizens’ that can make poverty so difficult to bear” (Lister, 2021, p. 90).

2.3 De verschillende armoedegrenzen in Nederland

Vanwege die verschillende visies op armoede is het lastig om een goede maateenheid te vinden voor wie wel en wie niet arm is. De Europese Unie hanteert een relatieve armoedegrens van 60% van het mediane inkomen. Volgens die armoedegrens is er met 14% minder armoede in Nederland dan gemiddeld in de EU (17%) (CBS, 2023, p. 9). Nadeel van relatieve armoedegrenzen is dat het niet laat zien welke levensstandaard leefbaar of wenselijk wordt geacht voor mensen die in armoede leven. In een rijk land kunnen mensen met 60% van het mediane inkomen redelijk rondkomen, terwijl ze in armere landen ver onder het bestaansminimum moeten leven.

In Nederland worden daarom absolute grenzen gebruikt om te bepalen wie wel en wie niet in bestaansonzekerheid leeft. Tot voor kort werden er in Nederland meerdere armoedegrenzen gebruikt die ieder tot andere aantallen mensen in armoede leidden. Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) maakte voor haar armoedegrens gebruik van minimumvoorbeeldbegrotingen van het Nibud (SCP, 2019, p. 1). Volgens die meetmethode leefden er aanzienlijk meer mensen in armoede dan volgens de rekenmethode die het CBS hanteerde. Deze verschillende manieren om armoede te berekenen die ieder jaar een beetje veranderen, maakt het vaststellen van het aantal mensen dat in armoede leeft niet eenvoudig. Lange termijnoverzichten worden daardoor minder precies dan ze lijken.

In oktober 2024 publiceerden het CBS, SCP en het NIBUD daarom gezamenlijk een nieuwe methode om armoede te berekenen. Daarin worden de werkelijke kosten die mensen hebben aan wonen en energie meegenomen in plaats van gemiddelden. Daarnaast is gekeken of huishoudens een financiële buffer hebben. Volgens deze nieuwe methode leven in 2023 zo'n 540.000 mensen in Nederland onder de armoedegrens. Dat is 3,1% van de bevolking. Hoewel het aantal armen dus aanzienlijk lager is, dan in de jaren ervoor, constateren de onderzoekers dat de ernst van de armoede toeneemt (CBS, 2024). Ook neem het aantal werkende armen toe. Er kwam ook kritiek op deze nieuwe meetmethode. Bijvoorbeeld door politicoloog Tim 'S Jongers. Hij schrijft in de Correspondent: "Door een nieuwe berekening van de armoedegrens is het aantal mensen dat in armoede leeft plots gehalveerd. Feest, zou je denken, maar de grote groep mensen die nu nét boven de armoedegrens leven (en nog steeds niet kunnen rondkomen), is onzichtbaar geworden – en heeft straks misschien geen toegang meer tot hulp" ('S Jongers, 2024). Ook heeft hij kritiek op het feit dat een flinke groep mensen, mensen in instellingen, studenten en dak- en thuislozen in deze nieuwe meetmethode niet wordt meegeteld,.

2.4 Bestaansonzekerheid en gezinnen

In Nederland leeft een harde kern van mensen langdurig, meer dan vier jaar, in armoede. Het totale aantal mensen in armoede daalt en stijgt over de jaren. Eenoudergezinnen lopen een aanzienlijk groter risico op armoede dan gezinnen met twee ouders. Van hen moest 11,2 procent in 2022 rondkomen van een inkomen onder de lage-inkomensgrens waarvan 4,3% al langer dan vier jaar. Van de tweeoudergezinnen met minderjarige, thuiswonende kinderen leefde 3,9 procent minstens een jaar onder de lage-inkomensgrens. Deze cijfers waren overigens relatief laag vanwege de energietoeslag in dat jaar (CBS, 2023, p. 5). De ernst van de armoede neemt toe. Het Nibud constateerde in 2020 dat groepen langdurig niet rondkomen. Het gaat onder andere om gezinnen met een bijstandsuitkering, met twee of meer kinderen van 12 jaar en ouder. De Commissie sociaal minimum, die in het leven geroepen wordt, constateert dat er structureel beleid nodig is voor de aanpak van bestaansonzekerheid. "Een paar met een of meerdere kinderen kan te maken krijgen met een tekort van circa 200 tot bijna 500 euro per maand" (Engbersen et al, 2023, p. 9). Het CBS bevestigt dit in 2024. Het betreft hier steeds vaker ook werkenden. "Zij komen doorgaans meer inkomen te kort dan arme bijstandsontvangers" (23 tegen 6 procent in 2023) (CBS, 2024).

Gezinnen in bestaansonzekerheid vormen geen uniforme groep. Een belangrijk onderscheid is dat tussen gezinnen die tijdelijk in armoede leven, door schulden of baanverlies, en gezinnen voor wie dit langdurig is. Zoals mensen met een arbeidsbeperking, waardoor ze niet (of nooit fulltime) kunnen werken. Een groot deel van de mensen in de bijstand valt in deze groep, zo blijkt uit onderzoek van de Inspectie SZW (2019). "Ruim de helft (52%) ervaart lichamelijke beperkingen om aan het werk te komen of te blijven, en ruim één op de drie (36%) ervaart psychische gezondheidsbeperkingen. Meer dan de helft (58%) kan vanwege hun beperking geen werk vinden" (Echtelt, 2022, p. 2),

Daarnaast is er een groep met zoveel zorgtaken dat die het onmogelijk maken om genoeg te werken, bijvoorbeeld ouders van kinderen met een ziekte of beperking. Over deze groep zijn geen cijfers beschikbaar.

Anderen leven in armoede door de manier waarop het systeem is ingericht. Dat zijn werkende armen en zzp'ers die met hun werk niet voldoende verdienen en die hun inkomen moeten aanvullen met toeslagen en soms aanvullende uitkeringen. Een combinatie die vaak onvoordelig en altijd administratief arbeidsintensief uitvalt.

En dan is er nog een groep die niet meegeteld wordt in armoedestatistieken omdat er niet genoeg gegevens over zijn. Dat zijn dak- en thuislozen, studenten en mensen in instellingen. Uit een recente telling van het aantal dak- en thuislozen door Hogeschool Utrecht en Kansfonds in 55 gemeenten blijken dat in die gemeentes al 6063 dak- en thuisloze mensen geteld zijn. Opvallend is dat van de getelde volwassenen een derde vrouw is. Zij verblijven vaak met hun kind(eren) bij familie of vrienden, in een tijdelijke opvang of in een vakantiewoning of stacaravan (Schel et al., 2024).

Nog onzichtbaarder zijn ongedocumenteerden waaronder zowel uitgeprocedeerde vluchtelingen als een deel van de arbeidsmigranten vallen. Stichting Los (Landelijk Ongedocumenteerden Steunpunt) schatte dat er van de 23.000 tot 58.000 ongedocumenteerden er tussen de 5000 en 6000 ongedocumenteerde kinderen in Nederland wonen. Volgens hulpverleners zou dit aantal nog hoger kunnen liggen (Ederveen, 2023).

2.5 Het denken over bestaansonzekerheid

Wetenschappers onderscheiden in de maatschappij meerdere perspectieven op armoede om armoede te verklaren of te rechtvaardigen (Engbersen, 1998, p. 19-22). Ieder perspectief leidt tot andere ideeën over hoe armoede zou moeten worden opgelost.

In het **moralistische perspectief** wordt armoede veroorzaakt door het gedrag van de mensen die arm zijn.

Daarom werden in de 19de eeuw armeninstellingen opgezet, zoals de Koloniën der Weldadigheid in Veenhuizen, waar mensen in een gevangenisachtige setting moesten leren om hardwerkende burgers te worden. Armoede kan volgens deze benadering worden opgelost door gedrag te veranderen en de arme te disciplineren.

In het **medicaliseringsperspectief** wordt armoede verklaart uit het gebrek aan gezondheid van de persoon in armoede of door het leven in een ongezonde omgeving. Om armoede aan te pakken moeten mensen in armoede psychische en medische hulp krijgen en moet het ongezonde leefklimaat in wijken worden aangepakt.

In het **biologische of naturalistische perspectief** is armoede een onvermijdelijk gegeven dat wordt bepaald door aangeboren zaken als intelligentie en gezondheid. Rijken zijn rijk omdat ze slimmer zijn, is de redenering. In dit perspectief is er niets te doen aan armoede.

In het **normaliseringsperspectief** worden de mensen in armoede gezien als kwetsbare burgers die buiten hun schuld in de problemen zijn geraakt. Dit perspectief is de basis van de verzorgingsstaat die de kwetsbare burger wil beschermen.

Waar deze verklaringsmodellen het verschijnsel armoede als geheel trachten te verklaren maakt het nogal stigmatiserende begrippenpaar *deserving* en de *undeserving poor* onderscheid tussen individuele mensen in armoede. Deze moraliserende benadering van mensen in armoede ontstond in de 19^e eeuw toen er voor het eerst overheidsondersteuning voor armen werd geboden. Er kwamen zowel in Engeland, waar deze terminologie ontstond, als in Nederland, armenwetten waarin werd bepaald wie ondersteuning verdiende (*deserving poor*) en wie die hulp niet verdiende omdat ze best konden werken (de *undeserving poor*). "The label of 'undeserving' poor has been negatively charged by the process of stigmatisation which, historically and today, has had implications for how society sees 'the poor', how they see themselves and how they are treated by welfare institutions" (Lister, 2021, p. 92).

De Vlaamse onderzoeker Vranken voegt naast verklaringen op individueel en macroniveau nog een derde laag toe. Dat van de instituties. Hij noemt het perspectief van de *undeserving poor* het individuele schuldmodel en zet daar het 'individueel ongevalmodel' tegenover. Dat verklaart de armoede van een persoon door persoonlijke tegenslagen, zoals ziekte, beperkingen of baanverlies. Op macroniveau maakt hij onderscheid tussen het 'maatschappelijk ongevalmodel', waarin niet te controleren externe factoren als economische crisis

aan de basis van armoede liggen. Daar tegenover zet hij het ‘maatschappelijk schuldmodel’, dat maatschappelijke structuren zelf verantwoordelijk stelt voor armoede. Tussen deze twee lagen voegt hij op institutioneel niveau het ‘institutioneel ongevalmodel’ dat verklaringen extern zoekt in zaken als stereotypering, stigmatisering en wij-zij-denken binnen die instituties (de toeslagenaffaire zou zo verklaard kunnen worden) terwijl het ‘institutioneel schuldmodel’ de verklaring zoekt in hoe instituties zoals sociale diensten functioneren (Vranken in Panis, Dhoest & Paulussen, 2019, P.226).

Ook het antropologische begrip *culture of poverty* wordt soms gebruikt om de armoede van specifieke groepen mensen in bestaansonzekerheid te verklaren. Deze term van de Amerikaanse antropoloog Lewis beschrijft hoe groepen die in langdurige armoede leven eigen cultuur ontwikkelen om de armoede het hoofd te bieden die soms hun functioneren in de samenleving belemmert (Lewis, 1968). In Nederland is die cultuur van armoede, volgens Engbersen, vooral een cultuur van staatsafhankelijkheid. “Om de bestaansonzekerheid het hoofd te bieden, ontwikkelen de armen aangepaste waarden, aspiraties en lokale instituties. Deze verwerven op den duur een relatieve autonomie ten opzichte van de maatschappelijke omstandigheden die hen hebben geproduceerd.” Net als Lewis waarschuwt hij echter om deze cultuur van armoede niet als oorzaak te zien van die armoede “maar vooral als een realistische aanpassing aan begrensde mogelijkheden” (Engbersen, 1991, p. 15).

Dat laatste, de cultuur van een groep als oorzaak van de armoede zien, is een verklaringsmodel dat sterk leunt op een element van de moralistische benadering van armoede dat de laatste decennia belangrijker werd en wat Lister de *racialisation of poverty* noemen. Dat is het proces waarin armoede, en vaak ook uitkeringsafhankelijkheid gebruikt worden als manier om groepen te stereotyperen. In de VS gaat het daarbij om het vereenzelvigen van zwarte mensen met uitkeringsafhankelijkheid. In Europa faciliteerde de *racialisation of poverty*, het vooroordeel dat vooral migranten profiteerden van uitkeringen, het uitkleden van de verzorgingsstaat in Europa in de jaren negentig (Lister, 2021, p. 75).

2.6 Het discours over bestaansonzekerheid in Nederland

In Nederland werd het politieke discours vanaf de jaren zeventig sterk bepaald door het idee dat armoede dankzij het sociaalezekerheidsstelsel niet meer bestond. Specifiek beleid was niet nodig en zelfs de term armoede werd uit het maatschappelijke debat gebannen. Door de recessie en de massawerkeloosheid van de jaren 80 kwam het onderwerp weer op de politieke agenda. Al mocht er tot in de jaren negentig in ambtelijke kringen niet van armoede gesproken worden. Vanaf het midden van de jaren negentig werd de term echter acceptabeler, mede doordat het in de Europese Unie een onderwerp van discussie werd (Vrooman & Wildeboer-Schut 2013, p. 27). Toch staat armoede zeker niet altijd op de agenda. Armoedeonderzoeker Engbersen heeft het in een interview op Sociale Vraagstukken over een ‘Columbuseffect’, “...eens in de tien à twintig jaar wordt in de politiek de armoede herontdekt. Dat heeft alles te maken met economische ontwikkelingen” (Heijden & Krijnen, 2013).

Opeenvolgende regeringen zien maar een oplossing voor armoede: meer mensen aan het werk krijgen. Al zat daar ook eigen belang bij, namelijk de uitgaven voor sociale zekerheid omlaag krijgen. Van Atteveldt et al., (2024) die onderzoek deden voor de enquêtecommissie Fraudebestrijding en Dienstverlening (in de volksmond de toeslagenaffaire) zagen dat er vanaf de jaren negentig benadrukt wordt dat de burger zelf verantwoordelijk is en dus geprikkeld en geactiveerd moet worden om aan het werk te gaan. Ook zagen ze een verharding van de houding tegenover zowel uitkeringsgerechtigden als Nederlanders met een migratieachtergrond waarin de media een negatieve rol speelden (Atteveldt et al., 2024, p.5).

Meer recent, sinds de toeslagenaffaire aan het licht kwam, zien ze een breder gedeeld gevoel dat burgers onrecht is aangedaan en dat harde sancties en handhaving ook onschuldige of onhandige burgers hard kunnen treffen.

Een recente politieke discoursverandering zien we in het onderzoek van Engbersen et al. (2023) naar bestaanszekerheid. In artikel op sociale vraagstukken constateert auteur Piet-Hein Peeters: “Het advies leest

als een steen in de politieke vijver. Waar decennialang arbeidsparticipatie vooropstond in het beleid op het gebied van bijstand en sociaal minimum, leggen Engbersen en collega's de nadruk op bestaanszekerheid" (Peeters, 2023).

Van Atteveldt et al., (2024) constateren dat: "de neoliberale gedachtegang wel lang bepalend (bleef) voor de benadering van burgers. Burgers worden gezien als rationele denkers, die de regels doorgronden en op basis van financiële prikkels gestuurd kunnen worden" (Atteveldt et al., 2024, p.8) Een essay van de Raad van de Volksgezondheid over mensbeelden achter beleid ziet dit mensbeeld als basis van het wantrouwen waarmee mensen met een uitkering binnen instanties worden benaderd. "De negatieve focus op (potentiële) fraude door burgers sluit naadloos aan op het positieve geloof in hun rationaliteit en autonomie" (Bussemaker & al, 2021, p. 14).

De laatste jaren is er steeds meer kritiek op deze manier van denken. Onder andere door ervaringsdeskundigen die een groeiende stem krijgen in het in het debat over bestaansonzekerheid. Onder meer Milio van der Kamp (Kamp, 2023) en Tim 'S Jongers hebben het belang van ervaringsdeskundigheid op de politieke agenda gezet. Deze laatste gebruikt ervaringen uit zijn jeugd in bestaansonzekerheid om de stigmatiserende uitgangspunten van beleid te filteren dat bedacht wordt door mensen die zelf nooit armoede hebben gekend ('s Jongers, 2024). Een voorbeeld daarvan is wat hij *broccolipaternalisme* heeft gedoopt: "Zwaaiend met een broccoli zal er in groep 7 van juf Meltem vurig onderwezen worden dat het eten ervan goed is voor het immuunsysteem. Dat er sprake is van een beledigende broccoli omdat de meerderheid van Meltem's leerlingen zonder ontbijt naar school komt, dringt niet door" ('S Jongers, 2022, p. 63) .

2.7 Representatie van armoede in de media

Lugo-Ocando (2019) signaleert in zijn overzichtsartikel van onderzoeken naar de representatie van armoede in de media een aantal terugkerende elementen.

1. Nieuwsmedia reproduceren te vaak het bestaande discours over armoede zonder dat kritisch te bevragen. Hij signaleert dat journalisten wel denken dat ze de 'watchdog of power' zijn, maar dat ze in de praktijk bijdragen aan het legitimeren van structurele oorzaken voor armoede en ongelijkheid (Lugo-Ocando, 2019, p. 3). Het eerder besproken onderscheid tussen deserving en undeserving poor noemt hij "pivotal in explaining a great deal of the narratives in the news media", waarbij hij, net als Lister, signaleert dat dit discours heeft bijgedragen aan het ontmantelen van de verzorgingsstaat (Lugo-Ocando, 2019, p. 3).

2. Othering, een begrip waar nog geen goede Nederlandse vertaling van is, omschrijft Lugo-Ocando als "the practice of labeling a person or group as belonging to a subordinate social category defined as the 'other.'" In nieuwsmedia worden mensen in armoede niet beschouwd als deel van de mainstream waardoor de publiek armoede ervaart als "part of a problem suffered by 'others' rather than an issue shared by society as a whole" (Lugo-Ocando, 2019, p. 3).

3. weinig context

Uit onderzoek dat er in journalistieke producties over armoede weinig context wordt geboden. Chauhan concludeert in zijn onderzoek naar armoede in Engelse kranten: "With a lack of discussion on the wider socio-economic causes and contributing factors, poverty within the UK appears as an 'orphan phenomenon' with an unknown genesis" (Chauhan A. &., 2013, p. 1). Ook Panis et al concluderen dat in de representatie van armoede op de Vlaamse publieke televisie de focus veel meer op individuen ligt dan op structuren en contexten" (Panis, Dhoest, & Paulussen, 2019, p. 279).

4. Weinig media-aandacht

"...the most salient fact about poverty coverage is not its flaws but its rarity, schrijft Wasserman in de inleiding van de *Routledge companion on media and Poverty* (Wasserman in Borden 2022: p. XVI). Dat wordt ook in

Vlaams (Panis, Dhoest, & Paulussen, 2019) en in Engels onderzoek geconstateerd. “...the evidence reviewed tends to suggest that, on the whole, coverage of poverty is a peripheral item in newspapers, news magazines” (McKendrick, 2008, p. 57). Het Pew Research Centre becijferde dat tussen 2007 en 2012 minder dan 1% van het nieuws van 52 grote mediaoutlets over armoede ging (Lugo-Ocando, 2019),

Panis et al., (2019) constateren dat de Vlaamse televisie minder hard lijkt te oordelen naar mensen in armoede dan de Angelsaksische pers. Volgens hen is: “...het scherpe onderscheid tussen *deserving* en *undeserving poor* minder aanwezig dan wat we op basis van de literatuur hadden verwacht en is het individueel schuldmodel zeker niet dominant” (Panis, Dhoest, & Paulussen, 2019, p. 279). Ook Goethals constateert dat armen in Vlaamse kranten het meest als slachtoffer worden geschetst (Goethals, 2012, p. 1). Al wijzen Panis et al., (2019) op een trend die Van Atteveldt et al., (2024) ook in de Nederlandse pers constateerde. “Bovendien merken we dat het neoliberale ‘rechten en plichten’-discours ook op de VRT zijn intrede maakt, vooral via politici die armoede verenigen tot bepaalde aspecten (zoals tewerkstelling) en groepen (zoals mensen met een migratieachtergrond)” (Panis et al., 2019, p.279).

Chauhan en Foster constateren nog iets opvallends in de berichtgeving van de Engelse media over armoede. Armoede in het buitenland wordt veel levendiger en preciezer beschreven en van context voorzien, terwijl armoede in eigen land gezien wordt als een probleem van kwetsbare groepen als kinderen, ouderen en bepaalde gemeenschappen (Chauhan & Foster, 2014, p. 9).

In Nederland is in tegenstelling tot in België en de Angelsaksische wereld weinig onderzoek gedaan naar de representatie van armoede in de media. We moeten het doen met enkele masterscripties (Holtkamp, 2020, Tilstra, 2020) en een studie over armoedeporno op televisie (Eijk, 2016).

Holtkamp ziet in haar scriptie over uitkeringsgerechtigden in de NRC en de Telegraaf vooral een slachtoffer- of een daderframe waarbij het slachtofferframe niet perse beter uitvalt voor de uitkeringsgerechtigde omdat “...zowel het dader- als het slachtofferframe vanwege stereotypering bijdraagt aan het beeld dat een bijstandsgerechtigde een minder aantrekkelijke kracht op de arbeidsmarkt is” (Holtkamp, 2020, p. 4). Het meest recente en grootschalige onderzoek is dat Van Atteveldt et al., (2024) naar het discours rondom sociale zekerheid en fraude binnen de sociale zekerheid in de afgelopen dertig jaar. Zij zien dat in de afgelopen 30 jaar het label *undeserving poor* vooral geplakt wordt op mensen met een migratieachtergrond die een uitkering hebben. “Veel mediagolven rond fraude in de sociale zekerheid worden geassocieerd met buitenlanders of Nederlanders met een migratieachtergrond. Hierdoor wordt ‘fraude’ vooral geassocieerd met doelgerichte en bewuste overtredingen om er zelf beter van te worden, en dan vooral gepleegd door buitenlanders of Nederlanders met een migratieachtergrond, in plaats van met de complexere werkelijkheid dat de meeste gevallen van ‘fraude’ toch eerder gaan over vergissingen of kleine overtredingen door uiteenlopende bevolkingsgroepen” (Atteveldt et al., 2024, p.5).

2.8 Onderzoek naar de beeldkeuze

De Amerikaanse onderzoekers Clawson & Trice onderzochten 149 foto's uit vijf Amerikaanse nieuwsmagazines. Ze constateerden dat in foto's over armoede de typisch Amerikaanse stereotypes over armoede werden gereproduceerd. Zo bleek bijna de helft van de afgebeelde mensen in armoede zwart, terwijl in de VS 'maar' 27% van de armen zwart is. Aziatische armen waren juist weer onder gerepresenteerd, net als ouderen (Clawson & Trice, 2000).

In Nederland is niet eerder onderzoek gedaan naar de beeldkeuze bij artikelen over armoede. De Belgische masterstudent Goethals constateerde in haar onderzoek naar 220 artikelen in Vlaamse kranten over armoede dat redacties in België voor veilige opties kozen. Ze vond maar drie soorten beelden die allemaal ongeveer even vaak voorkwamen: acties tegen armoede, mensen die in artikelen aan het woord zijn en tabellen, grafieken en cartoons en een kleine restcategorie. Dat leidde in haar ogen tot een zekere eentonigheid. “Zowel in 2007 als in 2011 kregen foto's van witte ballonnen, geknoopte lakens en soep terug. De eentonige fotokeuze

kan als neveneffect hebben dat de lezer de armoedeberichtgeving negeert” (Goethals, 2012, p. 42). Ook op de Vlaamse televisie wordt, volgens Panis et al., (2019) vaak gekozen voor algemene en ook anonieme beelden. “De keuze voor anonieme beelden is vanuit productieperspectief begrijpelijk, om te vermijden dat personen die in beeld worden gebracht, mogelijk onterecht aan armoede worden gelinkt, maar draagt wel bij aan de onzichtbaarheid en anonimiteit van armoede” (Panis, Dhoest, & Paulussen, 2019, p. 278).

Aantrekkelijk beeldmateriaal bepaalt mede de nieuws waarde van een onderwerp. De relatieve onzichtbaarheid van armoede in Nederland maakt het vinden van interessant beeldmateriaal niet eenvoudig. In hoofdstuk 5 analyseren we de beeldkeuzes van de onderzochte vier kranten in de afgelopen 20 jaar.

2.9 Journalisten en mensen in bestaansonzekerheid

Volgens de meest recente arbeidsmarktmonitor van de journalistiek door de NVJ heeft de overgrote meerderheid van de journalisten geen ervaring met armoede. 7,9% gaf aan als kind uit een lage sociale klasse te komen. Onder lage sociale klasse wordt verstaan een lage opleiding (tijdens de jeugd van de ouders) met een lage beroepsstatus en/of een laag gezinsinkomen (Kivits, 2024). Van deze 7,9% heeft slechts een deel ervaring met armoede omdat een lage opleiding niet altijd ook leven in armoede betekent. Dat betekent dat het merendeel van de journalisten armoede pas leert kennen door contacten met mensen in armoede.

De Engelse Joseph Rowntree Foundation formuleert in haar onderzoek hoe mensen in armoede kunnen bijdragen aan een evenwichtiger beeld van mensen in armoede in de media. “We believe that there really is no substitute for personal testimony: people with experience of poverty have something distinctive to say about the causes and effects of poverty” (Robinson, 2009, p. 32).

Een interview met mensen in armoede vraagt als ‘experiential interview’ (Montgomery, 2008, pp. 270-277) een andere benadering dan bijvoorbeeld een politicus omdat ze in een kwetsbaardere positie verkeren. In de Nederlandse media staat weinig op papier over het omgaan met mensen in een kwetsbare positie. In het redactiestatuut van de NTR (NTR) staat enkel iets over het omgaan met jongeren en kinderen in het nieuws. Ook in de diverse codes voor journalistiek wordt geen aandacht besteed aan het beschermen van bronnen in kwetsbare posities. Dat wil uiteraard niet zeggen dat individuele journalisten daar geen aandacht aan besteden.

Internationaal is die discussie er wel. Zo heeft de BBC een uitgebreide handleiding voor het omgaan met mensen in kwetsbare posities (BBC, sd). Het European Journalism Center belicht in een handleiding waar journalisten op kunnen letten bij hun verslaggeving over armoede zoals de persoon centraal stellen, verhaalideeën uit de gemeenschap halen, de complexiteit laten zien etc. (Oliver, 2021).

HOOFDSTUK 3: DE REPRESENTATIE VAN (GEZINNEN IN) BESTAANSONZEKERHEID IN VIER NEDERLANDSE KRANTEN TUSSEN 2003 EN 2022

“Ik lees wel eens verhalen over minima. Ik ben het daar niet altijd mee eens. Het raakt me erg en ik word er onrustig van. Van de woorden die ze gebruiken, het maakt niet uit of ze positief zijn of niet. De emoties komen altijd binnen als ik artikelen lees. Ik denk dat woorden die media gebruiken bijdragen aan vooroordelen binnen je omgeving. Er moet respectvoller en positief gesproken worden over de minima en niet: ‘de armen’. Dat er niet zomaar wordt aangenomen dat arme mensen niet willen werken.”

Marjet

3.1 Methodologie

Om inzicht te krijgen in de belangrijkste beelden en woorden die worden gebruikt over mensen in armoede in de media en wat de effecten daarvan kunnen zijn op mensen in armoede, is een discoursanalyse gedaan van vier kranten (NRC, De Telegraaf, Trouw en het Algemeen Dagblad) in vier verschillende jaren: 2003, 2013, 2020 en 2022. De methode van contentanalyse bestaat uit vier stappen (Gilens in Hesmondhalgh 2006, p.521):

- Een probleemstelling of vraag formuleren
- Een onderzoekspopulatie of sample grootte opstellen
- Tellen en coderen
- Data interpreteren

3.1.1 Bepalen van sample factoren

Bij dit onderzoek zijn krantenartikelen onderzocht uit de NRC, De Telegraaf, Trouw en het Algemeen Dagblad. Tv-programma's, magazines en journaaluitzendingen zijn dus niet meegenomen.

Voor deze vier titels is gekozen omdat dit vier grote Nederlandse kranten zijn die een publiek bedienen dat zowel in politieke kleur als in sociaaleconomische status verschilt.

Voor het onderzoek zijn de peiljaren 2003, 2013, 2020 en 2022 gekozen omdat in elk van deze jaren Het discours over armoede veranderde door politieke en maatschappelijke ontwikkelingen. Het analyseren van deze verschillende kranten en deze verschillende jaren maken het mogelijk om veranderingen in beeldvorming bloot te leggen, net als verschillen in tijdgeest en medium.

3.1.2 dataverzameling

Het onderzoeksmateriaal is verzameld via de journalistieke database Nexis Uni. De gebruikte search string is: 'Armoede OR bestaansonzekerheid OR 'werkende armen' OR uitkering*. Deze zoektermen zijn gekozen na een

eerste verkenning met deze zoektermen en de artikelen die dit oplevert¹.

Deze search string leverde in totaal 11.011 artikelen op (tussen de 600 en 800 artikelen per krant per jaar). Uit deze grote hoeveelheid artikelen is een grove selectie gemaakt van tussen de vijftig en honderd artikelen per krant per jaar die daadwerkelijk over de situatie in Nederland gingen en armoede of aanverwante onderwerpen als uitkeringen, arme wijken en schulden als thema hadden. Bij een eerste analyse van deze selectie bleek echter dat hier te veel artikelen bij zaten waarbij de klemtoon niet op mensen in armoede lag, maar bijvoorbeeld meer op politieke discussies. Voor de haalbaarheid van het onderzoek, is het aantal artikelen per krant per jaar teruggebracht naar twintig artikelen, door middel van de volgende inclusie- en exclusiecriteria:

- Er wordt gesproken met of over mensen in armoede of over armoede in het algemeen
- Het gaat over de situatie in Nederland
- Het artikel is langer dan 200 woorden
- Het is een van de volgende journalistieke genres: nieuwsberichten, reportages, columns, opiniestukken, interviews en achtergrondartikelen. Lezersbrieven zijn uitgesloten van dit onderzoek.

In totaal zijn 320 artikelen geselecteerd, twintig van elke krant en elk jaar.

Tabel 1. Genres in gekozen sample

Genre	Aantal artikelen
Achtergrond	61
Column	26
Interview	56
Nieuws	111
Opinie	28
Reportage	38
Totaal	320

Uit hoofdstuk 3 werd al duidelijk dat bepalen wie in armoede leeft niet eenduidig is vast te stellen. In dit onderzoek hebben we als personen in armoede meegenomen alle mensen die in het artikel zelf aangaven dat ze te weinig geld hadden, mensen met een uitkering of met een minimuminkomen voor zover dat vermeld werd in het artikel.

Door deze selectie handmatig te doen, kan worden gesteld dat de artikelen gaan over het onderwerp dat in dit onderzoek centraal staat. Het aantal en de diversiteit van de artikelen samen, maken dat dit een voldoende afspiegeling geeft van het discours rondom mensen in armoede in 2003, 2013, 2020 en 2022 en hoe dit discours door de jaren heen veranderd is.

3.1.3 discoursanalyse

In dit onderzoek wordt gebruikgemaakt van discoursanalyse, een kwalitatieve methode om teksten te analyseren. Hiervoor is het belangrijk dat de onderzoekers voldoende kennis hebben van de sociale en historische context waarin het materiaal is geproduceerd.

Op basis van de literatuurstudie werd een codeboek opgesteld (bijlage 1) met onder andere codes voor beeldgebruik, bronnen, plaats waar het artikel zich afspeelt bevatten. Om een beeld te krijgen van wat voor mensen in armoede aan het woord gelaten worden, zijn kenmerken als sekse, migratieachtergrond en type inkomen in kaart gebracht.

De discoursanalyse is gebaseerd op de methodologie van Fairclough (1995). Fairclough ziet het discours, dat onder meer ontstaat via media-uitingen, als een 'sociale interactie, waarin mensen in sociale situaties met elkaar omgaan' (Fairclough, 1995, p. 18). De door hem ontwikkelde Critical Discourse Analysis (CDA) is een geschikte methode voor dit onderzoek, omdat het zich richt op het analyseren van macht en invloed op het

denken in de maatschappij middels het bestuderen van verschillende teksten in de invloedrijke Nederlandse dagbladen.

3.1.4 betrouwbaarheid en validiteit

De systematische aanpak bij de selectie en codering van artikelen, samen met de gebruikmaking van Critical Discourse Analysis en aanvullende interviews met ervaringsdeskundigen (hoofdstuk 6) draagt bij aan zowel de betrouwbaarheid als de validiteit van het onderzoek. Het gebruik van dezelfde search string zorgt voor consistentie in het te analyseren materiaal. Het aantal artikelen maakt het onderzoek haalbaar en met 320 artikelen treedt zeker generaliseerbaarheid van de data op. Door artikelen uit vier verschillende, invloedrijke kranten te analyseren (NRC, De Telegraaf, Trouw, Algemeen Dagblad), wordt een breder spectrum van media-invloeden onderzocht, wat de generaliseerbaarheid van de resultaten vergroot.

De CDA, zoals voorgesteld door Fairclough (1995), is geschikt voor het analyseren van macht en invloed in media-uitingen, wat direct aansluit bij de onderzoeksvraag over de representatie van mensen in armoede. De vereiste kennis van sociale en historische contexten, zoals weergegeven in hoofdstuk 4, zorgt ervoor dat de onderzoekers de nuances in de teksten correct interpreteren, wat de validiteit van de analyse verhoogt. Tot slot wordt door een diverse groep respondenten te interviewen (verschillende leeftijden, gender, achtergronden, regio's), de validiteit van de kwalitatieve data verhoogd (zie hoofdstuk 6). Dit zorgt voor een breed scala aan perspectieven en ervaringen, waardoor de bevindingen representatiever worden voor de gehele populatie van mensen in armoede.

3.2 Constanten in de beeldvorming van mensen in bestaansonzekerheid

Hoewel er onder invloed van het veranderende discours over armoede zeker ontwikkelingen zijn in de berichtgeving in de verschillende peiljaren, zijn er ook een aantal belangrijke constanten die overeenkomen met internationaal onderzoek (Lugo-Ocando, 2019, p. 3).

3.2.1 Beperkte aandacht voor armoede

Armoede an sich heeft weinig nieuwswaarde. Dat concludeert ook NRC journalist Christiaan Pelgrim die we interviewden over het schrijven over armoede: "Armoede is structureel, elke dag hetzelfde. En dan is het niet minder erg, maar het is moeilijk om daar nieuwshaakjes in te vinden." Er wordt dan ook weinig over armoede in Nederland geschreven.

Tabel 2: Hoofdonderwerp geselecteerde artikelen

Onderwerp	Aantal artikelen
Armoede	167
Uitkering	100
Armoedegerelateerd	26
Schulden	19
Arme wijken	8

Daarbij valt op dat de hoeveelheid en de aard van de aandacht voor armoede in de krant bepaald wordt door politieke ophef zoals van Atteveld et al., (2024) al constateerden. Het gaat vaker over politieke discussies dan over de gevolgen die het heeft voor de mensen in armoede. Zodra er geen politiek debat is rondom armoede(beleid) of uitkeringen wordt er nauwelijks over geschreven. Daarom vonden we in 2003 maar 27 artikelen die expliciet armoede of mensen in armoede als onderwerp hadden. De meeste artikelen in dit jaar

gingen over uitkeringen, het onderwerp dat in die jaren de politieke agenda bepaalde. Van de selectie uit 2022 gaan 69 artikelen over armoede omdat dat door de energiecrisis toen volop op de politieke agenda stond.

Daarnaast valt op dat er rond kerst en sinterklaas standaard iets meer aandacht is voor het onderwerp in de onderzochte kranten.

Tabel 3: Aantal artikelen op de voorpagina

Krant	2003	2013	2020	2022	Totaal
NRC	2				2
Algemeen Dagblad	4	3	1	2	10
Telegraaf				1	1
Trouw	1		1		2
Totaal	7	3	2	3	15

Van de 320 geselecteerde artikelen haalden er slechts vijftien de voorpagina. Bij het AD was dat opvallend vaker dan bij de andere kranten. Opvallend is het verschil in toon van deze voorpaginakoppen over de jaren. In 2003 gingen drie van de zeven voorpaginakoppen over fraude zoals deze in het Algemeen Dagblad: *Niets is echt, behalve fraude van 200.000 euro* (Algemeen Dagblad, 2003. P. 1). De rest ging over plannen van politici met mensen in armoede zoals deze in het NRC: *Maasstad weert armen* (2003). Slechts twee gingen over leefsituatie van mensen zelf zoals: *AOW'ers zwaar in geldnood* (Algemeen Dagblad, 2003, p1). **De drie voorpaginakoppen uit 2022 gingen alle drie over de leefsituatie van mensen in armoede.**

3.2.2 Othering

Zoals Lugo-Ocando (2019) al signaleerde schrijven journalisten hun artikelen over mensen in armoede voor mensen die dat niet zijn. En dat leidt tot othering waarbij de ander, in dit geval de persoon in armoede, uitgelegd moet worden aan de mainstream lezer. In artikelen over het activeren van mensen met een uitkering is othering het meest zichtbaar. Mensen met een uitkering worden beschreven als een heel ander soort mensen, zoals in dit stuk over een beweegproject voor uitkeringsgerechtigden in de NRC: “Deze mensen leven vaak achter de gordijnen, ze zitten in een sociaal isolement”, zegt hij. “Het is al een hele stap voor ze om hier te komen” (Luijt, 2013) of in deze beschrijving van een hulpverlener van zijn cliënten in Trouw: ‘In de praktijk vallen *deze mensen* vaak van het ene probleem in het andere’ (Obbink, 2013, p. 19).

Opvallend is hoe tijdens de corona- en energiecrisis het gevoel dat het over ‘de ander’ gaat even doorbroken wordt. Omdat de armoede ook voor de middenklasse dichtbij komt, gaat het ineens niet meer over zij maar over wij. De Telegraaf maakt een artikel met de kop: “Zo kom je rond van bijstand; Wat zijn je mogelijkheden als de bodem van je buffer in zicht is?” (Telegraaf, 2020, p. 30). Een journalist van de NRC schrijft: “Dat mensen plots in de problemen komen, is wellicht beter voor te stellen nu de prijsstijgingen er bij veel huishoudens inhakken” (Heezik, 2022, p. 16).

Othering is het sterkst te zien in artikelen over mensen met een migratieachtergrond die van een uitkering leven. Van Atteveldt et al (2024) constateren een verharding van de houding tegenover zowel uitkeringsgerechtigden als Nederlanders met een migratieachtergrond. “De mediaberichtgeving in deze periode heeft bijgedragen aan het genoemde harde klimaat” (Atteveldt et al., 2024, p.6). Deze dynamiek is het sterkst te zien in 2003. Van 21 artikelen die helemaal of deels gaan over mensen met een migratieachtergrond, gaat het in meer dan de helft van de artikelen over zaken die hen in een negatief daglicht zetten. Twee artikelen gaan over uitkeringsafhankelijkheid, vier over fraude, vijf over overlast. Het artikel “*Nep-Nederlanders overspoelen het land; Paspoort verschaft direct toegang tot uitkering*” (AD, 2003, p. 3) is met zijn moralistische taal (‘nep Nederlanders’) en de watermetaforen ‘overspoelen het land’ kenmerkend voor dit door van Atteveldt et al (2024) geconstateerde discours.

Ook hulpverleners leggen negatieve verbanden tussen afkomst en armoede. Een hulpverlener, die mensen begeleidt die uit hun woning dreigen te worden gezet, vertelt in 2003 aan NRC: *“Het ergert hem als mensen de schuld van hun problemen buiten zichzelf leggen, en vinden dat ze recht hebben op voorzieningen. ‘Je ziet dat vooral veel bij allochtone cliënten. Dat heeft natuurlijk te maken met hoe wij onze verzorgingsstaat hebben opgebouwd”* (Koning, 2003).

Bij woonwagenbewoners en bij Roma wordt de cultuur van een groep aangewezen als een van de oorzaken voor uitkeringsafhankelijkheid en niet (wit) willen werken. Hierbij wordt de culture-of-povertyverklaring van de overheid zonder context overgenomen. Zo schrijft NRC over de problemen om bijstandscntroles te houden op woonwagenkampen: *“De gemeenten die problemen hebben noemen onder meer de geslotenheid van de groep, het opleidingsniveau, culturele belemmeringen en traditionele rolpatronen. Sommige woonwagenkampen zijn ontoegankelijk voor ambtenaren”* (NRC, 2003, p. 2). Bij een artikel over de Roma een artikel over Roma in de NRC constateert een hulpverlener *“Ze vertelden dat het niet ongebruikelijk is om kinderen met een flesje cola in bed te leggen”* (Wittenberg, 2013, p. 8).

Mensen met een migratieachtergrond komen zelf zeker in de eerste twee peiljaren niet aan het woord. Er wordt vooral over ze gesproken, zoals in deze reportage in NRC in Roosendaal:

“Ook in de Vlierstraat zit de weerzin tegen sommige buitenlanders diep. Groffen: “Ze zitten hier met elf mensen in een huis, met allemaal een uitkering. Dat mag in Nederland. En als je vraagt waarom ze er met z'n elven wonen, dan zeggen ze niks. Altijd hetzelfde.” (Schreuder, 2013, p. 7)

3.2.3 Weinig context

In algemene artikelen over armoedecijfers of -beleid wordt armoede omschreven als iets wat een samenleving overkomt in plaats van iets waar politieke keuzes aan ten grondslag liggen. *“Er blijft altijd een onderkant,”* constateert de hoofdredactie van de NRC in 2003. (NRC, 2003, p. 7)

Armoede wordt gezien als een ‘orphan phenomenon with an unknown genesis’ (Chauhan & Foster 2013, p. 1) Dit door onderzoekers (Lugo-Ocando 2019, Panis 2019, Chauhan & Foster 2013) geconstateerde gebrek aan context valt bij de geanalyseerde artikelen het meest op bij individuele verhalen van mensen in armoede en bij artikelen over uitspraken van politici.

Bij verhalen van mensen in armoede wordt de opeenstapeling van pech uitgebreid beschreven maar is weinig aandacht voor de structurele oorzaken waarom iemand in armoede is beland. Zo wordt in een verhaal van een dakloze bakkersknecht uit 2013 In Trouw wel beschreven hoe hij dakloos werd: *“...de uitkering laat zestien maanden later, door allerlei administratieve rompslomp, nog steeds op zich wachten. Barelds was inmiddels noodgedwongen bij zijn broer ingetrokken: ‘Mijn spaargeld was in september op, ik kon de huur niet meer betalen’”* (Pietersen, 2013). Maar er wordt niet uitgezocht of het normaal is dat een uitkeringsaanvraag zolang duurt, en wat de oorzaken daarvan kunnen zijn.

Bij artikelen over politieke plannen of uitspraken van politici kan dit gebrek aan context stigmatiserend werken. Minister de Geus zegt volgens Trouw in een Kamerdebat in december 2003: *“Veel mensen maken er een sport van om misbruik te maken van uitkeringen.”* Trouw kiest deze uitspraak als kop op de voorpagina: *“Misbruik uitkeringen is nationale sport”* (Trouw, 2003, p. 1). Ook NRC doet dat: *‘Misbruik van uitkeringen is een sport, minister de Geus in de kamer* (NRC, 2003, p. binnenland 1). In geen van beide artikelen wordt deze uitspraak van context voorzien, door bijvoorbeeld het geschatte percentage bijstandsfraudeurs te vermelden, waardoor bij de lezer de indruk achterblijft dat uitkeringsgerechtigden veel frauderen.

3.2.4 Grote toonverschillen

Er zijn toonverschillen te identificeren in de wijze waarop er over armoede gerapporteerd wordt in de geanalyseerde kranten. Zo kan het ene artikel vanuit moraliserend perspectief geschreven worden over mensen met een uitkering die te lui zijn om werk te zoeken zoals in dit stuk in Trouw waarin de Gemeente Amsterdam aankondigt werklozen pas na 8 weken een uitkering te gaan geven: *“Mensen kregen te makkelijk een uitkering”, aldus een woordvoerder. “Pas weken later gingen we met ze aan de slag voor werk. Dat draaien*

we om. Eerst werk zoeken, dan pas een uitkering" (Trouw, 2003, p. 5).

Terwijl een ander artikel in dezelfde krant heel meevoelend beschrijft hoe een jonge alleenstaande moeder de combinatie van kinderen en opleiding niet meer aan kan en nu in de bijstand zit. "Na vier maanden haakte ze af. Vijf dagen per week dubbele taken was te veel. Het geld van de opleiding moest ze terugbetalen. Sindsdien zit ze thuis" (Kieskamp & Smit, 2003, p. 9).

Ook zijn er in alle jaren voorbeelden van artikelen die zoals Lister (2021) dat formuleert: het bestaande narratief over armoede uitdagen, al komen die vaak van niet-journalisten. Zoals in dit artikel in NRC waarin antropologe Ypeij de misvattingen over armoede omschrijft: *"Algemeen wordt de mening aangehangen dat in Nederland veel aan de armoede wordt gedaan. Sinds 1995 voert de overheid immers een armoedebelid. De Rekenkamer heeft inmiddels afgerekend met die mythe. Het armoedebelid bestaat uit een vrijwel niet te ontwarren geheel van lap- en pleisterregeltjes"* (Ypeij, 2003, p. 7).

3.2.5 Veel in de grote steden

Van de 320 artikelen gaan er 134 over armoede of armoedegerelateerde onderwerpen in het hele land. 105, bijna een derde, spelen in een van de vier grote steden.

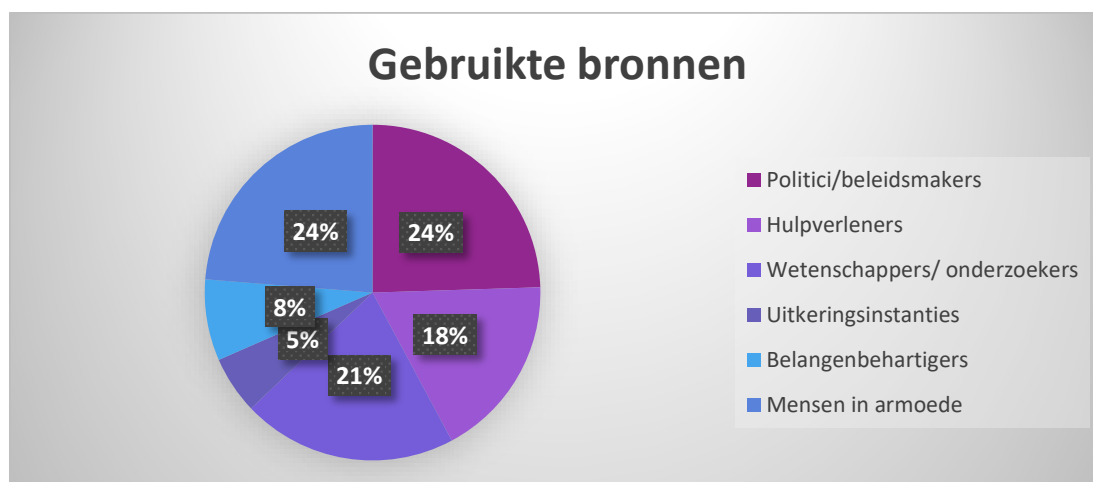
Tabel 4. Lijst van eerste twaalf plaatsen waar de artikelen zich (deels) afspelen

Nederland algemeen	134
Onbekend	11
Rotterdam	45
Amsterdam	39
Utrecht	12
Den Haag	9
Amersfoort	6
Tilburg	5
Groningen	4
Dordrecht	3
Bergen op Zoom	2
Breda	2

Daarnaast worden in de artikelen nog 68 andere steden en dorpen genoemd als plaatsen waar de mensen die gesproken zijn wonen of als plaats waar bepaald beleid wordt uitgevoerd. De meeste artikelen spelen in Zuid- en Noord-Holland (70 en 49). De minste in Zeeland, Flevoland en Drenthe (2, 2, en 1). Percentueel en absoluut wonen het grootste aantal mensen in armoede in de vier grote steden.

3.2.6 Weinig over mensen in armoede en nog minder zelf aan het woord

Tabel 5: brongebruik

Hoewel we expliciet hebben gezocht naar artikelen waarin mensen in armoede zelf aan het woord kwamen, is dat maar bij 94 van de 320 artikelen gelukt. We kunnen concluderen dat, in lijn met internationaal onderzoek, mensen in armoede weinig als bron worden gebruikt. Er wordt voornamelijk over ze geschreven en door beleidsmakers, wetenschappers of hulpverleners over ze gepraat. In de geselecteerde artikelen komen ze maar een paar keer per jaar per krant zelf aan het woord. Omdat we in de op basis van de searchstring gevonden artikelen bij de selectie altijd voorrang gaven aan artikelen waarin mensen in armoede zelf aan het woord kwamen, geven de gevonden aantallen een indicatie van het totale aantal keren dat mensen in armoede in de krant als bron gebruikt worden.

Tabel 6: mensen in armoede aan het woord

Krant	2003	2013	2020	2022	Totaal
NRC	5	5	6	7	23
Algemeen Dagblad	8	4	7	4	23
Telegraaf	3	6	5	8	22
Trouw	5	6	5	10	26
Totaal	20	21	23	29	94

In tabel 6 wordt duidelijk in hoeveel artikelen een of meer personen in bestaansonzekerheid zelf aan het woord komen. Artikelen waarbij journalisten een rechtszaak bijwonen waarin een persoon in armoede centraal staat of meegaan met een hulpverlener waarbij ze niet zelf met mensen in armoede spreken, zijn in deze telling niet meegenomen.

Belangrijk daarbij is, dat mensen in armoede niet altijd even uitgebreid aan het woord worden gelaten. In 20 van de 94 artikelen waarin mensen in armoede zelf het woord krijgen, hebben ze maar een quote in het artikel. In deze artikelen wordt de stem van mensen in armoede vooral gebruikt om de effecten van voorgestelde maatregelen te illustreren.

Ook belangrijk is dat 19 van de 129 mensen die in deze 94 artikelen aan het woord gelaten worden, volgens het CBS niet arm zouden zijn bijvoorbeeld omdat ze ruim boven de armoedegrens leven. Zoals in het artikel: *Tweemaal modaal maar ik kom niet rond* in de Telegraaf (Visser, 2022, p. 17). Ook gaat het over mensen met een bescheiden inkomen die bang zijn om arm te worden door nieuwe maatregelen.

Wie komen er aan het woord?

Tabel 7: Aantal in de artikelen geïnterviewde mannen en vrouwen in bestaansonzekerheid

Man	47
Vrouw	82

Vrouwen in armoede komen in de geanalyseerde artikelen aanzienlijk vaker aan het woord dan mannen. Uit de CBS-gegevens van mensen in armoede blijkt dat 48,5% van de mensen in armoede in 2022 een man is en 51,5% een vrouw (CBS, 2024). Bij de in de onderzochte kranten gesproken bronnen in armoede is dat verschil veel groter namelijk 36,4% man en 63,6% vrouw. Clawson & Trice (2000) vonden in hun onderzoek in Amerikaanse nieuwstijdschriften ook een oververtegenwoordiging van vrouwen (Clawson & Trice, 2000, p. 8).

Tabel 8: Huishoudsamenstelling geïnterviewde mensen in bestaansonzekerheid

Eenoudergezin	33
Alleenstaand	27
Gezin	21
Echtpaar	9
Onbekend	31

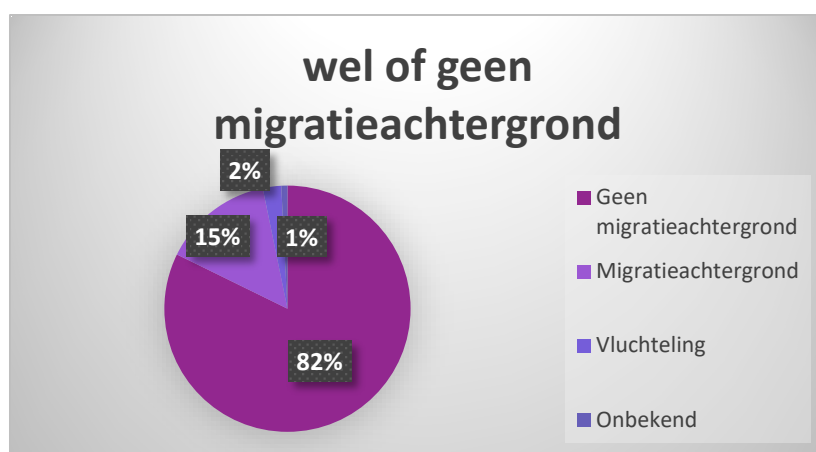
Alleenstaande ouders komen vaker aan het woord dan gezinnen. Het ging hierbij vrijwel altijd om alleenstaande moeders, wat wellicht de oververtegenwoordiging van vrouwen helpt verklaren. Dit past in de tendens die Chauhan & Foster signaleerde namelijk dat armoede in het eigen land vooral gezien wordt als een probleem van kwetsbare groepen (Chauhan & Foster, 2014, p. 13). En in Nederland dus van bijstandsmoeders.

Tabel 9: inkomenssituatie geïnterviewde mensen in bestaansonzekerheid

Uitkering	61
Loon	23
Loon met aanvullende uitkering	6
AOW	13
Onderneming	2
ZZP- inkomsten	7
ZZP-inkomsten met aanvullende uitkering	3
NUG (niet uitkeringsgerechtigd)	1
Onbekend	13

Het grootste deel van de geïnterviewden leeft geheel of gedeeltelijk van een uitkering. Hoewel volgens het CBS het aantal werkende armen toeneemt, komen zij nauwelijks aan het woord.

Tabel 10: Migratieachtergrond van geïnterviewde mensen in bestaansonzekerheid

Van alle personen die in 2021 in armoede leefde had meer dan de helft, 53%, een migratieachtergrond (Engbersen et al., 2023, p. 62). In de geanalyseerde artikelen komen nauwelijks mensen met een migratieachtergrond aan het woord. Ze figureren wel, in negatieve zin, in rechtszaken maar er komen slechts 18 mensen met een migratieachtergrond zelf aan het woord in de 320 geanalyseerde artikelen. Mensen met een vluchtelingachtergrond zijn volgens datzelfde onderzoek het vaakst arm. In de geanalyseerde artikelen krijgen maar drie mensen met een vluchtelingachtergrond het woord. Mensen met een migratieachtergrond en zeker mensen met een vluchtelingenachtergrond worden dus sterk ondergepresenteerd in de onderzochte kranten.

Lastig te vinden

Een van de redenen dat er zo weinig mensen in armoede zelf aan het woord komen is dat het voor journalisten behoorlijk wat tijd kost om mensen te vinden die geïnterviewd willen worden. *“Hoe precairder het onderwerp is, hoe moeilijker het is om iemand te vinden die daar iets over wil zeggen. En het kost tijd en het liefst schrijf je nu direct je artikel,”* aldus Christiaan Pelgrim van NRC. Tegelijk weet Pelgrim uit eigen ervaring hoeveel meer kracht een verhaal krijgt als dat verteld wordt door die persoon zelf:

“Het eerste verhaal dat ik schreef ging over een paar duizend mensen in Nederland die dus onder het bestaansminimum leven doordat zij een aanvullende bijstandsuitkering hebben. Vaak boven op een UWV-uitkering. Doordat ze niet een gewone bijstand, maar aanvullende, bijstand krijgen, wordt hun bruto-inkomen achter de schermen extreem hoog en daardoor krijgen zij te weinig toeslagen voor hun inkomen. Dat is een probleem dat al sinds 2017 in ambtelijke kringen bekend was. Maar er is nooit iets mee gedaan. Ik heb een vrouw gesproken die in die situatie zit en die dat ook met naam en toenaam wilde vertellen. Dat was echt een schrijnend verhaal waarin ze heel concreet vertelde over wat dat met haar deed. Dat ze, als er GFT-bakken buiten stonden, ging kijken of er nog wat eetbaars in zat. Heel heftig. Dat verhaal had meteen politiek impact. Kamervragen van zo'n beetje alle Kamerfracties. De minister die meteen in actie kwam. Ik denk dat als ik dat verhaal had geschreven zonder die vrouw, dat het niet die impact had gehad.”

Artikelen waar mensen in armoede zelf langer aan het woord komen hebben zelden een moraliserende insteek. Als mensen in bestaansonzekerheid daadwerkelijk door de journalist zelf gesproken worden, is er zelden sprake van een *undeserving poor* perspectief. Dit geldt het sterkst wanneer mensen langer aan het woord gelaten worden. In artikelen waarin hun citaten puur illustratief zijn bij het beschrijven van het effect van de maatregel, treedt dit effect minder op.

3.3 De tijdgeest: ontwikkelingen in de beeldvorming in de afgelopen 20 jaar

3.3.1 Peiljaar 2003: moraliseren en relativiseren

"Het is een mentaliteitskwestie in hoeverre ouders zorgen voor ontbijt voor schoolgaande kinderen." (Farkas, 2003)

Na een lange periode van inkomensgroei en het afnemen van het aantal huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens gaat in 2003 de koopkracht van de meeste mensen er voor het eerst wat op achteruit (Vrooman, 2003, p.4). In deze sfeer van dreigende economische achteruitgang ontstaat er discussie over de houdbaarheid van de WAO. Balkenende 2, een centrumrechtse regering met Mark Rutte als staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, stuurt expliciet aan op versoering van de sociale zekerheid.

In de pendulebeweging in het armoedebesluit (Engbersen, 1998) vertegenwoordigt 2003 een periode waarin armoede gerelativeerd en dus minder belangrijk gevonden wordt. Dat is zichtbaar in de omvang van de berichtgeving. Het is in deze periode moeilijk om artikelen over mensen in armoede te vinden in de geselecteerde kranten. De meeste artikelen gaan over uitkeringen (en dan vooral de politieke discussie hierover) of over aan armoede-gerelateerde onderwerpen als ongedocumenteerde jongeren of arme wijken.

Door geïnterviewde beleidsmakers en instanties die aansturen op een versoering van de sociale zekerheid wordt in 2003 in de kranten openlijk getwijfeld aan het bestaan van armoede. De omvang ervan wordt gerelativeerd en eventuele problemen worden vooral toegeschreven aan de verkeerde keuzes die mensen in armoede maken. Zo zegt een CDA-raadslid uit Amsterdam over de plannen voor een schoolontbijt in de Telegraaf: *"Het is een mentaliteitskwestie in hoeverre ouders zorgen voor ontbijt voor schoolgaande kinderen. Zij moeten hun verantwoordelijkheid dragen en deze verantwoordelijkheid moet niet op de school afgeschoven worden"* (Farkas, 2003).

Journalisten dragen deze twijfel soms ook zelf uit. Zoals bij dit artikel in de Telegraaf waarbij de journalist mee is naar een armoede-initiatief en daar mensen treft die in zijn ogen niet zichtbaar arm zijn.:

"Op dit afhaalpunt komen de mensen zelf langs. Jong en oud. Mensen die er keurig uitzien. Hoe weet Sjaak eigenlijk of er geen misbruik wordt gemaakt van de Voedselbank?" (Borger, 2003).

In artikelen over de drang en dwang om mensen uit een uitkering te krijgen, wordt door politici moraliserende taal gebruikt. Journalisten noteren die. Zo moeten jongeren worden 'opgepord' om stage of werk te accepteren (Algemeen Dagblad, 2003, p. 11). Dat opporren bestaat in dit geval uit het stopzetten van de uitkering.

Trouw beschrijft een Amsterdams project waarbij werklozen verplicht in een busjes langs bedrijven rijden: *"Een 'opkontje' heet het in de officiële gemeentelijke stukken van Amsterdam. Werklozen moeten worden geholpen bij het vinden van werk."* (Trouw, 2003, p. 5). Hoewel in de formulering van de journalist soms enige twijfel doorklinkt, worden nut of noodzaak van de dwang niet expliciet bevraagd:

"Instappen en naar de werkplaats, vindt Amsterdam. Wie weigert mee te werken, krijgt geen uitkering. Het klinkt lelijker dan het is, vindt Amsterdam. Een woordvoerder: 'Mensen die zonder werk zitten vinden het prettig dat zij even onder de oksels worden gepakt en over de drempel worden getild'" (Trouw, 2003, p. 5).

Ook hulpverleners die in deze periode aan het woord worden gelaten kiezen moralistische taal om armoede onder hun cliënten te verklaren. Zo vertelt een schuldhulpverlener aan Trouw: *"Een uitkering om het huis in te richten gaat op aan een dure koelkast, een wasmachine en een bank. Het zou logischer zijn om van dat geld twintig nuttige dingen te kopen, maar dat benul hebben ze niet."* (Marlet, 2003). Daarbij geeft hij de lezer de indruk dat zijn cliënten hun armoede aan hun eigen foute keuzes te danken hebben. Maar hij benadrukt dat ze niet anders kunnen: *"De balans in hun leven is heel wankel. Als er iets ernstigs gebeurt, zijn ze niet in staat dat zelf op te vangen. Het zijn soms simpele mensen, met een IQ van minder dan 80."*

De stem van mensen in armoede

De aanleiding voor artikelen waarin mensen in armoede aan het woord komen zijn doorgaans voorgenomen besluiten die de situatie van mensen in armoede moeilijker zullen maken. Dit verklaart wellicht waarom de toon soms wat dramatisch is. Een voorbeeld uit het AD *“De familie is niet groot en bestaat uit kleine eters. Gelukkig maar, vindt Joke Goosens, want dat maakt een traditioneel kerstfeest mogelijk”* (Jansz, 2003, p. 13). In een ander artikel in het AD wordt zelfs crimineel gedrag als begrijpelijk beschreven:

“Ze konden de huur niet meer opbrengen, de betalingsachterstand bij het energiebedrijf nam astronomische vormen aan en de kinderen leden nog net geen honger. Het bracht Henk tot een wanhoopsdaad: ‘Ik was radeloos en besloot drugsdealers te overvallen’” (Kramer, 2003, p. 2).

In de handvol artikelen waarin mensen in armoede uitgebreider aan het woord komen wordt meer duidelijk van de complexiteit van armoede. En maken ze duidelijk waar hun kracht ligt. Zoals hier in het Algemeen Dagblad: *“Goosens: ‘Wij, de mensen in de bijstand, zijn de beste economen van het land’”* (Jansz, 2003, p. 13).

3.3.2 Peiljaar 2013 - opvoeden en dwingen

‘Ze eten vaak verkeerd, veel chips’ (Luijt, 2013).

In 2013 is Kabinet Rutte II aan de macht, met zowel de VVD als de PVDA in de regering. Ze willen dat mensen meer meedoen in de samenleving en minder verwachten van de overheid.

Mede als gevolg van de kredietcrisis verkeert de Nederlandse economie in zwaar weer. Volgens het SCP bereikt de armoede in 2013 een piek. In 2013 zijn er ruim 1,2 miljoen mensen met een huishoudensinkomen onder het niet-veel-maar-toereikend criterium. Dit was 7,6% van de Nederlandse bevolking. Het aantal mensen met een inkomen onder het striktere basisbehoeftecriterium bedroeg toen bijna 790.000, 4,9% van de bevolking” (SCP, 2019, p. 19). De hulporganisatie Cordaid, die doorgaans in het mondiale zuiden werkt, besluit eind 2013 ook in Nederland mensen in armoede te gaan helpen.

In 2013 is de WAO afgeschaft en vervangen door de soberder WIA-regeling. De huursubsidie is vervangen door een ingewikkeld toeslagenstelsel dat voortaan wordt uitgevoerd door de belastingdienst. Er zijn al de eerste signalen dat het niet altijd goed gaat met de toeslagen. In april 2013 onthult RTL-nieuws dat Bulgaren in Nederland via nepadressen zorg- en huurtoeslag aanvroegen.¹ Dit werd later bekend als de Bulgarenfraude. Het politieke debat ging dan ook veel over fraude en uitkeringen en nauwelijks over armoede. De roep om strengere controles van uitkeringen en toeslagen gecombineerd met stijgende armoede leidt tot sterkere toonverschillen in de berichtgeving dan in 2003.

In dit jaar van economische crisis is het iets makkelijker om artikelen te vinden over armoede. Het aantal mensen in armoede dat zelf aan het woord gelaten wordt, is vrijwel gelijk. Al zijn dit vrijwel uitsluitend artikelen over mensen met een uitkering

Er wordt in 2013 veel geschreven over dwang- en drangmaatregelen om uitkeringsgerechtigden aan het werk te krijgen. Daarbij kiezen politici scherpe taal. En journalisten noteren die. Zoals hier in Trouw: *Gemeenten controleren waterverbruik steuntrekkers* (Trouw, 2013, p. 4). Of in dit artikel in het AD: *“Rotterdam telt 35.000 bijstandstrekkers. Tot dusver zijn uit de kaartenbakken van de Sociale Dienst reeds 1300 Rotterdammers onbetaald aan het werk gezet”* (Velden, 2013). Uitkeringsgerechtigden zijn ‘bijstandstrekkers’ en ze worden niet aan het werk geholpen maar aan het werk gezet.

Deze meer of minder gedwongen hulpverlening gaat vergezeld door wat Tim ’s Jongers het broccolipaternalisme noemt (’S Jongers, 2022, p. 63). Een psycholoog die een sportproject voor uitkeringsgerechtigden in Rotterdam begeleidt zegt in NRCnext: *“‘Ze eten vaak verkeerd, veel chips. Laatst kreeg ik een appje van een van hen: ik ben wat later, ik ben kip aan het eten. Het was ochtend!’ Daarom geeft*

¹ <https://www.rtl.nl/nederland/artikel/2135496/grootschalige-fraude-bulgaren-met-toeslagen>

ze ook veel voedingsadvies.” (Luijt, 2013, p. 11). Deze houding van hulpverleners wordt genoteerd, niet bevestigd.

Het hoofdredactioneel commentaar van Trouw vat het politieke discours van dit jaar goed samen. Zij zien maar een oplossing om de armoede te bestrijden: “Minder uitkeringsafhankelijkheid en meer mensen die zelf hun broek op kunnen houden.” (Trouw, 2013, p. 21).

Tegenover deze harde toon tegen mensen met een uitkering staan veel gevoelender artikelen over (dreigende) armoede bij individuele mensen. Daarbij wordt, zeker in de Telegraaf dramatisch taal niet geschuwd. “Het is nu al sappelen” (Cohen & Kluivers, 2013, p. 8).

Als er sprake is van groepen die worden gezien *deserving*, zoals ouderen, wordt zelfs diefstal vergoelijkt. “Steeds meer Amsterdammers op gevorderde leeftijd leven op of onder de armoedegrens, waardoor ze ‘vergeten’ bepaalde boodschappen af te rekenen” (Telegraaf, 2013, p. 9).

Armoede onder kinderen is dit jaar een populair onderwerp. Van de 80 artikelen gaan er dit jaar 13 over kinderarmoede. Vooral bij het AD ging het daar vaak over.

Systeemkritiek komt naar voren in een enkel artikel waarin wel kritisch gekeken wordt naar projecten die mensen uit een uitkering, moet helpen. “Vrouwen die werk vinden zijn vaak snel weer terug bij een uitkering, met dank aan het vele flexwerk” (Weel, 2013, p. 19) legt journalist Van Weel uit in Trouw. Ook een project om werklozen in het oogstseizoen gedwongen in de kassen aan het werk te zetten, stuit op dergelijke systeemfouten merkt Trouw: “‘Na tijdelijk werk te hebben gedaan, moeten werklozen opnieuw een uitkering aanvragen,’ zegt Asha Khoenkhoen van de VNG. ‘Dat is een intensief traject en dus geen aantrekkelijk vooruitzicht’” (Schoorman, 2013, p. 6).

Mensen in armoede aan het woord

Mensen die via hulpverleners aan het woord komen, komen kwetsbaar en weinig zelfredzaam over. Zoals in dit artikel in de NRC over een sportproject voor uitkeringsgerechtigden:

“Het zit in haar bovenkamer, zegt Sandra (42). Wat er precies gebeurd is, wil ze liever niet zeggen, maar het gevolg is dat ze constant moe is en een heel laag zelfbeeld heeft. Sinds de scheiding van haar man vijf jaar geleden, leeft ze van een bijstandsuitkering. Ze zit dus al vijf jaar thuis, zonder afleiding, waardoor ze haar ‘ellende niet kan loslaten’” (Luijt, 2013, p. 11).

Opvallend is dat de vindingrijkheid van mensen in bestaansonzekerheid, soms ondersneeuwt in wat de journalist in het artikel centraal wil stellen. Zo vertelt een alleenstaande moeder in Trouw hoe ze er voor zorgde dat haar kinderen altijd een cadeautje kregen met sinterklaas: “*Natuurlijk probeerde ik met Sinterklaas wel altijd iets te doen. Maar daar was ik altijd het hele jaar mee bezig. Elke maand moest ik een paar euro opzijzetten. En probeerde ik ze alvast te scoren op rommelmarkten bijvoorbeeld tijdens Koninginnedag*” (Boere, 2013, p. 9). In het artikel gaat het alleen over hoe fijn het is dat er nu een Speelgoedbank is die bijvoorbeeld voor sinterklaas speelgoed regelt voor kinderen met weinig geld.

3.3.3 Peiljaar 2020: van fraude naar allemaal helpen

– Van ‘*WW van Polen terecht ingetrokken*’ naar ‘*Lange rijen bij voedselpunten*’

In 2020 is Rutte III aan de macht, een regering met VVD, D66, CDA en ChristenUnie. De effecten van de toeslagenaffaire zijn inmiddels volop zichtbaar. Ze hebben ertoe geleid dat staatssecretaris Menno Snel in 2019 is afgetreden; 2 jaar later valt het hele kabinet. In maart 2020 adviseert de commissie Donner om gedupeerde ouders snel en ruimhartig te compenseren. Toch is de basisgedachte van de calculerende burger die strenge regels nodig heeft om uit een uitkering te gaan niet verlaten.

In maart breekt corona uit. Door corona worden de effecten van sociaaleconomische verschillen ineens veel zichtbaarder. Mensen met vaak praktisch werk dat niet vanuit huis kan, raken hun werk kwijt of moeten onder onveilige omstandigheden doorwerken.

Het is in 2020 makkelijker om artikelen te vinden over mensen in armoede, en dat zijn voor het eerst niet meer alleen artikelen over mensen met een uitkering maar ook over werkende armen en de zogenaamde nieuwe armen, die door corona in problemen raken. De voorpagina halen deze artikelen nog steeds niet vaak. Waar dat wel gebeurt, overheerst er verontrusting: *Kloof door arm en rijk groeit door crisis, zeggen hoogleraren* (Trouw, 2020).

Begin 2020 wordt gekenmerkt door de ook in voorgaande jaren vertrouwde discours over sjoemelende uitkeringsgerechtigden, met koppen als *Inzet op fraude met uitkeringen* (Telegraaf, 2020, p. 14). En uitkeringsgerechtigden die je in beweging moet krijgen. Zo zegt staatssecretaris van Ark in het AD: "Ik vind het onacceptabel dat de overheid mensen op de bank laat zitten." (Kok, 2020, p. 8)

De voorzitter van Aedes, de organisatie van woningcorporaties veroorzaakt een kleine rel door in het AD te zeggen dat mensen met lage inkomens een rol spelen in het verloederen van wijken. "Door het kabinetsbeleid moeten corporaties woningen verkopen en zich richten op de laagste inkomens, waardoor de wijken weer verloederen." (Winterman, 2022).

Nadat corona de samenleving steeds meer in zijn greep krijgt, ontstaat er vrij plotseling een hele ander toon in de verslaggeving met koppen als *Grote zorgen over armoedegolf Utrecht* (Heerschop, 2020, p. 15) in de Telegraaf of *De ongelijkheid wordt groter in de 1,5 metermaatschappij* in het AD (Berg, 2020, p. 19)/ Even lijkt iedereen één in de strijd tegen armoede.

Er komt door Corona ook aandacht voor werkende armen. Hun kwetsbare situatie wordt door corona pijnlijk duidelijk. De aandacht gaat sterk uit naar de nieuwe armen die door de coronacrisis thuis zijn komen te zitten. Door koppen als *'Een uitkering is niets voor mij'* (Spijker, 2020, p. 2) worden deze nieuwe armen neergezet als *deserving poor*.

Charitas

Er is in 2020 veel aandacht voor charitas, voor mensen die zich inzetten voor mensen in bestaansarmoede. Zij worden als helden neergezet. Bij een artikel in het AD over werknemers van een bank die budgetcursussen gaan geven aan mensen met financiële problemen staat zelfs een tekening van een bankgebouw met Robin-Hoodhoedje (Voermans, 2020, pp. 18-19).

Figuur 1 Illustratie Mark Reijntjes in het AD in 2020

Als de hulpverlener zelf ervaring heeft (gehad) met bestaansonzekerheid is die heldenstatus nog groter, zoals in een artikel in de Telegraaf: “Een paar uur later pruttelt de weldoener, die inmiddels bekend staat als 'Johan de Boterhammenman' kriskras door de stad, langs de schooltjes. Johan is een regelrechte held. Hoewel hij een ernstige longaandoening heeft, laat hij de arme koters van Rotterdam geen dag in de steek.” (Kramer, 2020).

Waar in de afgelopen peiljaren hulpverleners nogal eens moralistische taal gebruikten over mensen in bestaansonzekerheid komen nu ook hulpverleners aan het woord die bestaansonzekerheid veel praktischer willen aanpakken zonder oordeel over de mensen die het nodig hebben, zoals deze initiatiefnemer van een voedseltuin in het AD: “Ik weet niet of je weleens een Voedselbankpakket hebt gezien, maar dat zit vol spullen die mensen niet nodig hebben, veel voorverpakt. Terwijl ze eigenlijk behoefte hebben aan verse groenten en fruit, gezond eten” (Hulten, 2020).

Dankzij de toeslagenaffaire is er meer systeemkritiek. Slachtoffers van de toeslagenaffaire krijgen het woord en er is ook aandacht voor uitwassen van de strenge controle van uitkeringsgerechtigden. De vrouw uit Wijdmeren die 7000 euro terug moet terugbetalen omdat ze terwijl ze in de bijstand zat, regelmatig boodschappen kreeg van haar ouders, levert veel maatschappelijke discussie op, ook in de krant. Ook politici worden kritischer over armoede bevraagt. Zoals in dit interview met VVD-staatssecretaris Bas van 't Wout in het AD:

U heeft meegewerkt aan het VVD-programma. Waarom komt het woord armoede daarin niet voor?

‘Ik heb het programma niet op woordjes gescand. Volgens mij ademt het programma dat we voor iedereen in Nederland meer welvaart en zekerheid willen creëren. Ik werk hier als VVD’er keihard aan armoedebeleid, en dat doe ik vol overtuiging, want ik vind dat mensen in een rijk land als Nederland een fatsoenlijk bestaan moeten hebben (Kok, 2020, p. 7).

In de rubriek van ombudsman in de Telegraaf gaat het regelmatig over zaken waarin uitkeringsinstanties fouten maken bij het toekennen van uitkeringen of toeslagen.

Mensen armoede aan het woord

Ook in dit jaar dat armoede heel zichtbaar wordt, wordt in maar 29 van de 80 artikelen met mensen in armoede zelf gesproken. Een uitkeringsgerechtigde vertelt in Algemeen Dagblad hoe het is om maanden gevolgd te worden door een sociaal onderzoeker: “Zowel overdag als ’s nachts hebben sociaal onderzoekers bij haar huis gepost en haar en haar vriend gevolgd. Ze weet niet wat ze hoort. ‘Ze hebben maanden staan posten! Dan denk ik: heb je niets beters te doen? Ze hebben zo wel mijn leven geruïneerd.’” (Bosboom, 2020).

Mensen in armoede worden niet meer enkel beschreven als slachtoffer, maar leveren expliciet kritiek op overheidsbeleid en op in hun ogen onterechte beeldvorming. In het Algemeen Dagblad vertelt alleenstaande moeder Patricia Klaus: “Weet je, ik leef naar eer en geweten, ik werk wel degelijk voor mijn geld. Betaalde arbeid is niet het enige dat telt. Ik werk voor mijn kinderen, ik voed ze op en ga niet de hele dag met ze spelen. Ik studeer, ik beheer een armoedeplatform, ben vrijwillig penningmeester van een stichting, heb met een plaatsgenoot een noodfonds opgericht voor voedsel. Mijn werk is op een andere manier van waarde” (Blankvoort, 2020, p. 15) .

Ook de beschrijving van Janet Ramesar, slachtoffer van de toeslagenaffaire in het Algemeen Dagblad is het tegenovergestelde van een slachtoffer: “Ze draagt een smetteloos wit T-shirt, lichtblauwe jeans, strak leren jasje en sneakers. Haar lipstick minutieus aangebracht. Praten wil de 35-jarige Haagse liever in het plantsoen achter haar huis vlakbij Holland Spoor. ‘Niet binnen. Ik schaam me voor het interieur.’ Een oude bank met gaten en voor sommige ramen vuilniszakken als gordijnen. ‘Dat gebeurt er als je diep in de schulden terecht komt. Ik heb weken gehad dat ik moest leven van 10 euro. Dan word je heel creatief met linzen en rijst’” (Voermans, 2020, pp. 8-9).

3.3.4 Het peiljaar 2022 - Paniek en systeemkritiek

In 2022 is Rutte IV aan de macht, een kabinet van VVD, D66, CDA en ChristenUnie. In maart worden de laatste coronamaatregelen geschrapt. Door de Russische inval in Oekraïne in februari stijgen de energieprijzen enorm en wordt de aandacht voor armoede in het publieke debat aangezwengeld. Hoewel de angst voor hoge energieprijzen breed wordt gedeeld en mensen met weinig geld in groten getale preventief de verwarming uitzetten, vallen de armoedecijfers in dat jaar mee, dankzij de compensatiemaatregelen die het kabinet neemt (CBS, 2023, p. 5).

In mei 2022 constateert het kabinet dat er bij de belastingdienst sprake was van institutioneel racisme (Rijksoverheid, 2024) .

In dit jaar is het niet moeilijk om artikelen te vinden die echt over armoede gaan. De grote hoeveelheid columns over armoede zijn een teken van de mate waarin dit onderwerp in 2022 het publieke debat bepaalde. Toch halen maar drie van de 80 geselecteerde artikelen in dit jaar de voorpagina.

Armoede wordt in dit jaar beschreven als een golf die over ons heen komt dankzij de energiecrisis. De toon is hier en daar paniekerig. *Experts schetsen inktzwart scenario over betalingsachterstanden en schulden* (Eijk & Visser, 2022) in de Telegraaf. In een reportage over voedselbanken in Trouw constateert de voorzitter van voedselbanken Nederland: *"De groei bij de 172 voedselbanken is volgens Wijnbelt zo sterk dat het stelsel van 13.000 vrijwilligers 'begint te piepen en te kraken'. 'En ik ga ervan uit dat de toeloop nog zal stijgen.'"* (Velzen, 2022, pp. 4, 5).

Veel aandacht gaat uit naar de nieuwe armen zoals hier in de Telegraaf: *Dubbeldmodaal maar ik kom niet rond* (Visser, 2022, p. 7). Of in dit artikel over de voedselbank: *"We zien hier nu groepen binnenstappen die voorheen prima zelf konden rondkomen"*, aldus de voorzitter van voedselbanken Nederland Wijnbelt In Trouw (Verbrugge, 2022, p. 15). De kloof tussen mensen met en zonder geld lijkt ineens minder diep geworden.

Columnisten en politici spreken harde woorden over de aanpak van de armoedeproblematiek en de noodzaak voor noodhulp voor mensen die door de crisis in armoede zijn beland. *"Van een overheid mag je verwachten dat zij juist de allerzwaksten beschermt in lastige tijden,"* schrijft AD-journalist van Soest in een commentaar (Van Soest, 2022, p. 21). Die oproep komt ook van de partijen die voorheen veel minder oog voor mensen in armoede hadden. *"Het is bijna niet te bevatten dat al deze steunmaatregelen nodig zijn in een welvarend land als Nederland. Maar het zou nog veel beter zijn als een kans wordt geboden om uit de armoede te stappen"* (Sylvester, 2022) , schrijft oud VVD-politicus Joyce Sylvester in haar column in het AD.

In 2022 klinkt er in de artikelen op uitgebreider schaal systeemkritiek en wordt ook journalistiek onderzoek gedaan naar de werking van het systeem. Zoals in dit artikel in Trouw naar aanleiding van een onderzoek van Investico naar de verregaande manier waarop gemeentes bijstandsfraude opsporen: *Wie controleert de sociale dienst? 'Gemeenten hebben voortdurend de grenzen opgezocht'* (Heilbron & Rotman, 2022, pp. 6,7). De complexiteit en de onvoorspelbaarheid van de bureaucratie wordt steeds vaker als reden aangewezen voor de armoede vooral bij uitkeringsgerechtigden.

Ook de hulpverlening aan mensen in armoede wordt in 2022 kritischer bekeken in de bestudeerde kranten. Er komt kritiek op de veelheid van initiatieven tegen armoede, op het onderverdelen van armoede in deelgebieden als menstruatiearmoede of energiearmoede. Een hoogleraar in het AD constateert dat de samenstelling van voedselbankpakketten de gezondheid niet bepaald bevordert: *"Al jaren is bekend dat voedselbankpakketten veel ongezonde producten bevatten"* (Dongen, 2022, pp. 8, 9).

Mensen in bestaansonzekerheid zelf aan het woord

De tendens dat mensen in armoede niet meer enkel als slachtoffer worden afgebeeld, wordt in 2022 voortgezet, al blijven er in dit jaar ook nog genoeg verhalen over waarin ze vooral als slachtoffer worden

neergezet. Daarin wordt het dramatische taalgebruik niet geschuwd zoals in de kop *'Wat moet ik doen? Onder de brug gaan liggen?'* (Eijk & Visser, 2022, p. 6) in de Telegraaf.

In het laatste peiljaar wordt er vaker context gegeven bij de verhalen van mensen in armoede. Daarbij krijgen mensen in armoede ook zelf de gelegenheid om die context te schetsen. Zoals in dit artikel in Trouw waarin een vrouw die net weer aan het werk is, uitlegt waar het volgens haar aan schort: "Investeer in het herstellen van vertrouwen tussen burgers en de overheid en maak een einde aan het taboe op armoede," zegt Patricia Klaus. "Mensen met minder centjes zijn niet opeens minder betrouwbaar, of minder hardwerkend" (Goudsmit, 2022, p. 8).

In een serie over armoede in Trouw worden de geïnterviewden zelfs expliciet om tips gevraagd voor de dan nieuwe minister van armoede waardoor er actief gebruik gemaakt wordt van de ervaringskennis van mensen in armoede. Ook wordt de oorzaak van armoede kritischer bevraagd. Zo belt Trouwjournaliste Barbara Vollebregt naar aanleiding van een interview met een werkende arme de werkgever om te vragen waarom de lonen zo laag zijn (Vollebregt, 2022, p. 13).

3.4 Tussenconclusie discoursanalyse

"So it's important to remember that the most salient fact about poverty coverage is not its flaws but its rarity" (Wasserman in Borden, 2022, p. xvi). De uitspraak van journalistiekprofessor Wasserman vat het meest opvallende van de berichtgeving over armoede in de vier Nederlandse kranten goed samen.

Bestaansonzekerheid haalt weinig de krant en nog minder de voorpagina's in de periode 2003-2022. Daarvoor heeft armoede in de ogen van journalisten te weinig nieuwswaarde.

Armoede lijkt vooral nieuwswaarde te krijgen als er ergens politieke ophef over ontstaat. De verslechterende leefsituatie van mensen in armoede zelf haalt veel minder de krant. De voorpagina's bereikt armoede eigenlijk alleen bij fraudeschandalen of controversiële politieke plannen.

In de twee laatste peiljaren is die aandacht, mede dankzij de toeslagenaffaire, wel iets toegenomen, ook op de voorpagina's.

Het gebrek aan aandacht voor structurele oorzaken van armoede, een van conclusies uit internationaal onderzoek, wordt in de onderzochte kranten het sterkst zichtbaar bij de berichten over plannen en uitspraken van politici. Door enkel de uitspraken en niet de context van uitspraken te noteren, gaan journalisten ongewild mee in het soms stereotype beeld dat politici schetsen van de uitkeringsgerechtigden die zij 'undeserving' vinden.

In alle vier peiljaren is ruimte voor andere perspectieven op bestaansonzekerheid, vaak aangezwengeld door onderzoekers en belangenbehartigers. Zij schetsen een genuanceerder beeld van zowel oorzaken van armoede als van de situatie van mensen in armoede zelf.

Mensen in bestaansonzekerheid zelf komen per krant, per jaar maar een paar keer zelf aan het woord. Veel vaker praten politici en hulpverleners over hen. De mensen in armoede die aan het woord komen zijn opvallend vaak vrouw, deel van een eenoudergezin en zijn wit. De grootste groep mensen in bestaansonzekerheid, die met een migratieachtergrond, komt vrijwel niet aan het woord in de krant. Wel worden ze genoemd in artikelen over fraude en overlast, vooral in de eerste twee peiljaren.

In de eerste twee peiljaren overheerst in de artikelen het moralistische beeld van mensen die op zijn minst deels aan zichzelf te danken hebben dat ze arm zijn. Er wordt vrijwel alleen over uitkeringsgerechtigden gesproken. Zij worden neergezet als mensen die moeten worden opgevoed of gedwongen tot beter gedrag. Politici geven daarbij de toon aan met moraliserende taal en harde uitspraken over uitkeringsgerechtigden die het beeld van fraudeurs bevestigen en die vaak zonder context door kranten wordt overgenomen.

In 2020 zwenkt het armoededeбат onder invloed van corona vrij abrupt een andere kant op. Armoede wordt in eerste instantie gezien als een soort koudegolf die plotseling over het land is gevallen. De oorzaken worden gezocht in zaken waar niemand wat aan kan doen: corona en de energiecrisis. In dit maatschappelijke ongeval model (Panis, Dhoest, & Paulussen, 2019) is weinig oog voor structurele oorzaken van armoede.

Toch neemt na de toeslagenaffaire de systeemkritiek toe. Journalisten onderzoeken de handelswijze van instanties en brengen via intensief onderzoek misstanden aan het licht waar mensen in armoede al langer over rapporteerden.

Zodra er wel zelf met mensen in armoede wordt gesproken is de toon anders. In de eerste twee peiljaren worden zij vooral als slachtoffers gepresenteerd waarbij dramatisch taalgebruik niet wordt geschuwd. In de laatste twee peiljaren lijkt dat op zijn minst deels te veranderen. Er is meer ruimte voor mensen in bestaansonzekerheid als zelfstandige en krachtige personen. Al blijven er nog genoeg verhalen vanuit het slachtofferperspectief. Ook komen in de laatste peiljaren af en toe werkende armen aan het woord.

HOOFDSTUK 4: BESTAANSONZEKERHEID IN BEELD: EEN ANALYSE VAN GEBRUIKTE NIEUWSFOTO'S

*“En dan zeggen ze: ‘Hoe kan jij genieten van die dingen
als je zo in schulden zit.’*

*Ik zeg: ‘Omdat ik geniet van elk klein positief dingetje
wat me staande houdt in het leven.’*

*Dus ook je omgeving denkt dat je, doordat je in schulden zit,
of in armoede zonder schulden, niet mag genieten.*

Dat je niet blij mag zijn met het moment van de dag.

Daar mag wel eens meer focus op liggen.

Gerrie

4.1 Beeldanalyse

Een veelgebruikt kader voor het maken van een visuele analyse komt van Messaris & Abraham (Messaris & Abraham, 2001, pp. 231-242). Ze kijken in hun analyses naar:

- *De analoge kwaliteit van beelden:* Hierbij gaat het om de manifeste betekenis van het beeld, oftewel: wie wordt hier afgebeeld. Hier wordt beschreven wat er te zien is op het beeld in neutrale termen, zoals het aantal personen en wat er verder gebeurt.
- *De indexicaliteit van beelden.*
Op dit niveau vindt de framing plaats bij de selectie van actoren die in beeld zijn en welk gedrag te zien is. Hierbij wordt gekeken naar de technische aspecten van de foto, zoals hoe het camerastandpunt is.
- *De propositionele syntaxis in beelden.*
De focus ligt op de stilistische en technische aspecten van de foto en hoe die invloed hebben op de betekenis van een beeld.

Bij dit onderdeel is het van belang, zeker als het gaat om armoedebeelden, of de foto geënceneerd is of in actie is gefotografeerd. Daarbij is onder meer de kijkrichting van belang. Wanneer de blik van de participant weggedraaid is van de camera betekent dat een gebrek aan interactie, omdat er geen contact tussen de participant en de toeschouwer gemaakt wordt. Op die manier wordt de rol van de toeschouwer die van een onzichtbare getuige. Ook speelt de grootte van de persoon een rol. Een grotere participant is meer saillant dan een kleinere participant en krijgt een scherp afgebeelde participant belangrijker geacht wordt dan een onscherp afgebeelde participant.

- *Het ideologische frame*
Het ideologische frame, legt de nadruk op het waarom van de vastgestelde framing aan de hand van twee vragen: “What interests are being served by these representations? [...] What ideas dominate?” Pieterse in Rodriguez & Dimitrova, 2011, p.56). De ideologische representatie legt bloot welke machtsstructuren en intenties schuilgaan achter de nieuwsbeelden. In het onderzoek naar de beeldvorming van armoede en het beeldonderzoek wordt er bij dit level vooral gekeken naar ideeën die dominant zijn in het beeld en wiens belangen daarmee gediend worden.

4.2 Beeld van een onzichtbaar fenomeen

Armoede is in Nederland goeddeels onzichtbaar. Dat maakt het niet eenvoudig om beeld te vinden bij artikelen die over armoede gaan. Dat vertelde ook beeldredacteur Pauke van der Heuvel van NRC tijdens een interview: *“Ik denk dat armoede altijd al wel lastig te vangen was. Onze intentie is wel om armoede zoveel mogelijk een gezicht te geven en dichtbij mensen te komen. Maar goed, daarvoor moet je wel langer mensen kunnen volgen en binnen kunnen komen. Dat kan je natuurlijk niet altijd doen. Daarom zorgen we ervoor om bij de snellere nieuwsberichten zo'n recent mogelijk beeld te hebben en een beetje weg te blijven bij clichés.”*

4.2.1 Wat is er te zien?

Bij de geselecteerde artikelen worden door de jaren heen steeds meer en steeds grotere afbeeldingen gebruikt. In 2003 werd bij 47 van de 80 artikelen geen foto gebruikt terwijl in 2022 maar bij 21 van de 80 artikelen geen beeld werd gebruikt. Dat moet toegeschreven worden aan de grotere focus op visuele journalistiek; vooral omdat veel kranten hun content doorzetten naar sociale media waar beeldgebruik een belangrijke rol speelt.

In totaal wordt bij 179 van de 320 geselecteerde artikelen (56%) een of meer afbeeldingen gebruikt. Behalve foto's worden er ook steeds meer tekeningen gebruikt. In totaal gaat dit om 277 foto's of tekeningen. Logo's van rubrieken of foto's van columnisten tellen we niet mee.

We onderscheiden vijf type foto's:

1. *Portretten van politici, wetenschappers en anderen die iets zeggen over mensen in armoede*
Deze portretten laten we buiten deze analyse.
2. *Foto's van arme wijken*
Hierbij valt op dat dit doorgaans grotestadswijken zijn. Foto's van arme wijken in provincieplaatsen zijn zeldzaam.
3. *Foto's van armoede-initiatieven als voedselbanken en van mensen die helpen*
Hierbij zijn vooral de hulpverleners in beeld die hard aan het werk zijn en zelden de mensen in armoede.
4. *Illustratief beeld*
Dit is beeld dat iets met de inhoud van het artikel te maken heeft maar geen letterlijke afbeelding is van de beschreven situatie of mensen.
5. *Portretten van mensen in armoede* die in het artikel aan het woord zijn geweest

Tabel 11. Beeldkeuze bij artikelen

Wat is er te zien:	2003	2013	2020	2022	Totaal
Portret politici, wetenschappers, hulpverleners en anderen die over mensen in armoede praten	5	7	11	4	27
Arme wijk	2	2	4	5	13
Armoede-initiatief	2	0	11	9	22
Illustratief beeld	8	13	16	19	56
Portret mensen in armoede	6	13	19	23	61
Geen afbeelding	47	34	18	21	120
Foto niet beschikbaar	3	6	0	0	9
Onbekend	8	4	0	0	12

In deze analyse ligt de focus op portretten van mensen in armoede, maar we willen kort ingaan op illustratief beeld.

Illustratief beeld

Met name bij algemene artikelen over armoede wordt soms illustratief beeld gebruikt. Soms heeft dat met armoede te maken, zoals een foto van een UWV-kantoor. Soms gaat het om foto's die een illustratie van een deelaspect van het verhaal vormen. Zoals een foto van Nederlandse ouders op Tenerife bij een artikel over een in de schulden geraakte Nederlandse gepensioneerde in Spanje of een voedselbankkratje bij een artikel over gestegen armoede.

Soms gaat het om beeld dat geënceneerd is en niets te maken heeft met de besproken situatie. Een voorbeeld is deze stockfoto (figuur 2) van Getty Images van een in scène gezette situatie die iets verdrietigs moet verbeelden. De man en vrouw hebben niets te maken met de groei van de armoede waar het artikel over gaat (Telegraaf, 2022, p. 19).

Figuur 2: bijschrift: Mensen komen in de knel door de hoge energieprijzen en de boodschappen die steeds duurder worden. Foto Getty Images

Het gebruiken van dit soort geënceneerd beeld is niet voor iedere krant even gebruikelijk. De beeldredacteur van den Heuvel van de NRC vertelde in een interview:

“Geënceneerde fotografie gebruiken we maar zelden. Het komt wel eens voor, hoor. Maar dan is het wel duidelijk illustratief. Dat komt omdat we bij NRC willen uitstralen dat wat je ziet moet kloppen.”

Een voorbeeld van een geënceneerd beeld in de NRC is figuur 3; een bijna abstract beeld van cadeautjes bij een artikel over speelgoedruilinitiatieven aan de vooravond van sinterklaas (Vis, 2022, p. c5).

Figuur 3: illustratie, fotograaf Jessica Nap

Mensen in armoede in beeld

Bij 61 artikelen zijn een of meer foto's van iemand in bestaansonzekerheid geplaatst. Dat levert in totaal 79 foto's op van mensen in bestaansonzekerheid. In totaal worden 116 mensen afgebeeld. Daarvan zijn er 39 man, 51 vrouw, en 25 kind of jongere. Vrouwen zijn dus net als in de artikelen sterk oververtegenwoordigd.

Mensen met een migratieachtergrond zijn juist ondergerepresenteerd. Op 26% van de foto's (21 van de 79 foto's) is minstens één iemand met een migratieachtergrond te zien. Daarbij tellen we alle mensen mee waarbij die achtergrond in de tekst vermeld wordt, die een buitenlandse achternaam hebben of die zichtbaar een andere afkomst hebben. Een deel van hen zal officieel niet meer gelden als iemand met een migratieachtergrond omdat ze twee in Nederland geboren ouders hebben.

Deze verhouding is minder scheef dan bij het aantal mensen in armoede dat in de artikelen het woord krijgt. Dat wordt waarschijnlijk veroorzaakt doordat er zeker in de laatste peiljaren meerdere foto's bij een artikel worden geplaatst van dezelfde persoon of omdat er soms meerdere mensen op de foto staan. Desalniettemin is 26% nog steeds een onderrepresentatie omdat in Nederland ruim de helft van de mensen in armoede een migratieachtergrond heeft (Engbersen, et al., 2023, p. 62). Dat is opvallend anders dan in het Amerikaanse onderzoek van Clawson & Trice (2000). Zij vonden in hun onderzoek naar foto's in Amerikaanse nieuwstijdschriften juist een overrepresentatie van zwarte mensen (Clawson & Trice, 2000). Deze overrepresentatie sloot aan bij de in de VS heersende stereotypen over mensen in armoede.

Waar?

Mensen in armoede worden het vaakst in hun eigen huis afgebeeld. Van de 25 foto's die buiten gemaakt zijn, zijn er 6 genomen in de eigen tuin. Waardoor het grootste deel van de foto's zich in huiselijke kring afspeelt.

Tabel 12: Plekken waar mensen in armoede gefotografeerd zijn

Plek	Frequentie
Thuis	32
Buiten	25
Werkplek	6
Instantie	4
Niet te zien	12

Actief of passief?

Omdat de meeste foto's van mensen in armoede portretfoto's zijn, staan de afgebeelde mensen voornamelijk passief op de foto's.

Tabel 13 van mensen in armoede actief of passief in beeld

Actief	21
Passief	56
Ene actief, de ander passief	2

Daarbij valt op dat werkende armen vaker actief lijken te worden afgebeeld. Ze zitten achter een computer (Bont, 2020, p. 2), staan met een schop in de tuin of stropen, zoals als in deze foto in NRC (figuur 4) hun mouwen op (Lemmereis, 2020, p. 9).

*Figuur 4: Foto van ZZP'er in eigen huis
fotograaf Bob van der Vlist*

Van de 79 foto's van mensen in armoede zijn er 21 reportagefoto's. Op die beelden is wel actie te zien. Zoals bij figuur 5 de anoniem afgebeelde van sportende uitkeringsgerechtigden uit Rotterdam in de NRC (Luijt, 2013).

*Figuur 5: sportende uitkeringsgerechtigden anoniem in beeld
Foto Peter de Krom*

Deze anonieme foto is een uitzondering. Ondanks het taboe op armoede, worden mensen in bestaansonzekerheid in de onderzochte artikelen doorgaans niet anoniem afgebeeld. Op 57 van de 79 foto's kijken ze de lezer aan. Slechts op zeven foto's staan mensen met de rug naar de kijker toe en op vijf foto's zijn mensen te zien die weggijken van de lezer maar wel herkenbaar in beeld zijn.

6.4 Ideologische frames

De ideologische representatie legt bloot welke machtsstructuren en intenties schuilgaan achter de nieuwsbeelden. In dit onderzoek gaan we hier kort op in. Daarbij kijken we vooral naar beelden van mensen in armoede maar nemen we incidenteel ook de beelden van arme wijken, armoede-initiatieven en illustratieve beelden mee wanneer deze een aspect van armoede trachten te verbeelden. We bekijken de belangrijkste frames daarin.

6.3.1 Neutraal beeld rondom armoede

Neutraal beeld over armoede is overwegend illustratief beeld. Wat opvalt is dat in de beginjaren nog wel eens foto's gebruikt worden waarop echte mensen te zien zijn, die niet zelf in armoede leven. Doordat ze afgebeeld worden onder een kop over armoede krijgt de oppervlakkige lezer wel de indruk dat het hier iemand in armoede betreft. Een goed voorbeeld daarvan is deze foto van een willekeurige middelbare scholier in een artikel in Trouw in 2003 met als kop: Stille armoede op school (Haft, 2003, p. 13).

*Figuur 6: in Trouw met als bijschrift:
Eersteklassers bij aanvang van de cursus kافتen.
Het boekenpakket weegt voor de ouders zwaar,
wat de kosten betreft.
Fotograaf niet vermeld*

In de latere jaren zijn er nauwelijks nog mensen te zien op de gekozen stockfoto's. Er wordt gekozen voor bordjes of gebouwen van het UWV, van handen die dingen doen met voedselkratten bij de voedselbank zoals figuur 7 uit het Algemeen Dagblad uit 2022.

▲ ROTTERDAM - Een vrijwilliger verpakt een voedselpakket in het distributiecentrum van de Voedselbank. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) is Rotterdam de armste stad van Nederland. ANP SEM VAN DER WAL © ANP / ANP

*Figuur 7: voedselbank
foto: ANP*

6.3.2 Negatief beeld van armoede

Wanneer er mensen in armoede worden afgebeeld, valt op dat deze altijd een *deserving-poor* perspectief belichten: individuen die slachtoffers van omstandigheden zijn en die dus hulp verdienen.

Bij artikelen die gaan over mensen die als *undeserving* worden beschouwd, zoals bijstandsfraudeurs, staat nauwelijks beeld. Als er wel beeld bij geplaatst wordt, zijn dat vaak foto's van arme wijken of van bijvoorbeeld een deurwaarder die voor een deur staat of zoals bij deze reportage in NRC over huisuitzettingen figuur 8 van een vervuilde wc (Koning, 2003).

Figuur 8: Foto van een vervuilde wc in artikel over huisuitzettingen

Op foto's van arme wijken lijkt gezocht te worden naar tekenen van zichtbare armoede. Dus staan op foto's vaak zwerfafval, slecht onderhouden huizen, graffiti etc. Een foto die regelmatig online als stockfoto wordt gebruikt en die al deze stereotypes in een beeld samenvat is de foto bij figuur 9 van een vuilcontainer met zwerfvuil voor deels dichtgespijkerde huizen.

*Figuur 9: Een straathoek in de Rotterdamse wijk Feijenoord.
Foto: ANP*

Incidenteel wordt er een foto van een dakloze man op een bankje geplaatst bij algemene artikelen over armoede. Al gebeurt dat niet meer zo vaak. De NRC plaatste er een in 2010. Maar beeldredacteur Pauke van der Heuvel van NRC zal dat nu niet meer doen vertelt ze in een interview aan ons: “Een dakloze op een bankje vind ik echt een armoedecliché. Dat zullen we nu niet meer plaatsen bij artikelen over armoede.”

De Telegraaf gebruikt in 2022 nog deze foto van een dakloze met heel veel tassen op een bankje (figuur 10) bij het artikel *Nederland aan de bedelstaf, Wat betekent dat 350.000 armen erbij* (Schouten, 2022)

*Figuur 10:
afbeelding dakloze persoon op bankje bij Telegraafartikel
over stijgende armoede
Foto: ANP*

Behalve op deze foto's van dakloze mannen op bankjes komen op de foto's met een negatief frame die wij vonden geen mensen voor. Dit type negatieve beelden komt maar een enkele keer voor.

6.3.3 Als slachtoffer

Dit confronterende perspectief hebben we gedefinieerd als een benadering waarbij de compositie en de weergave van het onderwerp bedoeld zijn om de kijker uit te dagen of ongemak te veroorzaken. In dit geval door ze als slachtoffer of anderszins zielig af te beelden.

In de eerste twee peiljaren (2003 en 2013) wordt er op de portretten van mensen in armoede niet gelachen. Ze kijken serieus, soms wat dramatisch in de camera die vaak iets boven hen hangt. Zoals bij deze foto van een werkloze bakkersknecht op zijn volgepakte bed in de daklozenopvang in Trouw (Pietersen 2013, 4).

*Figuur 11:
Niels Barels: "Ik eet eens in de twee
weken fruit. Het is gewoon te duur."
Foto: Jurgen Caris*

Bij dit portret van een weduwe met haar hondje uit de Telegraaf in 2003 versterkt de zorgelijke uitdrukking dit effect, zeker in combinatie met de dramatisch geformuleerde kop, *De bedelstaf nadert* (Telegraaf 2003, p. 5) en het fotobijschrift.

Figuur 12:
Wilma Schudde-Pastekamp: "Straks
kan ik mijn eigen huis opeten, waar je
zolang voor gewerkt hebt."
Foto: Akke van Eck

Tijdens de energiecrisis zien we een aantal portretten waarbij het slachtofferschap wordt benadrukt door de enscenering van de foto. Een voorbeeld is dit portret in het Algemeen Dagblad (Koesveld, 2022) bij een artikel over de effecten van de energiecrisis.

Figuur 13:
Het leven van de Rotterdamse Patricia Loemij is
onbetaalbaar geworden nu de energieprijzen zo zijn
gestegen. Vaak ligt ze urenlang in haar bed om energie
te besparen.
Foto Frank de Roo

▲ Het leven van de Rotterdamse Patricia Loemij is onbetaalbaar geworden nu de energieprijzen zo zijn gestegen. Vaak ligt ze urenlang in haar bed om energie te besparen. © Frank de Roo

Hoewel de foto van de vrouw in figuur 13 onder haar dekentje de effecten van energiearmoede duidelijk illustreert, is het ook een eendimensionaal portret dat vooral de kwetsbaarheid benadrukt.

Ook de Telegraaf in 2022 kiest bij deze onderstaande portretten van mensen in (dreigende) armoede expliciet het slachtofferperspectief. In figuur 14, een van de foto's bij het artikel *Groeiende armoede al zichtbaar* (Eijk & Visser, 2022), wordt de geïnterviewde voor een halfllege koelkast geplaatst. In dit geval wordt de man ook iets van boven gefotografeerd, waardoor de kijker op hem neerkijkt wat hem nog kwetsbaarder doet ogen.

Figuur 14:
Man voor lege koelkast in de Telegraaf
fotograaf onbekend

Een ander voorbeeld is te zien in figuur 15, een foto bij een artikel uit de Telegraaf over mensen met een hoger inkomen die ook niet rondkomen (Visser, 2022, p.7) waarbij de foto niet alleen het vogelperspectief hanteert, maar betrokkene ook een portemonnee omhoog houdt en een moeilijk gezicht trekt om duidelijk te maken dat hoe financieel lastig het is. Ook de twee kinderen dragen bij aan de het benadrukken van de dramatische situatie.

Figuur 15 Vader Stefan, met Mason en Fay, komt als
alleenverdiener van het gezin steeds moeilijker rond.
Foto: Rene Oudshoorn

Behalve bij foto's van mensen in armoede wordt ook bij illustratief beeld soms expliciet het slachtofferperspectief in beeld gebracht. Daarbij wordt soms beeld gebruikt dat in een hele andere context gemaakt is. Een voorbeeld hiervan is onderstaande foto die afkomstig is uit een serie van het ANP over jongeren die het moeilijk hebben. Dit beeld wordt geplaatst bij een artikel over de effecten van een koopkrachtplan (Schouten, 2022, p. 32) Hoewel het hier volgens het ANP een jongere in problemen betreft, is het bijschrift in de Telegraaf: *Veel mensen die in armoede leven schamen zich voor hun financiële problemen.*

Figuur 16: Foto ANP/HH

6.3.4 Gewone mensen

Figuur 17: Patricia Klaus in haar woning in Kampen: 'Ik had helemaal niet veel nodig. Maar dat was al heel moeilijk.'
Foto: Werry Crone

Deze manier van afbeelden gaat uit van het normaliseringsperspectief (Engbersen 1998) waarin mensen in armoede worden gezien als gewone burgers die buiten hun schuld in de problemen zijn geraakt. Op dit type foto's zien mensen in armoede er verzorgd uit en worden ze zo gewoon mogelijk afgebeeld, vaak in hun huiselijke omgeving. Een voorbeeld hiervan is bovenstaand portret van voormalig uitkeringsgerechtigde Patricia Klaus in haar woning (Goudsmit, 2022), De huiselijke omgeving waarin het merendeel van deze foto's is genomen draagt bij aan de indruk dat het hier om een gewoon iemand gaat.

6.3.5 kracht

Vanaf 2020 ontstaat een nieuw type foto van mensen in armoede waarbij de geportretteerde niet als slachtoffer maar eerder als sterk iemand wordt afgebeeld. Een goed voorbeeld hiervan is dit portret van Janet Ramesar, een slachtoffer van toeslagenaffaire in het AD (Voermans, 2020). Doordat ze licht en haar hand in haar zij houdt, maakt ze duidelijk dat ze stevig in haar schoenen staat. In het bijbehorende artikel wordt de betrokkene beschreven als een sterke persoon die slachtoffer was van het een niet werkend systeem.

*Figuur 18:
Janet Ramesar is een van de gedupeerden van de
toeslagenaffaire.
Foto: Frank Jansen*

Ook deze foto gemaakt door Sanne Donders in NRC van hulpverlener en ervaringsdeskundige Amina Hussen in NRC is een voorbeeld van het krachtig afbeelden van mensen in bestaansonzekerheid (Kamerman, 2022, p. 9). Beide vrouwen lachen en Amina Hussen verwelkomt de andere vrouw met open armen.

*Figuur 19:
Amina Hussen is de spil van een groep
'krachtvrouwen' in het Oude Westen van Rotterdam,
Foto: Sanne Donders*

Onderstaand beeld uit de NRC in 2022 illustreert een artikel over een moeder die door niet te melden dat ze gokte, een groot bedrag moest terugbetalen van haar uitkering omdat ze geld gewonnen zou kunnen hebben (wat niet zo was). Een te strenge beslissing oordeelde de rechtbank (Haan, 2022). De foto van de vrouw en haar dochter die zich voor haar hard maakte is een voorbeeld van een confronterend perspectief waarin de confrontatie niet bestaat uit het zielig afbeelden van de betrokkene. De afgebeelde dochter lijkt de kijker met haar blik eerder uit te dagen en tegelijk haar moeder, die met haar rug naar ons toe staat, te beschermen.

*Figuur 20:
Wendy Balgobind, dochter en
bewindsvoerder van Ursila, die naast haar
staat (zij wil niet herkenbaar in beeld).
Foto: Sebiha Oztas*

6.4 In gesprek met ervaringsdeskundigen over beeld

Tijdens de interviews met ervaringsdeskundigen hebben we uitgebreid gepraat over de beelden die ze van (mensen in) armoede in de media zien. Daarbij zijn ook een aantal beelden getoond die vaak in kranten en op nieuwswebsites te zien zijn. We hebben gekozen voor een vijftal type beelden die we veel zagen maar ook een beeld dat we zelf controversieel vonden: een dakloze man op een bankje. De ervaringsdeskundigen is gevraagd wat zij van bepaalde foto's vinden en of ze vinden of dit een adequaat beeld geeft van armoede.

*Figuur 21:
Lege portemonnee
Foto van Thinkstock
onder andere gebruikt in AD in 2021 (Ridder, 2021) over
armoede-initiatieven in Roosendaal*

Een illustratieve foto van een lege portemonnee lijkt een veilige neutrale keuze bij een artikel over armoede maar daar zijn onze respondenten het niet altijd mee eens. Zo zegt Jeanette: “Dat is toch pijnlijk? Als je het leven van mensen in armoede reduceert tot een lege portemonnee?”

*Figuur 22
Hoofdkantoor UUV
Foto ANP*

Sommige ervaringsdeskundigen vonden deze stockfoto van het UUV juist goed, omdat het neutraal is: “Journalistiek is objectief en dat is dit beeld ook,” zegt Gabriël. Andere ervaringsdeskundigen vonden deze beelden juist kwalijk, zoals Jacob en Anja, omdat deze beelden het idee versterken dat armoede over geld en uitkeringen gaat, terwijl armoede over zoveel meer dan geld gaat.

*Figuur 23:
beeld bij het Paroolartikel: Zo ziet armoede in Amsterdam
eruit: Kinderen op matrassen uit het grofvuil, dat horen we
vaak (Sevil, 2022)
foto: Dingena Mol*

Over figuur 23, een confronterende foto van een kamer met half geschilderde muren en een oud bed werd gesteggeld onder ervaringsdeskundigen. Waar veel van hen dit een stereotyperend beeld vinden, vonden anderen, zoals Carel en Gabriël, dit soort beelden juist goed. Carel: “Dit is hoe ik leef, dus dit is dicht bij de werkelijkheid. Van mij zou een fotograaf zich hier best een uurtje mogen uitleven en foto’s mogen maken voor de krant”, zei hij. Gabriël: “Dit is de werkelijkheid. In een kamer met kapotte muren en een vies matras heb ik ook geslapen toen ik in mijn nieuwe huis kwam. Het beeld is realistisch”, zegt hij, “en niet per se te negatief, want dit is hoe het is om arm te zijn.” Al vindt hij wel dat mensen moeten begrijpen dat niet iedereen in armoede zo leeft.

Figuur 24: Foto voedselbank, ANP

Patrick vindt het lastig om te bedenken wat nou een goed beeld kan zijn bij een artikel over armoede maar over deze voedselbankfoto zegt hij: “Nou, mooi dat door heel Nederland zo ontzettend veel mensen voor zorgen dat het leven van mensen die weinig te besteden hebben een beetje leefbaar wordt. Dat het moet vooral in stand worden gehouden.”

*Figuur 25: Deze foto verscheen zonder
bijschrift in de NRC op 14 december 2010
bij een artikel met als kop: Armoede in
Nederland gestegen (Ploeg, 2010)*

Deze foto van een dakloze persoon werd door alle ervaringsdeskundigen als kwetsend ervaren. “Wij zijn niet per se dakloos”, zegt Linda geschokt. “Ik heb juist altijd eten en een dak boven mijn hoofd gehad. Ik vind dit een pijnlijke vergelijking”, zegt zij. Ook Gabriël is het hiermee eens: “Nou, een dakloze is niet hetzelfde als armoede. Dat zou betekenen dat de enige mensen die arm zijn op een bankje slapen in het park. Ja, dat is niet de werkelijkheid natuurlijk.”

Wat zij missen in beeld is de veerkracht van mensen in armoede en de bijdrage die ze leveren aan de maatschappij. Lydia laat de zak kleren zien met kleding van haar kinderen die ze binnenkort naar een gezin gaat brengen die dat goed kan gebruiken. “Daar kun je ook een foto van maken.

4.5 Tussenconclusie beeldanalyse

Armoede in Nederland is niet eenvoudig in beeld te brengen omdat het relatief onzichtbaar is. Dit is waarschijnlijk een belangrijke reden waarom maar bij iets meer dan de helft van de bestudeerde artikelen (56%) een foto of tekening geplaatst werd.

Op ongeveer een derde van deze foto's zijn mensen in armoede te zien. De rest van foto's zijn van wetenschappers, hulpverleners of politici die over mensen in armoede praten, reportagefoto's van armoede-initiatieven, arme wijken en nog eens een derde betreft illustratieve foto's en tekeningen.

Opvallend is het gebruik van in scène gezette foto's waarbij de afgebeelde mensen niets met armoede te maken hebben maar wel iets uitbeelden, vaak een emotie, dat daar mee te maken heeft.

De mensen in armoede die in beeld komen in de krant, vormen geen goede afspiegeling van de mensen in armoede in Nederland. Je zou kunnen zeggen dat het gezicht van armoede in de krant een alleenstaande moeder is zonder migratieachtergrond en met een uitkering. Zij komen verreweg het vaakst in beeld. Mannen, gezinnen, werkende armen en vooral mensen met een migratieachtergrond zien we aanzienlijk minder.

Op de meeste foto's kijken de afgebeelde mensen de lezer aan. Het betreft verzorgde mensen die meestal in een huiselijke situatie worden afgebeeld, als gewone mensen. Wel worden mensen in armoede, doordat er vrijwel alleen voor portretfoto's wordt gekozen, vaak passief afgebeeld. Vooral de werkende armen worden actief afgebeeld.

Negatieve foto's van armoede zijn niet veel aangetroffen. De stigmatiserende foto van een dakloze man op een bankje bij algemene artikelen over armoede, lijkt op zijn retour. Wel wordt bij een deel van de foto's door een vogelperspectief, een zielige uitdrukking of door de inscenering (plaatsing voor een lege koelkast bijv.) de persoon in armoede wel heel nadrukkelijk als slachtoffer neergezet. De laatste jaren wordt ook het tegenovergesteld in beeld gebracht: de persoon in armoede als krachtige persoon.

HOOFDSTUK 5: TAAL VOOR BESTAANSONZEKERHEID IN DE KRANT TUSSEN 2003 EN 2022

Om een beeld te krijgen van veranderingen in woordkeuze door de vier gekozen kranten in de onderzochte 20 jaar is in dit hoofdstuk met behulp van Nexis Uni gekeken hoe vaak bepaalde termen voorkomen in deze twintig jaar.

5.1 de moeizame relatie van Nederland met het woord armoede

Rutte heeft bezwaar tegen term 'armoede' in Nederland

Premier Rutte in Stockholm, afgelopen maandag.

Premier Mark Rutte maakt bezwaar tegen het gebruik van de term 'armoede' in Nederland. Dat zei Rutte vandaag in een debat met Tweede Kamerlid Sadet Karabulut van de SP over de sociale staat van Nederland. Karabulut wil dat het kabinet wat doet aan wachtlijsten bij voedselbanken en tegen honger in ons land.

ANP/Redactie 7 december 2011, 16:59

Figuur 26: Kop in Trouw 2011

Nederland en dan vooral de Nederlandse politiek, heeft een moeizame relatie met het woord armoede. In de jaren '70 ontstond het idee dat armoede in Nederland door de sociale zekerheid min of meer was verdwenen. In de jaren 80 werd het woord armoede zelfs taboe verklaard in overheidsstukken. Men koos liever voor het eufemistische 'bestaansonzekerheid' (Schut, 2013). Journalisten lijken weinig last te hebben van dat taboe. Het woord armoede wordt tussen 2003 en 2023 geregeld gebruikt in de onderzochte kranten.

Tabel 14: frequentie gebruik woord armoede in periode 2003-2022

Krant	Frequentie
Algemeen Dagblad	3375
NRC	7831
Telegraaf	4242
Trouw	7874

Opvallend is dat het woord armoede in NRC en Trouw veel meer wordt gebruikt dan in het Algemeen Dagblad en De Telegraaf, terwijl het niet betekende dat deze kranten ook meer schreven over armoede in Nederland. Het woord armoede wordt vooral gebruikt om de situatie in andere landen te beschrijven, en komt veelal terug

in het bespreken van boeken of films (vandaar vermoedelijk het grote aantal bij Trouw en NRC) of in de overdrachtelijke zin ('Terugkeer Van Gaal een teken van armoede')

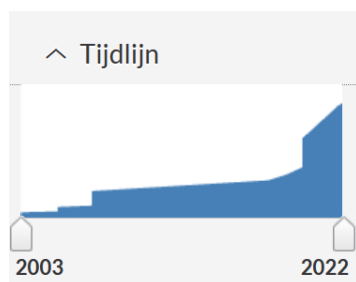
Wel neemt het aantal keer dat het woord armoede wordt gebruikt in alle kranten in 2022 toe, bij het Algemeen Dagblad is er zelfs sprake van een sterke toename.

Tabel 15: De frequentie van het woord armoede per peiljaar

Krant	2003	2013	2020	2022
Algemeen Dagblad	199	170	853	1390
NRC	230	403	393	430
Telegraaf	136	245	194	297
Trouw	352	443	361	420
Totaal	1045	1261	2168	2977

Ook Ton den Boon, hoofdredacteur van de Dikke van Dale beschrijft in Trouw in 2022 een sterke toename van het woord armoede in de krantendatabank. Hij constateert ook een toename van een nieuw soort samenstellingen met het woord armoede: "De laatste tijd wordt onze woordenschat echter vooral uitgebreid met armoede-samenstellingen waarin het eerste deel de armoedoorzaak noemt. Zoals energiearmoede" (Boon, 2022, p. 24). Samenstellingen met armoede bestonden al langer, denk aan ideeënarmoede. Daarbij wordt het woord armoede gebruikt om een gebrek aan iets aan te duiden. De nieuwe samenstellingen waar Boon op duidt zoals energiearmoede en menstruatiearmoede, duiden een deelaspect van armoede aan. Het gebruik ervan kent een sterke stijging vanaf 2020 en lijkt samen te hangen met de opkomst van allerlei maatschappelijke initiatieven die gericht zijn op deelaspecten van armoede; van de buurtkastjes met menstruatieproducten tot energiecoaches.

Hoewel er kritiek is op het versluierende begrip kinderarmoede (Meulenbelt, 2021), werd het na 2020 aanzienlijk vaker gebruikt. Tot 2007 werd het begrip niet gebruikt voor de situatie in Nederland maar enkel om de situatie in het buitenland te beschrijven. Na 2017 wordt het begrip steeds meer door organisaties in Nederland gebruikt.

Figuur 27: "De mate waarin het woord kinderarmoede in de vier bestudeerde kranten werd gebruikt tussen 2003 en 2022"

Tabel 16: de frequentie gebruik kinderarmoede in periode 2003- 2022

Krant	Frequentie
Algemeen Dagblad	29
NRC Handelsblad	30
Telegraaf	21
Trouw	34
Totaal	114 (54 vanaf 2020)

Bestaansonzekerheid is weliswaar weer volop terug in het politieke debat maar wordt weinig gebruikt in de journalistiek. Bestaanszekerheid is iets gangbaarder in de bestudeerde kranten, maar ook dat woord wordt lang niet zo vaak gebruikt als armoede.

Tabel 17: Frequentie gebruik in periode 2003-2022

Krant	Bestaansonzekerheid	Bestaanszekerheid
Algemeen Dagblad	3	67
NRC	50	225
Telegraaf	8	89
Trouw	35	258

Het woord uitkeringsafhankelijkheid legt de oorzaak voor armoede bij de uitkeringsgerechtigde en het te ruimhartige uitkeringsstelsel en is nauw verbonden met het neoliberale vertoog dat in de jaren 90 gangbaar werd rond sociale zekerheid. De term wordt in de onderzochte periode 54 keer gebruikt. Daarbij valt op dat de term in de Telegraaf op 1 artikel na, uitsluitend wordt gebruikt voor mensen met een migratieachtergrond of voor vluchtelingen. Dat sluit aan bij een van de bevindingen van Van Atteveldt et al., (2024) dat het klimaat tegen mensen met een migratieachtergrond in het debat over sociale zekerheid sterk is verhard.

Tabel 18: Frequentie gebruik uitkeringsafhankelijkheid in periode 2003-2022

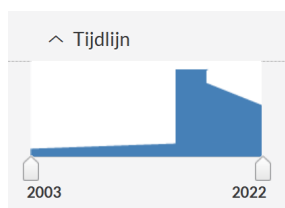
Krant	Frequentie
Algemeen Dagblad	1
NRC	23
Telegraaf	12
Trouw	19

In 2013 wordt het begrip uitkeringsmigratie (4 keer) voor het eerst gebruikt.

Tabel 19: Frequentie gebruik uitkeringstoerisme in periode 2003-2022

Krant	Frequentie
Algemeen Dagblad	3
NRC Handelsblad	25
Telegraaf	9
Trouw	7

De term uitkeringstoerisme wordt al langer gebruikt maar kent een steile piek vanaf 2015 toen dit een onderwerp werd in de EU.

Figuur 28: Frequentie term uitkeringstoerisme periode 2003-2022

Opvallend is dat we een aantal keer koppen in Nexis Uni aantreffen die anders waren dan de kop die in de krant had gestaan. Zo is deze kop in de Telegraaf van 2019 in Nexis Uni nergens terug te vinden:

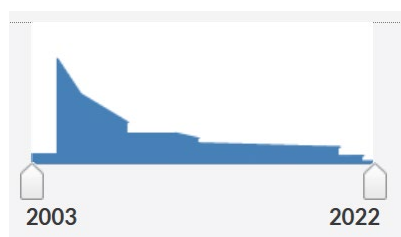
20 okt. | Binnenland

'Gemeenten moeten Nederturkse steuntrekkers controleren'

Ook blijkt de kop 'Vaak misbruik van geld voor arme jeugd' van De Telegraaf op 13 februari 2013 op Nexis Uni veranderd in: 'Overheid moet arm kind helpen'. Wellicht omdat in het artikel nergens sprake was van misbruik. Daarbij valt op dat beide van de in Nexis Uni verdwenen koppen de persoon in bestaansonzekerheid als profiteur benadrukken. Wellicht is hier sprake van voortschrijdend inzicht.

Bij de beschrijving van wijken waar veel mensen in armoede wonen worden steeds nieuwe termen gezocht. Het vrij negatieve woord achterstandswijk (1427 maal gebruikt) werd vervangen door termen die in de politiek opgang deden zoals krachtwijk (94) en Vogelaarwijk (242). Een lang leven zijn deze woorden niet beschoren. Ze zijn even populair maar worden afgedankt zodra er een nieuwe term in zwang is.

Dat is mooi te zien bij deze tijdlijn van het woord Vogelaarwijk.

Figuur 29: frequentie term Vogelaarwijk periode 2003-2022

Opvallend is dat het toch wat denigrerende woord achterbuurt nog regelmatig (587 keer) wordt gebruikt maar wel vaak in de beschrijving van boeken of films en in citaten.

5.2 Mensen in bestaansonzekerheid

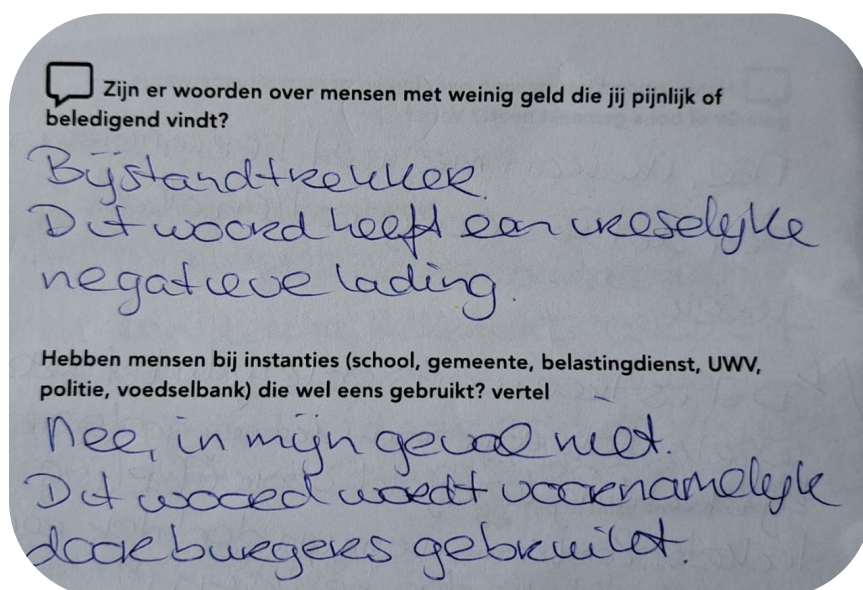
Van de verschillende woorden voor mensen in bestaansonzekerheid wordt het neutrale 'minima' het meest gebruikt. Een enkele keer worden dramatisch geladen woorden als behoeftigen of minderbedeelden gebruikt. Als synoniem of in artikelen over het buitenland of over historische gebeurtenissen of plekken.

Tabel 20: frequentie gebruikte termen voor mensen in bestaansonzekerheid periode 2003-2022

Krant	Minima	Arme mensen	Bijstands-moeder	Werkende armen	Uitkerings-gerechtigde	Minder-bedeelde	Behoeftige
Algemeen Dagblad	496	306	129	30	51	36	34
NRC	198	688	62	51	23	37	73
Telegraaf	847	365	156	33	70	81	38
Trouw	1139	625	119	94	92	39	101

De negatief geladen aanduidingen voor mensen in bestaansonzekerheid gaan allemaal over mensen met een uitkering. Opvallend is dat de meest gebruikte woorden in dit genre (uitkeringstrekker, bijstandstrekker) wel een negatieve bijmaak hebben, maar geen scheldwoorden zijn. Een negatiever geladen woord als uitkeringsprofiteur komt in deze periode maar drie keer voor in de onderzochte kranten.

Daarbij valt op dat woorden als steuntrekker, uitkeringstrekker en bijstandstrekker in de loop van de jaren steeds minder worden gebruikt. De NRC gebruikt het woord bijstandstrekker in de onderzochte 20 jaar maar 14 keer en dan nog vooral in de eerste tien jaar. De Telegraaf gebruikt deze termen het vaakst.

Figuur 30: Ervaringsdeskundige Jolanda beschrijft in haar probeboekje (zie pagina 55) wat zij echt een naar woord vindt voor mensen in haar situatie.

Ook valt op dat deze woorden niet zo vaak door journalisten zelf worden gebruikt maar vooral in citaten, opiniebijdragen of columns voorkomen. Zoals in de kop ‘*Steuntrekker boert te goed*,’ een citaat van de VVD in Den Haag die kritiek had op het in hun ogen te ruimhartige armoedebeleid (Eng, 2017, p. 16).

Een individuele bijstandsgerechtigde wordt zelden als bijstandstrekker aangeduid, behalve als het een individu betreft dat naast leven van de bijstand ook nog ander negatief gedrag vertoont: “Uiteindelijk werd Barry George veroordeeld, een stalkende bijstandstrekker die ooit was veroordeeld voor poging tot verkrachting” (NRC, 2008, p. 4).

NRC-journalist Christiaan Pelgrim vindt het geen geschikte term voor schrijven over mensen met een uitkering. “Uitkeringstrekker zal ik niet gebruiken. Daar zit een gevoelswaarde aan van een profiteur. Misschien vroeger niet, maar nu wel. Ik probeer altijd zo precies en feitelijk mogelijke woorden te gebruiken.”

Tabel 21: frequentie negatieve termen voor uitkeringsgerechtigden periode 2003-2022

Krant	Steuntrekker	Bijstandstrekker	Uitkeringstrekker	Uitkeringsprofiteur
Algemeen Dagblad	5	14	19	
NRC	10	7	14	
Telegraaf	17	36	36	2
Trouw	10	7	16	1
Totaal	42	72	105	3

In de Angelsaksische wereld wordt een groter en vooral negatiever arsenaal aan termen voor mensen in armoede in de media gebruikt zoals trailer trash, chavs en welfare queen. Dit type woorden lijkt in Nederland, zeker in de krant, geen duidelijk equivalent te hebben. Dat is goed te zien aan het verschil tussen het vooral in de VS gebruikte ‘welfare queen’ en het Nederlandse begrip bijstandsmoeder. Waar welfare queen vooral wordt gebruikt om op negatieve wijze alleenstaande moeders van kleur met een uitkering aan te duiden (Chauhan & Foster, 2014, p. 5), heeft het Nederlandse ‘bijstandsmoeder’ niet diezelfde negatieve connotatie. Er wordt niet een moeder van kleur mee bedoeld en het heeft ook niet die ondertoon van profiteur.

Het begrip onderklasse kwam dankzij de Amerikaanse journalistiek in het spraakgebruik terecht. Volgens Lister (2023) is deze term het ‘most contested of more contemporary poverty discourses’. Deze brede en vage definitie ‘lump together disparate marginalised groups under one stigmatising and fear inducing umbrella label’

(Lister, 2021, p. 100).

Ondanks deze stigmatiserende lading wordt het woord in de onderzochte kranten wel gebruikt en opvallend genoeg het vaakst in de NRC. Het gebruik neemt in 2022 sterk af.

Tabel 22: frequentie term onderklasse periode 2003-2022

Krant	Frequentie
Algemeen Dagblad	94
NRC	768
Telegraaf	148
Trouw	367

De meest ongepolijste woorden voor mensen in armoede komen van columnisten. Zo heeft een columnist in de NRC het over 'krepeergevallen' (Huygen, 2003) om de mensen met duidelijk zichtbare fysieke problemen in de AOW te beschrijven.

5.3 Mensen in armoede zelf over de taal

Lister constateert dat het woord armoede zo'n negatieve lading heeft dat mensen in armoede en de mensen die opkomen voor hun rechten de term niet graag gebruiken. "They form part of 'a vocabulary of invidious distinction', which construct 'the poor' as different or deviant." (Katz in Lister, 2021, p.105).

De ervaringsdeskundigen die wij spraken, deelden het ongemak over het woord armoede. Gevraagd of ze in armoede leefde, reageerde Lara, een alleenstaande moeder zelfs enigszins gepikeerd: "Dat is een beetje een rare vraag. Want wat is armoede? Wat is de definitie van armoede? Plus ga jij naar iemand toe en dan vraag je, leef jij in armoede? Hoe zou je dat zelf vinden?" Ze reageert op het stigma dat armoede in haar ogen heeft maar worstelt ook met de vraag hoe erg armoede moet zijn om zo genoemd te kunnen worden. "Ik zou zeggen: nee, ik leef niet in armoede maar ik vind dat niemand in Nederland echt in armoede leeft...Ik zou zeggen dat ik onder de grens leef van een minimaal inkomen. En dat ik daardoor bepaalde voorrechten of... Nou ja, niet alleen toeslagen, maar bepaalde mogelijkheden of bepaalde dingen krijg, waar andere mensen voor moeten betalen, omdat ik die zelf niet kan betalen. En dat valt in Nederland onder armoede, ja."

De geïnterviewde ervaringsdeskundigen hanteerden soms eigen termen voor mensen in armoede. Kaat noemt mensen in de bijstand: bijstanders. Een ander heeft het liever over minima.

Lister beschrijft in haar overzichtsstudie de worsteling met het begrip armoede maar constateert dat het niet gebruiken van het woord armoede op problemen kan stuiten omdat je door het woord te mijden, ook het probleem onzichtbaar maakt. "Likewise, most anti-poverty campaigners and researchers fear that to replace 'poverty' with a sanitizes phrase such as 'less well-off' is to blunt the moral and political word that the word can represent in sympathetic hands." (Lister, 2021, p. 108). Ze ziet een ander woord voor armoede niet als de oplossing; een minder negatieve lading op het woord wel.

5.4 tussenconclusie taalgebruik

Nederland heeft een ingewikkelde relatie met het woord armoede. Ook mensen die zelf in armoede leven hebben moeite met het woord.

De taal die in de onderzochte kranten wordt gebezigd is redelijk genuanceerd. Journalisten lijken een voorkeur te hebben voor neutrale synoniemen als minima in plaats van meer negatief geladen synoniemen voor mensen in bestaansonzekerheid.

De meest negatief geladen termen die in kranten gebruikt worden, zoals steuntrekker en uitkeringsprofiteur, betreffen allemaal mensen met een uitkering. Deze lijken in de laatste twee jaar steeds minder gebruikt te worden. Ze komen de laatste twee peiljaren vooral voor in citaten of columns.

HOOFDSTUK 6:

JE CONSTANT VERANTWOORDEN: HET EFFECT VAN RESPRESENTATIE OP MENSEN IN BESTAANSONZEKERHEID

*“Ik laat mijn nagels wel eens doen, omdat ik dat mooi vind.
Dan zeggen mensen dus meteen: ‘Oh ja, maar je bent toch arm?’
Het gaat niemand iets aan waar ik mijn geld aan uitgeef.
Ook opmerkingen zoals: ‘Wat kost dat dan?’ en ‘Maar ik dacht dat jij
geen geld had?’ kunnen mij wel irriteren “*

Carla

Alle respondenten komen ze tegen: mensen die, zoals Carla hierboven beschrijft, vinden dat je nagels laten doen een verkeerde manier is om je geld uit te geven als je weinig geld hebt. Of die het zien als een teken dat je helemaal niet arm bent. Het is een van de vele voorbeelden die respondenten gaven wanneer ze gevraagd worden naar beeldvorming rondom armoede. Respondenten geven aan vooral last te hebben van het feit dat ze altijd de maat genomen wordt. Ze zien een onuitroeibare behoefte onder zowel de mensen om hen heen als bij instanties om te bepalen of ze wel echt arm zijn en of ze dat het aan zichzelf te danken hebben.

In bredere zin past dit in een wereldbeeld dat uitgaat van de zelfstandige burger zo zagen we al in hoofdstuk 2. De keerzijde van een zelfstandige burger is dat deze ook gezien wordt als een calculerende burger. En dus moet die burger, zeker als die een uitkering heeft, zich voortdurend verantwoorden. Tegenover de overheid maar ook tegenover de mensen om zich heen.

In dit hoofdstuk bekijken we wat voor effect deze beeldvorming heeft op de levens van mensen die in bestaansonzekerheid leven. Ook bespraken we met hen, welke beelden in de media hen storen en welke verhalen zij missen.

6.1 Interviews

Voor dit onderzoek zijn in totaal 26 semigestructureerde interviews gehouden met mensen in armoede, waaronder ook twee kinderen die in armoede leven. Deze zijn voornamelijk via stichting Quiet en via het gezinspanel van FNO geworven. Respondenten of ervaringsdeskundigen moeten een goede representatie vormen van de betreffende groep. Daarom is er in de selectie rekening gehouden met diversiteit in leeftijden, sekse, regionale spreiding en achtergrond.

De 26 interviews geven voldoende diepte en breedte aan het onderzoek; er is verzadiging opgetreden; dat wil zeggen dat herhaling van thema's en patronen optreden, zonder dat nieuwe interviews nieuwe inzichten toevoegen.

Tabel 22: woonplaats respondenten

Amsterdam	3
Rotterdam	1
Vinkeveen	1
Tilburg	7
Waalwijk	1
Den Haag	12
Rijswijk	1

Tabel 23: Gezinsamenstelling respondenten

Huishoud- samenstelling	Geen migratie- achtergrond	Migratieachtergrond	Totaal
Volledig gezin		3	3
Eenoudergezin	9	3	12
Voormalig eenoudergezin	3	1	4
Voormalig gezin		1	1
Alleenstaand	5	1	6
Totaal	17	9	26

Voor alle geïnterviewden zijn pseudoniemen gekozen om zo hun identiteit te beschermen. Dit is cruciaal om de privacy en vertrouwelijkheid van de deelnemers te waarborgen, vooral bij gevoelige onderwerpen zoals bestaansonzekerheid. Het bevordert openheid en eerlijkheid in de gesprekken, aangezien de geïnterviewden zich veilig voelen om hun ervaringen te delen zonder angst voor negatieve gevolgen.

6.1.2 Probeboekjes

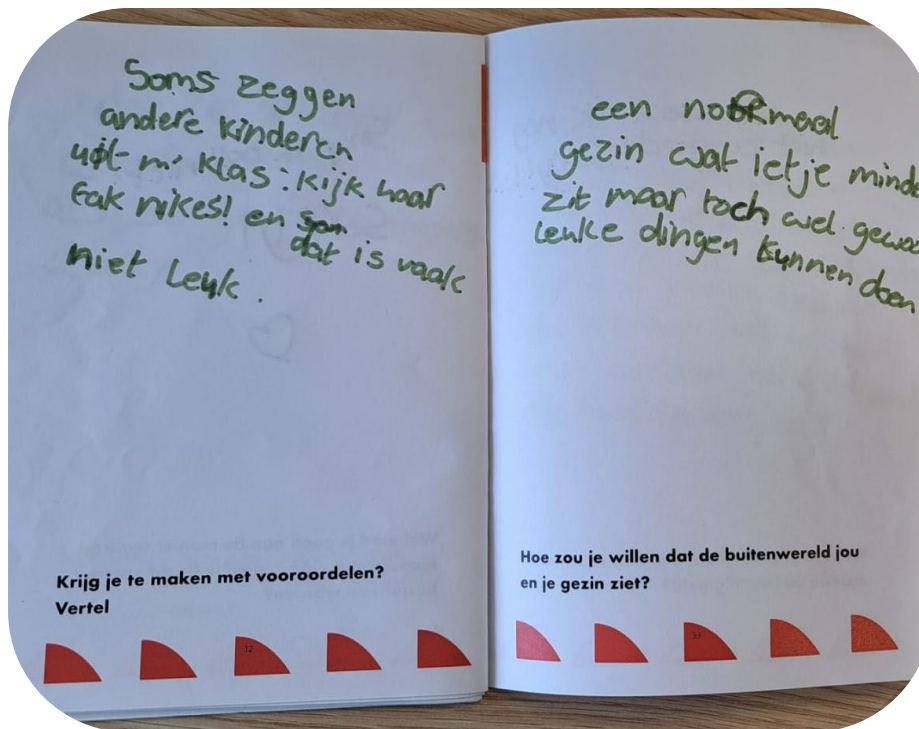
Bij dit onderzoek hebben probeboekjes een rol gespeeld om 'inspirational data' te verzamelen. Cultural probes (Gaver & Dunne, 1999) is een onderzoeksmethode waarbij objecten, kaarten, foto's of toolkits worden gebruikt om inspirerende reacties uit te lokken. Probes zijn niet gericht op precieze analyses of zorgvuldig gecontroleerde methodologieën; in plaats daarvan ligt de nadruk op informele analyses en het uitwisselen van observaties (Gaver & Dunne, 1999, p. 24). Daarnaast zijn probes een goede tool voor reflectie en co-creatie tussen onderzoekers en deelnemers en zorgen voor authentieke informatie die in interviews moeilijk uit te vragen is (Mättelmäki, 2005)

Figuur 31: foto van de probeboekjes voor volwassenen en kinderen

De Probeboekjes fungeerden als een gestructureerd instrument waarin de deelnemers gedurende vier opeenvolgende weken hun persoonlijke ervaringen deelden. Hierbij lag de focus niet alleen op hun eigen dagelijkse leven en hoe zij armoede beleven, maar ook op wat zij oppikten uit hun omgeving, van officiële instanties en via nieuwsberichten over armoede. Dit zorgde dus voor contextuele data.

Via een speciaal probesboekje voor kinderen, konden zij in dit onderzoek, dat gaat over gezinnen in armoede, ook hun perspectief delen en hun ervaringen beschrijven en/of tekenen.

Figuur 32:
Mara schrijft in haar probeboekje dat ze het vervelend vindt dat klasgenoten commentaar hebben op haar fake Nikes. Zelf ziet ze haar gezin als normaal en ze zou willen dat de rest van de maatschappij dat ook deed.

Mediagebruik

De ervaringsdeskundigen die wij interviewden lezen de kranten die wij analyseerden doorgaans niet zelf. Kranten zijn met hun betaalmuren onbereikbaar voor hen. Als zij het over de media hebben, en de representatie van armoede daarin, doelen ze doorgaans op televisieprogramma's als *Steenrijk Straatarm* en dingen die ze zien of lezen op sociale media.

Een groot deel van onze respondenten is op zijn minst gedeeltelijke nieuwsmijder. Ze vermijden het nieuws of volgen het sporadisch. Een genoemde reden hiervoor is tijdgebrek. Anderen geven aan dat zij al veel zorgen hebben en dat negatieve berichtgeving hun gemoedstoestand verslechtert. Kaat bijvoorbeeld vermijdt het nieuws omdat het haar stress bezorgt en verdrietig maakt, vooral als het gaat over prijsstijgingen of de energietoeslag. Ook straatinterviews, zoals die bijvoorbeeld voorbijkomen in uitzendingen van Editie NL of RTL-nieuws, gaat ze liever uit de weg. Ze vertelt: "Er komen dan opmerkingen voorbij als: als je geld tekort hebt, ga maar werken. Je voelt dat daar iets onder zit. Kwetsend is niet het goede woord, ik word boos of geïrriteerd."

6.2 De effecten van de representatie

"Toen de schuldhulpverleenster bij mij thuis kwam, was het eerste dat ze zei:

'Je hebt wel mooie spullen voor iemand met schulden. Ik hoor mezelf uitleggen hoe weinig alles had gekost omdat ik veel bij de kringloop heb gevonden. En hoe ik met cadeaubonnen een tv had kunnen kopen. Ik denk bij mezelf: wat gek dat ik me nou ga verdedigen.

Dus ik zeg tegen haar: 'Het is wel raar dat je dat zegt.'

Ik zag dat ze schrok. Ze zei: 'Wat erg hé, dat ik dat dan ook meteen zeg'"

Anja

De schuldhulpverlener uit bovenstaand citaat is niet de enige die onbewust het idee heeft dat je armoede moet kunnen zien voordat het telt. In de herfst van 2023 vroegen studenten journalistiek die meededen aan dit onderzoek aan hun medestudenten naar hun belangrijkste vooroordeel over mensen in armoede. Dat ze 'er onverzorgd uitzien' of 'versleten kleding dragen', is wat de geïnterviewde studenten het vaakst zeggen.

Respondent Iva kan zich daar enorm aan ergeren: “Je mag niks hebben. En je moet inderdaad letterlijk in je gescheurde kleren op straat liggen te creperen. Want anders, dan maak je ergens misbruik van, zeg maar.”

Alex merkt regelmatig dat anderen het idee hebben dat mensen in armoede die dure spullen hebben, of de boel besodemieteren of niet echt arm zijn. *“Eigenlijk kijken mensen altijd naar mijn auto, ze veroordelen me erom”,* vertelt Alex. *“Het is een sportieve auto, een Mercedes”,* geeft hij toe. *“Van de tijd toen ik werkte. Hij rijdt nog steeds goed, maar hij komt uit 1996 en sindsdien heb ik altijd dezelfde auto gehad. Dat weten mensen niet.”*

Het fenomeen dat mensen die een paar luxe spullen hebben, daarvoor veroordeeld worden, komt zo vaak voor dat veel respondenten dat oordeel geïnternaliseerd hebben. Ze gaan zich voortdurend verantwoorden. Als we een interview bij iemand thuis deden, werd vaak nog voordat we iets gezegd of gevraagd hadden al uitgelegd hoe ze aan duur uitzienende voorwerpen kwamen. *“Deze geluidsinstallatie heb ik geërfd van een dode vriend.”*

Zeker ervaringsdeskundigen die zijn geboren in landen die armer zijn dan Nederland, zoals Alex, zien armoede in Nederland niet als echte armoede:

“Soms merk ik wel dat we het niet breed hebben, maar dan zeg ik ook tegen mijn vrouw: ‘Maar kijk wat er nu in A. gebeurt’ en dan weet ik dat het nu al zo veel beter met me gaat dan hoe het toen was.”

Maar ze zijn niet de enigen. Het merendeel van de respondenten aarzelt om zich arm te noemen. Dit fenomeen wordt ook gezien in onderzoek van onder andere Ravallion et al., (2016). Daarin tonen zij aan dat respondenten hun eigen armoede vaak onderschatten. Respondenten geven aan dat de beelden in media daar een rol bij spelen. Laura vertelt: *“Als je in de media dingen over armoede leest of ziet, dan hebben de kinderen bolle buikjes en moeten de ouders kilometers lopen voor drinkwater. Dat is hoe ik armoede zag: op straat leven, geen eten hebben.”* Laura – en het grootste deel van de ervaringsdeskundigen met haar – heeft altijd een dak boven haar hoofd gehad en altijd brood op de plank voor haar en haar kinderen. *“Al was het maar van die instantnoedels van veertig cent.”* Volgens haar wordt het idee dat Nederland een rijk land is waar geen armoede bestaat, gevoed door de media en door politici: *“Rutte heeft ooit gezegd dat je pas arm bent als je geen eten hebt en op straat leeft. Dat is het beeld dat ik zelf had en wat heel veel mensen hebben.”* Laura is daar anders over gaan denken: *“Als je in Nederland in armoede leeft, doe je net zo goed niet mee in de maatschappij. Als je geen geld hebt voor gezonde boodschappen, je kinderen niet kunt laten sporten of je telefoonrekening niet kan betalen, dan doe je niet mee. Dat is wat armoede is. Niet meedoen. Niet die bolle buikjes die je op tv ziet. Dat is zo schadelijk!”*

6.2.1 De wantrouwige overheid

“Als je een uitkering hebt, dan krijg je daar veel administratie van. Ik moet maandelijks formulieren invullen. Geen baan hebben is een baan op zich, ik kan me niet voorstellen dat mensen daar vrijwillig voor kiezen; het is niet dat je zomaar geld krijgt en met je voeten omhoog kunt gaan zitten. Ik krijg ook veel stress van de administratieve rompslomp. Het heeft veel impact op je leven. Iedere keer allemaal weer bewijzen moeten laten zien van weet ik wat voor inkomensgegevens. Alles open en bloot, je hebt totaal geen privacy. Dat doet wat met je waardigheid.”

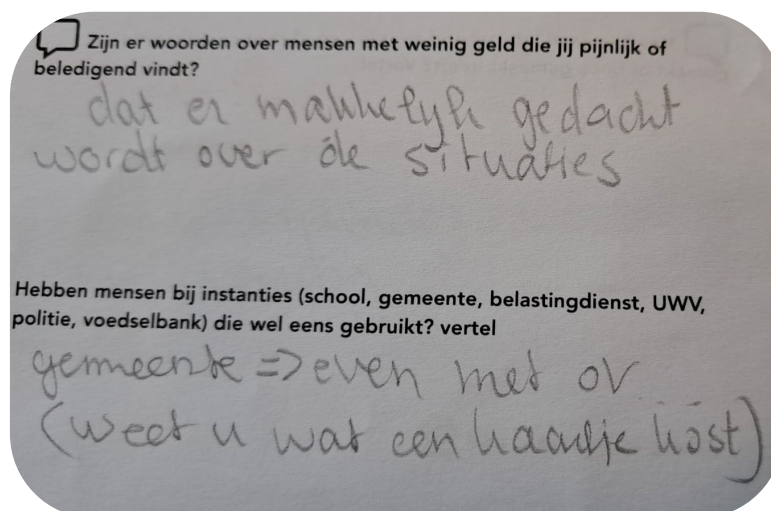
Laura

Het keer op keer moeten bewijzen dat je echt te arm bent om sommige dingen te betalen, is diep verankerd in het overheidsbeleid. Mensen die afhankelijk zijn van de overheid, worden geconfronteerd met talloze formulieren, regels, hulpverleners en loketten, wat extra stress oplevert. Veel van onze respondenten zijn bang om fouten te maken hierin. Ze verwezen vaak naar de toeslagenaffaire als voorbeeld van hoe het mis kan gaan. Ze zijn bang voor boetes van de overheid als ze fouten maken in het complexe bureaucratische systeem.

Patrick die zelf als vrijwilliger mensen helpt met administratieve problemen, merkt op dat mensen met geld vaak geloven dat de overheid voldoende hulp biedt aan degene die er niet uitkomen, omdat het er op papier allemaal best goed uit ziet, terwijl dit in de praktijk tegenvalt: “Ik vraag me af hoeveel mensen echt een probleem zouden hebben als alle overheidsregelingen goed zouden functioneren. Als mensen minder stapels formulieren zouden hoeven opzoeken en kopiëren en invullen. Dan zouden ze ook meer ruimte hebben om te denken aan andere dingen.”

Uit onderzoek blijkt dat een groot deel van de mensen in de bijstand door ziekte niet of niet voldoende kan werken (Echtelt, 2022). Veel van de geïnterviewde ervaringsdeskundigen zitten dan ook in de bijstand vanwege een (chronische) ziekte. Zij ervaren contact met de overheid als een extra last. Jennifer vraagt zich geïrriteerd af waarom ze niet zou werken als ze dat kon en benadrukt hoe pijnlijk het is om steeds weer haar ziekte te moeten uitleggen en niet geloofd te worden. Gabriël noemt zijn communicatie met casemanagers ‘denigrerend en ontmenselijkend’.

Anja laat de brief zien waarmee ze na vijf jaar opnieuw moet bewijzen dat ze nog steeds 30 euro nodig heeft voor dieetvoeding vanwege een chronische ziekte. Het is een lange lijst aan papieren die ze moet aanleveren. Papieren die ze al heel vaak heeft ingeleverd. Maar de opdracht om bij alle bedragen op haar bankrekening te kunnen bewijzen waarom deze gestort zijn, was voor haar de druppel. “Ik doe het niet meer,” is haar conclusie. De gesproken ervaringsdeskundigen zouden in de media graag aandacht zien voor dit soort problemen.

Figuur 33: Een alleenstaande moeder schrijft in haar probesboekje dat ze het gemak waarmee mensen bij de gemeente over bepaalde dingen praten pijnlijk vindt. ‘Even met het ov’ is voor sommige mensen te duur

Behalve veel bureaucratie ervaren respondenten ook gebrek aan respect bij instanties. Soms zit dat in de toon. Zo geeft Anna aan: “De manier waarop de maatschappelijk werker praatte was echt heel vervelend. Bijna op een kinderlijke manier. Ik werd er boos van en voelde me niet serieus genomen.”

Soms is de benadering ronduit beledigend. Farida vertelt: “Eén keer ben ik het dus heel boos geworden. Er was een man bij de voedselbank. En toen heb ik tegen hem gezegd: ‘We worden hier behandeld als bedelaars. Wat hij tegen mij zei was: ‘maar dat zijn jullie toch ook?’ Toen pakte ik mijn pasje en mijn jas en ik zei: ‘Meneer, dank u wel voor het compliment.’ Ik ben weggegaan. En ik ben nooit meer teruggegaan.”

Opvallend is dat de voedselbank een aantal keer (negatief) genoemd wordt in de interviews. De manier waarop voedselbanken georganiseerd zijn, wordt door ervaringsdeskundigen als onplezierig ervaren. Zo moeten ze veelal buiten, in lange rijen en in het volle zicht van de buurt wachten tot ze hun pakket in ontvangst kunnen nemen. Ook rapporteren respondenten dat er denigrerend tegen ze wordt gesproken. Iva vertelt: “Ik had een gesprek bij de voedselbank. Volgens hen had ik net te veel geld. Het gesprek was heel naar. Waar ik het lef

vandaan haalde om het alsnog aan te vragen. Dat vond ik gewoon naar. Want ik zou dat natuurlijk nooit hebben aangevraagd, als ik het niet echt nodig had.”

6.2.3 Ga toch eens werken

Ik kwam een tante van mijn ex tegen in de supermarkt.

*Zij was altijd mijn lievelingstante, maar sinds we uit elkaar zijn had ik haar niet meer gesproken.
Ik loop daar in de Lidl met mijn karretje en zeg gedag maar ik kreeg meteen een flinke uitbrander.
‘Ga toch eens werken met je luie reet!’*

*Dat was niet alles wat ze zei, het hele rijtje aan vooroordelen kwam er allemaal uit.
‘Je doet helemaal niet, ga eens gewoon werken!’ Ze schreeuwde het door de winkel en ik voelde me heel bekeken. Ik zoek elke dag naar werk, maar ik kan gewoon niets vinden. Het was een persoonlijke aanval op een heel openbare plek. Dat deed pijn.*

Katja

Het beeld dat mensen in armoede lui zijn en beter kunnen gaan werken in plaats van afhankelijk te zijn van uitkeringen, heeft sterke invloed op hun dagelijks leven. Het maakt hen moedeloos. Zoals Linda, die door gezondheidsproblemen niet kan gaan werken, zei: “Hoe kunnen mensen zo bot zijn om dat te zeggen? Denken ze niet dat ik zou gaan werken als ik dat kon.”

Geïnterviewden geven aan dat mensen met weinig geld vaak als "bankzitters" worden bestempeld. Patrick stelt dat hij wel wat mensen kent in zijn omgeving die inderdaad op de bank zitten, terwijl ze wel kunnen werken, maar hij weet goed dat dit de uitzondering is en niet de regel. “Maar het beeld overheerst juist alsof alle mensen met een uitkering profiteurs zijn.”

Gabriël verbergt vaak dat hij een uitkering heeft, omdat hij bang is voor vooroordelen:

“Dan krijg je namelijk gegarandeerd allemaal vragen zoals: ‘Waarom werkt een man zo slim als jij niet?’ ‘Waarom ben jij niet rijk? Goh, wat ben jij lui, een beetje met je handjes omhoog zitten. En dat is een stereotype dat deels uit de media komt.’

6.2.4 Het dubbele stigma

“Ik kwam bij een gemeente, als iemand die vier kinderen heeft, en de vrouw van de gemeente zegt tegen me: ‘Mevrouw, we hebben geen groter huis voor je, want je hebt zelf zoveel kinderen gemaakt. In jullie cultuur is dat misschien normaal, maar hier niet.’

Zohra

De beeldvorming van mensen met een uitkering en een migratie- of vluchtelingenachtergrond is sterk verhard, zo bleek al uit het onderzoek van Atteveldt (2024). Ze worden geconfronteerd met een dubbel stigma. Instanties benaderen hen soms alsof ze profiteurs zijn, zoals in dit citaat hierboven. En dat idee leeft ook bij de mensen in hun omgeving. Farida die een migratieachtergrond heeft en zich in een scooter verplaatst, vertelt:

“Mijn Nederlandse buurvrouw zei het recht in mijn gezicht: ‘Jij bent een Surinaamse. En jij krijgt eerder een scooter. Terwijl ik ook eentje heb aangevraagd. Ik hoor het als Nederlandse ook te krijgen. Maar jij hebt dat eerder. Hoe komt dat?’ Dat kwam toen heel hard aan bij me.”

Farida besloot niet boos te worden op de buurvrouw maar haar de situatie uit te leggen en dat had een bijzondere uitkomst: “En u gaat het niet willen geloven. We zijn nu de beste vrienden. Elke maandagmiddag hebben we hier in het buurthuis eten met buurtbewoners. En nu komt ze elke maandagmiddag hier eten.”

Respondenten met een vluchtelingenachtergrond constateren dat er de aandacht voor hen wel heel negatief is. Abdi vertelt: *“Altijd wordt gezegd: ‘Kijk die mensen. Mohamed is gisteren naar Nederland gekomen en hij heeft nu al een telefoon.’ Dat zijn vooroordelen die die ik elke dag hoor. Of politieke partijen die zeggen: ‘die vluchtelingen die krijgen wel zomaar een huis. Die gaan allerlei dingen kopen... en hebben allerlei feestjes.’ Dat is allemaal niet waar.”*

Hij merkt bij instanties weinig begrip voor de dingen waar vluchtelingen tegenaan lopen doordat ze nieuw zijn en geen netwerk hebben.

“Toen ik een huis kreeg moest ik papieren bankafschriften inleveren bij de gemeente. Maar ik wist niet hoe ik aan bankafschriften moest komen. Ik ben overal geweest, maar niemand kon me helpen. Ik was een week te laat. Daardoor kreeg ik een maand geen uitkering. Dus ik ging zoeken naar iemand die me wat kan lenen maar iedereen die ik ken, heeft dezelfde situatie. Dus ik kreeg mijn geld niet zomaar van iemand anders. Zo had ik gelijk een huurachterstand.”

Ravi de ongedocumenteerde respondent rapporteerde nauwelijks last te hebben van negatieve beeldvorming. Het feit dat hij weinig contact heeft met officiële instanties, zal daarin een rol hebben gespeeld. Daarbij had hij andere zorgen .

“Ik wil niet in armoede zijn maar ik ben gedwongen arm te zijn omdat ik niet mag werken. Ik mag de ideeën die ik heb niet uitvoeren. Daarom ben ik gedwongen arm. Ik kan beter werken, geld verdienen. Niet alleen voor mezelf. Ook wil ik graag belasting betalen. Want ik wil graag iets bijdragen aan Nederland.”

6.2.5 Kinderen in armoede

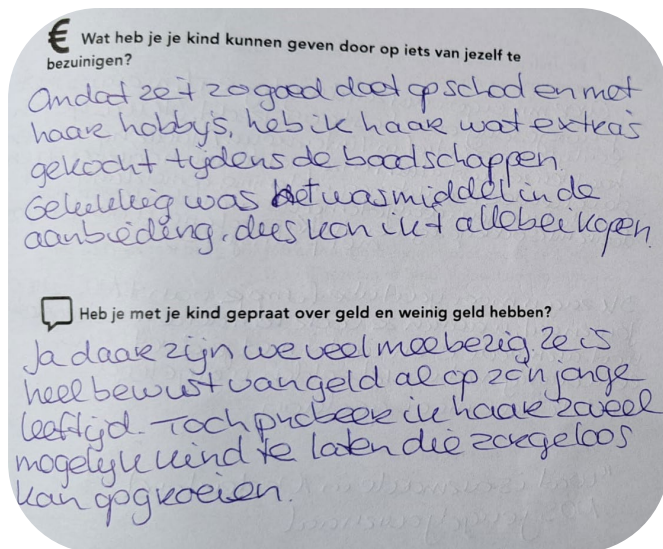
“Ik ben echt volwassener als ik me vergelijk met andere kinderen uit mijn klas, want die geven in de kantine elke dag iets uit. En ze zeggen: ‘Ah, ik ben zo! Al mijn zakgeld is nu op.’ Ik zit nu in de tweede en ik heb nog nooit iets uit de kantine gekocht. Dat vind ik wel goed. Zo weet ik waar ik later op moet passen. Ik ben wat sneller volwassener geworden. Ik heb, zeg maar, die zelfbeheersing.”

Aya

De kinderen in armoede die we spraken waren trots op hun eigen instelling en vindingrijkheid. *“Mijn buurvrouw is kapper. Dus we hebben een deal gemaakt dat als zij op vakantie ging, dat wij op haar konijn gingen passen. En in ruil knipte ze mijn haar,”* vertelt Dunya. Ze merken niet zoveel van de oordelen die mensen over ze hadden. Soms omdat iedereen in hun omgeving in dezelfde situatie zit, maar ook omdat ze er niet veel met anderen over spreken.

Ze zijn gewend om er niet moeilijk over te doen. Dunya zegt: *“Nee, ik schaam me er niet voor. Ik vind het gewoon niet zo moeilijk om te zeggen: ‘Ik heb niet zoveel geld voor die dingen, maar ik kan misschien wel dit kopen, want dat is goedkoper.’*

Daarbij moet worden aangevuld dat hun ouders hun uiterste best om met beperkte middelen leuke dingen voor ze te regelen. Daarvoor moeten hun eigen dingen soms wijken. *“Ik merkte een keer dat mijn dochter dingen die ze nodig had niet aan me vroeg, omdat ze bang was dat ik het niet kon betalen. Daar hebben we toen wel een gesprek over gehad. Ik heb haar gezegd: ‘Ik vind het niet erg om nog wat langer in de schulden te zitten als ik jou kan geven wat je nodig hebt,’”* vertelt Patrick. Ook zetten ouders hun kennis over leven met weinig geld in om hun kinderen te leren goed met geld om te gaan.

Figuur 34:
In een probesboekje schrijft een alleenstaande moeder over hoe ze haar dochter bewust maakt van geld en

hoe ze soms bezuinigt om haar toch iets leuks te kunnen geven

6.3 Wat missen mensen in bestaansonzekerheid in de media

Mensen met weinig geld missen vooral positieve verhalen in de media. Verhalen waar ze hoop uit kunnen putten maar ook verhalen waarin aandacht is voor de creativiteit en veerkracht van mensen met minder geld. Gabriël merkt op: *"Ik mis feelgood stories."* Al nuanceert hij dit door te zeggen dat een eenzijdig positief beeld ook niet de hele realiteit weergeeft: *"Als de kijker ons vrolijk bij een wijkclub ziet zitten, laat dat ook weer niet het hele beeld zien. Het gaat om het hele beeld. Er moet veel meer nuancering bij zitten. Hoeveel procent van een doelgroep komt ook daadwerkelijk bij de wijkclub terecht, of bij de voedselbank. En waarom komen de anderen daar niet terecht?"* Ze zien het als een taak voor journalisten om de complexiteit van armoede beter te belichten.

"Het is belangrijk dat de media laten zien dat armoede op veel manieren kan ontstaan," aldus Lisa. Dit zou een realistischer beeld van armoede scheppen en mogelijk leiden tot minder veroordeling van mensen met weinig geld.

6.3.1 Altijd dezelfde mensen en wijken

"Je ziet altijd dezelfde koppen op tv," vertelt Anja. *"Altijd dezelfde mensen, dezelfde gezinnen die ze volgen. Dat vind ik lastig, want het is geen afspiegeling."*

De laatste jaren ziet ze heel voorzichtig een positieve ontwikkeling: *"Dat komt door de toeslagenaffaire. Daardoor is er aandacht voor gekomen dat mensen die er niet kwetsbaar uitzien ook enorm kwetsbaar kunnen zijn. Daar was ik blij om, dat ik dat in de media zag"* zegt ze.

Iets dergelijks valt op bij arme wijken die op tv komen. *"Ik was pas in Rotterdam-Zuid,"* vertelt Jacob, die zelf in een middelgrote stad woont waar ook veel armoede is. *"Daar is veel armoede, ook zichtbare armoede. Je ziet het aan de wijk, aan de mensen, aan het straatbeeld en aan de overdaad aan hulporganisaties. Deze wijken zie je ook vaak op tv als het gaat over armoede,"* valt hem op.

Die focus op arme wijken leidt ertoe dat in buurten die bekend staan als arm, veel voorzieningen zijn voor mensen met weinig geld. In rijke buurten wonen ook mensen met weinig geld, maar daar is minder aandacht voor, vindt Anja. *"Daar worden mensen met weinig geld vergeten door documentairemakers, interviewers en beleidsmakers."*

6.3.2 Betutteling

Ervaringsdeskundigen ervaren de toon in media tegen mensen in armoede als betuttelend en respectloos. Patrick zegt: “Je krijgt het idee van dat mensen met uitkering bankzitters zijn. Dat idee had ik zelf ook toen ik nog niet in deze positie zat.” Laura valt op dat mensen in armoede in talkshows anders worden behandeld dan de rest van de gasten: *“Ze doen alsof je bijzonder bent, alsof niet een groot deel van de bevolking in Nederland in armoede leeft. Dat schept een verkeerd beeld en is kwalijk.”* Ook komen volgens haar mensen met minder geld minder aan het woord dan de andere gasten. Naast dat woordkeus wordt aangepast en er (vaak subtiel) een andere toon wordt aangeslagen, worden ze vaak niet aan het woord gelaten over andere onderwerpen aan tafel, terwijl andere gasten wel over van alles mee kunnen praten.

Deze verandering van toon herkennen ervaringsdeskundigen overigens ook bij andere instanties, zoals het UWV en maatschappelijk werkers.

6.3.3 Nooit over mij

Uit de analyse van de krantenartikelen blijkt dat de meeste berichten over armoede over politieke discussies en armoedecijfers gaan. Er verschijnen relatief weinig verhalen waarin de verhalen van de mensen achter die feiten verteld worden. Gabriël merkt op dat hoewel objectieve en ongekleurde journalistiek belangrijk is, het huidige gebrek aan persoonlijke verhalen ervoor zorgt dat mensen met meer geld nauwelijks een beeld krijgen van de menselijke impact van armoede: *“Het ging dan bijvoorbeeld over dat de VVD weer beleid had gemaakt, daar werd over gejubeld alsof ze cadeautjes weg gaven. Wij, de mensen met minder geld, wisten al dat het geen cadeautjes zouden zijn. Kijk maar naar de toeslagenaffaire. Dat had ik allang geroepen, maar niemand wilde me horen. Media overigens ook niet.”*

Geïnterviewde ervaringsdeskundigen geven daarnaast aan dat nieuws dat wel over mensen gaat, vaak over nieuwe armen gaat en niet herkenbaar voelt. Farah: *“Als armoede in het nieuws komt, gaat het over zzp’ers die niet rondkomen en bedrijven die failliet gaan. Het gaat nog steeds niet over ons.”*

“Als we praten over alle verschillende vormen en complexe manieren van hoe iemand in armoede is gekomen, geeft dat denk ik een completer beeld van de verschillen tussen mensen”, zegt Tony. “Bovendien kan het hoop geven voor mensen die nog in armoede leven en mogelijk geen hulp hebben.”

Gabriël benadrukt het belang van het in beeld brengen van de complexiteit van armoede: *“Programma’s zoals die van de EO en Omroep Max doen dit goed. Ze laten emoties zien en geven mensen zelf het woord, waardoor een beter beeld ontstaat en stereotypes verminderen.”*

De meeste ervaringsdeskundigen vinden dat er te vaak wordt gepraat over mensen in armoede in plaats van met hen. Dat werd om de analyse van de krantenartikelen bevestigd. Wanneer er wel gesproken wordt met mensen in armoede, zijn het vaak wat Anja ‘paradijsvogels’ noemt of zielige gevallen of nieuwe armen. Hun eigen situatie, die van wat Anja de gewone mensen in armoede noemt zien ze zelden terug.

Daarmee sluiten ze aan bij het betoog van Tim ‘S Jongers dat ervaringskennis een grotere rol moet krijgen in de samenleving, in de hulpverlening en dus ook in de journalistiek.

6.3.4 In de media verschijnen: niet zonder risico

“Ik heb op tv verteld over mijn situatie. Als ik nu in de supermarkt kom, gaan mensen dus kijken: Wat zit er aan boodschappen in je wagentje. En als je dan een wijntje koopt, zeggen ze: ‘ja maar dan moet je maar niet drinken’. Ik moet me iedere keer verantwoorden bij alles.”

Harriët

Harriët die al vaker in de media verscheen, maakt duidelijk dat op tv verschijnen voor mensen in bestaansonzekerheid effect heeft op het dagelijks leven. Ze probeert door over haar situatie te vertellen een

beter beeld te geven van mensen in armoede, maar ze merkt dat ze enorm op haar tellingen moet passen. “Ik heb ook tatoeages. Die laat ik nooit zien als ik op televisie kom. Want geheid gaat het dan daar over.” Ze zegt ook niet op alle aanvragen van de media ja. “Ik weeg eerst af, haal ik hier echt voldoende uit? Kan ik hier wat mee? Of is het alleen maar dat mensen zo’n zielig verhaal willen? Nou, dan hoeft het voor mij niet.”

Mirjam, een andere respondent was ronduit beledigd door de manier waarop er in haar interview op televisie geknipt was. “Ik was open, eerlijk en positief in het interview. Maar na het editen haalden ze juist alleen onze problemen naar boven. En de voice-over maakte nog een stomme opmerking over het feit dat we geen oranje tompoezen konden kopen. Maar ik koop nóóit oranje tompoezen met prinsjesdag. Ik heb er niets over gezegd maar ik vond dat heel vervelend.”

Niet alle journalisten betrekken mensen in armoede zo weinig bij het eindresultaat. NRC-journalist Christiaan Pelgrim vertelt in het interview dat we met hem hadden dat hij het juist bij mensen in armoede belangrijk vindt dat ze zich kunnen vinden in het eindproduct.

“Ik laat het altijd lezen. Dat doe ik niet bij een minister. En als die erom vragen, dan zeg ik extra streng: ‘alleen feiten die onjuist zijn’. Bij mensen in armoede ben ik veel coulanter. Als diegene het idee heeft van ik voel me net niet helemaal prettig bij die bewoording, en ik denk, nou, het maakt mijn stuk ook niet minder leesbaar of lastiger, dan verander ik het gewoon. Het gaat over hoe iemand iets ervaren heeft. En als iemand dan zegt: ‘nou, dat heb ik net iets anders ervaren’, ja, wie ben ik om dat in twijfel te trekken?”

6.4 Tussenconclusie ervaringen van mensen in armoede

De 26 ervaringsdeskundigen die we interviewden zeggen allemaal in meer of minder mate last te hebben van de manier waarop ze gerepresenteerd worden in de media. Daarbij moet worden aangetekend dat dit niet per se over de beeldvorming in de krant gaat. Kranten zijn met hun betaalmuren, simpelweg te duur. Hun beeld van de media wordt bepaald van wat ze zien op televisie en op internet. Daarbij zijn de meesten op zijn minst deels nieuwsmijders, vaak omdat ze het negatieve en voor hen soms stigmatiserende nieuws er niet bij kunnen hebben.

Ervaringsdeskundigen hebben de indruk dat ze vaak worden afgeschilderd als lui of zelf schuld hebben aan hun situatie. Dat gebeurt door mensen in hun omgeving, door instanties en soms ook in de media.

Ervaringsdeskundigen merken dat ze voortdurend moeten bewijzen dat zij wel terecht om hulp vragen.

Ervaringsdeskundigen beschrijven dat ze last hebben van de bureaucratie en merken dat daar in hun omgeving maar zeker ook in de media weinig aandacht voor is.

Onze respondenten zien in de media een onvolledig en soms vertekend beeld van hoe het werkelijk is om in bestaansonzekerheid te leven. Ervaringsdeskundigen geven aan dat er een gebrek is aan diepgang en diversiteit in de verhalen die worden verteld, en dat er te vaak wordt gefocust op negatieve stereotypen en oppervlakkige statistieken in plaats van op de complexe realiteit van het leven in armoede.

Het benadrukken in talkshows dat het ‘knap is om je verhaal te doen’, waarbij media als het ware de schaamte rechtvaardigen – maakt het alleen maar erger. Respondenten die ervaring hebben met de media merken hoe dat doorwerkt in hun privéleven.

De interviews benadrukken dat het huidige mediabeeld van armoede niet representatief is voor de diversiteit en complexiteit van de ervaringen van mensen in armoede. Geïnterviewden pleiten voor meer genuanceerde en empathische berichtgeving die de veerkracht en creativiteit van mensen in armoede erkent en de structurele factoren belicht die bijdragen aan hun situatie.

HOOFDSTUK 7: CONCLUSIES EN DISCUSSIE

*“Als ik met iemand spreek die ik niet ken, en die dus voor het eerst oog in oog staat met iemand die moet leven van een bijstandsuitkering, en ik steek een sigaretje op, dan is dat meteen een dingetje.
‘Ja, maar je rookt wel.’
‘Weet je wat het roken kost?’
Dus die ziet dan de mens niet meer. Die ziet alleen maar die sigaret.”
Harriët*

7.1 Conclusies

Mensen in bestaansonzekerheid komen per krant per jaar maar een paar keer zelf aan het woord. Als er al over armoede wordt geschreven gaat het vaker over politieke plannen en discussies dan over de leefsituatie van mensen in armoede.

In de eerste twee peiljaren overheerst in de politiek het moralistische beeld van mensen die op zijn minst deels aan zichzelf te danken hebben dat ze arm zijn. Er wordt vrijwel alleen over uitkeringsgerechtigden gesproken. Zij worden neergezet als mensen die moeten worden opgevoed of gedwongen tot beter gedrag. Politici geven daarbij de toon aan met moraliserende taal en harde uitspraken over uitkeringsgerechtigden die het beeld van fraudeurs bevestigen en die vaak zonder context door kranten wordt overgenomen. Perspectieven die het politieke discours kritisch bevragen komen vooral van belangenbehartigers en onderzoekers en veel minder van journalisten zelf.

In 2020 veroorzaakt de coronacrisis een plotseling omslag in het discours. Er komt meer aandacht voor de effecten van armoede en ook werkende armen komen vaker aan het woord.

In de journalistiek neemt onder invloed van de toeslagenaffaire de systeemkritiek toe. Journalisten onderzoeken de handelswijze van instanties en brengen misstanden aan het licht waar mensen in armoede al langer over rapporteerden.

Zodra er wel zelf met mensen in armoede wordt gesproken is de toon anders. In de eerste twee peiljaren worden zij vooral als slachtoffers gepresenteerd waarbij dramatisch taalgebruik niet wordt geschuwd. In de laatste twee peiljaren lijkt dat op zijn minst deels te veranderen. Er is meer ruimte voor mensen in bestaansonzekerheid als zelfstandige en krachtige personen die ook iets te melden hebben over het beleid.

7.1.2 Wat er ontbreekt in de representatie van mensen en gezinnen in bestaansonzekerheid

Wat het meest mist in de bestudeerde kranten is de stem van mensen in bestaansonzekerheid zelf. Die paar keer per jaar dat ze aan het woord komen, gaat het vooral over hun problemen. Hun creativiteit en (veer)kracht komt spaarzaam aan bod. Hun expertise wordt niet gevraagd. Als er energie bespaart moet worden, worden zij niet om tips gevraagd. Terwijl zij toch al jaren de echte experts in energie besparen zijn.

Ook zijn er vragen te stellen bij welke mensen met geldproblemen er eigenlijk aan het woord gelaten worden. Degenen die aan het woord komen vormen geen goede afspiegeling van de totale groep. Het zijn opvallend vaak vrouwen, en dan vooral witte, alleenstaande moeders met een uitkering. Mannen en werkende armen komen veel minder aan het woord. De groep die bijna nooit aan het woord wordt gelaten zijn mensen met een migratieachtergrond. Terwijl de helft van de mensen in Nederland die in armoede leven een migratieachtergrond heeft.

In de bestudeerde kranten is meer aandacht voor maatschappelijke initiatieven voor mensen in armoede dan voor mensen in armoede zelf. De hulpverleners en vrijwilligers van deze initiatieven worden neergezet als

helden. Er is bijna geen aandacht voor wat mensen in armoede zelf bijdragen aan de maatschappij, bijvoorbeeld via vrijwilligerswerk. Sterker nog politici hebben het, zeker in de eerste peiljaren, regelmatig over mensen met een uitkering die zich 'maatschappelijk nuttig' moeten gaan maken.

De 26 ervaringsdeskundigen die we interviewden zeggen allemaal in meer of minder mate last te hebben van de manier waarop ze gerepresenteerd worden in de media. Daarbij moet worden aangetekend dat ze de kranten die wij onderzochten doorgaans niet zelf lezen. Die zijn met hun betaalmuren, simpelweg te duur. Hun beeld van de media wordt bepaald van wat ze zien op televisie en op internet. Daarbij zijn de meesten op zijn minst deels nieuwsmijders, vaak omdat ze de negativiteit van het nieuws er niet bij kunnen hebben. Ervaringsdeskundigen hebben de indruk dat ze vaak worden afgeschilderd als lui of als zelf schuldig aan hun situatie. Dat gebeurt door mensen in hun omgeving, door instanties en soms ook in de media. Ervaringsdeskundigen merken dat ze voortdurend moeten bewijzen dat zij wel terecht om hulp vragen. Dat leidt tot enorme bureaucratie waarvoor in hun omgeving maar zeker ook in de media weinig aandacht voor is. Ook gaan verhalen over armoede volgens de ervaringsdeskundigen te weinig over wat armoede met je doet. Dat armoede zoveel meer is dan weinig geld hebben. Ze merken ze dat er te weinig oog is voor de vaak complexe redenen waarom mensen in armoede terecht komen. Ook ervaren ze het beeld van mensen in armoede als te eendimensionaal met weinig oog voor hun kracht en bijdrage aan de maatschappij.

Geïnterviewden valt op dat er bij talkshows betuttelend gesproken wordt tegen mensen die in armoede leven. Omdat we in deze studie enkel naar de journalistieke representatie via vier kranten hebben gekeken, kunnen we deze bevindingen niet staven met onderzoeksdata.

Respondenten die zelf wel eens op tv zijn geweest, rapporteren dat er vaak de meest dramatische dingen uit hun verhaal wordt gehaald waardoor ze zich niet altijd respectvol benaderd voelen. Ook heeft een televisieoptreden als effect dat er nog meer dan anders in hun eigen omgeving over ze wordt geoordeeld.

7.1.2 Armoede in beeld

Ook de foto's van mensen in armoede in de krant vormen geen goede afspiegeling van de mensen in armoede in Nederland. Je zou kunnen zeggen dat het gezicht van armoede in de krant een alleenstaande moeder is zonder migratieachtergrond en met een uitkering. Zij komen verreweg het vaakst in beeld. Mannen, gezinnen, werkende armen en vooral mensen met een migratieachtergrond zien we aanzienlijk minder.

Negatieve foto's van armoede zijn zeldzaam. De stigmatiserende foto van een dakloze man op een bankje bij algemene artikelen over armoede, lijkt op zijn retour. Wel wordt bij een deel van de foto's door de enscenering (een vogelperspectief, een zielige uitdrukking of voor een lege koelkast) de persoon in armoede wel heel nadrukkelijk als slachtoffer neergezet. De laatste jaren wordt ook het tegenovergesteld in beeld gebracht. De persoon in armoede als krachtige persoon.

7.1.3 positieve ontwikkelingen

De woordkeus rond mensen in armoede lijkt in de journalistiek neutraler te worden. Negatief geladen termen als steuntrekker of uitkeringsprofiteur worden steeds minder gebruikt. Ook de aandacht voor het perspectief van de mensen in bestaansarmoede zelf neemt toe. De kranten schrijven kritischer over hoe beleid uitpakt en onderzoeken dat ook kritisch. Al is het oude discours, van de profiterende arme die je goed moet controleren, niet helemaal verdwenen.

Duidelijk wordt ook dat ervaringsdeskundigen een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan een evenwichtiger berichtgeving over armoede. Als ze lang genoeg aan het woord gelaten worden, wat niet altijd zo is, wordt het beeld van mensen in bestaansonzekerheid gelaagder en genuanceerder. Ervaringsdeskundigen kunnen in de journalistiek zoveel meer bijdragen dan alleen de illustratie zijn van wat armoede betekent. Ze hebben, zij het

nog niet heel vaak, een stem in het maatschappelijke debat over bestaansonzekerheid gekregen die wel harder zou mogen klinken.

7.2 Discussie: Uitdagingen voor de journalistiek

De complexiteit van de regelgeving waar mensen in armoede mee te maken hebben en de regionaal en lokaal sterk verschillende manier waarop regelgeving wordt toegepast, maakt het voor journalisten niet eenvoudig om de juiste context te schetsen bij de verhalen die mensen in bestaansonzekerheid hen vertellen. Waar de toeslagenaffaire nog enigszins vergelijkbare problemen betrof, zijn de kwesties waarover de ervaringsdeskundigen die wij interviewden berichten zo complex en verschillend dat dit veel achtergrondkennis vereist. Journalisten die schrijven over armoede hebben zowel gedetailleerde kennis nodig over de regelgeving als een kritische insteek rondom deze regels. Op papier lijken regels zorgvuldig, maar de uitwerking is dat zeker niet altijd. Om met Patrick, een van onze respondenten te spreken: “kijk niet alleen hoe maatregelen horen te werken maar ook hoe ze echt uitwerken.”

Het onderzoek van Van Atteveldt et al (2024) roept op tot voldoende tegenmacht. De pers zou die tegenmacht kunnen en moeten vormen. De laatste jaren heeft ze zich te vaak laten meeslepen door de heersende mensbeelden van de calculerende, en in het geval van uitkeringsgerechtigden, frauderende burger. Zo hebben ze een aanjagende rol gehad in de verharding van het fraudebeleid (Atteveldt, et al., 2024). Doordat journalisten vooral nieuwsvolgend opereren is het niet zo eenvoudig om geheel buiten de tijdgeest om te opereren, die zie je immers pas achteraf. Maar het helpt wel om niet mee te gaan in de politiek gedicteerde frames. Heftige uitspraken hoeven niet altijd de clicks trekkende kop te worden maar kunnen ook onder een rustiger kop kritisch bevraagd worden. Ook kan het toevoegen van context de proefballonnetjes van politici al in een vroeg stadium doen leeglopen.

Daarnaast is het uitgebreid en regelmatig aan het woord laten van ervaringsdeskundigen een vereiste voor een meer gelaagdere beeldvorming.

7.3 Vervolgonderzoek

In Nederlandse kranten lijkt de beeldvorming over mensen in armoede gematigder en minder stereotype dan op televisie en sociale media. Daar is die beeldvorming volgens de geconsulteerde ervaringsdeskundigen harder en ongenueanceerder. Het strekt tot de aanbeveling om een vervolgonderzoek te doen naar de representatie van bestaansonzekerheid in nieuwsprogramma's op televisie. Ook omdat dit de media zijn die meer door mensen in armoede zelf worden gebruikt. Datzelfde geldt voor de manier waarop dit thema aan bod komt op sociale media.

Ook de beeldvorming van arme wijken lijkt in dit onderzoek stigmatiserender dan die van mensen in armoede. Er zijn echter te weinig artikelen bekeken om daar een afgewogen beeld van te kunnen schetsen. Het zou goed zijn om dit nader te onderzoeken.

7.4 Studentenbetrokkenheid bij dit onderzoek

Er zijn colleges gegeven aan journalistiekstudenten op de VU en op de FJ over de representatie van mensen in armoede in het nieuws. Op deze manier werden toekomstige journalisten aan het denken gezet over hoe armoede in de media komt en over hun eigen vooroordelen.

Daarnaast zijn er 21 studenten Journalistiek van Fontys Journalistiek betrokken bij delen van het onderzoek. Ze zijn mee geweest naar interviews en hebben meegewerkt in de verschillende fases van de krantenanalyse. Ook hebben ze naar aanleiding van hun ervaringen zelf journalistieke producties gemaakt over armoede en de beeldvorming daarover.

We maakten samen met Wouter van den Berg, een van deze studenten, een filmpje over wat het meedoen aan dit onderzoek ze geleerd heeft over mensen in bestaansonzekerheid en over hun eigen vooroordelen:

<https://youtu.be/u3fCJ7Rx3cM>.

Producten van studenten:

Naast een spel voor journalistiek studenten werden er door studenten een aantal videoportretten gemaakt. Dit portret van Quietmember Linda is online te bekijken. Studenten Teun Doggen en Milou Laarhoven maakten dit videoportret. Linda vertelt heel open over hoe ze in een armoede situatie terecht kwam en hoe ze daarmee omgaat:

<https://quiet.nl/quiet-den-haag/nieuws-verhalen/onze-member-en-vrijwilliger-linda-vertelt-haar-verhaal/>

Ook online te beluisteren is deze serie korte podcasts over vooroordelen tegen mensen in armoede:

"Als ik maar een tientje heb dan ga ik ook geen 11 euro uitgeven"

"Als je echt wil, kun je makkelijk aan werk komen"

Mensen die gebruik maken van sociale voorzieningen, omdat ze moeilijk rond kunnen komen, zijn dat profiteurs? Of zijn ze vooral de pineut van omstandigheden waar ze zelf ook niet om gevraagd hebben. In de Quiet Tilburg podcast: Profiteur of de pineut, gaan journalistiek studenten Rooscato van Gorp en Demi Massuger in gesprek met Quiet members over vooroordelen over armoede.

Luister de podcast op Spotify <https://buff.ly/3wwHxUM>

REFERENTIES

- Aa, E. v. (2022, november 22). Jongeren lijden onder geldstress. *AD*, p. voorpagina.
- AD. (2003, juli 3). AOW'ers zwaar in geldnood. *AD*, p. 1.
- AD. (2003, april 18). Nep-Nederlanders overspoelen het land ; Paspoort verschaft direct toegang tot uitkering. *Algemeen Dagblad*.
- AD. (2003, februari 7). Niets is echt, behalve fraude van 200.000 euro. *Algemeen Dagblad*, p. 1.
- AD. (2003, mei 10). Werkloze jongere opgepord ; Wie werk of stage weigert, kan zijn uitkering verliezen. *AD*.
- AD. (2013, februari 12). 'Kinderen in armoede, dat moet niet kunnen'. *Algemeen Dagblad*, p. 11.
- Akkerman, S., & Bakker, A. (2011). Boundary crossing and boundary objects. *Review of Educational Research* 81(2), pp. 132-169.
- Alderliesten, H. (2022, mei). *Werken aan bestaanszekerheid*. Opgehaald van [www.movisie.nl](http://www.movisie.nl/publicatie/werken-aan-bestaanszekerheid): <https://www.movisie.nl/publicatie/werken-aan-bestaanszekerheid>
- Atteveldt, W. v., Roozendaal, W., Ruigrok, N., Vries, K. d., Velden, M. v., Busuioc, M., & Guldemondt, P. (2024). *Tussen Ambitie en Uitvoering. Een contextanalyse van de dynamiek tussen media, politiek en beleid bij de totstandkoming en uitvoering van dertig jaar sociale zekerheid*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- BBC. (sd). <https://www.bbc.com/editorialguidelines/guidance/vulnerable-contributors/>. Opgehaald van www.bbc.com: <https://www.bbc.com/editorialguidelines/guidance/vulnerable-contributors/>
- Berg, I. v. (2020, juni 20). De ongelijkheid wordt groter in de 1,5 metermaatschappij. *AD*, p. 19.
- Berkhout, K. (2003, maart 28). Passend werk zonder voorwaarden. *NRC*.
- Blankvoort, I. (2020, september 19). "In armoede leven geeft veel stress en frustratie". *AD*, p. 15.
- Blankvoort, I. (2020, september 19). "In armoede leven geeft veel stress en frustratie". *AD*.
- Boere, R. (2013, december 5). Toch nog een fijne Sint voor Destiny en broertje Bram . *AD*.
- Bont, F. d. (2020, februari 22). Ik ben niet van de theorie, ik moet tekenen. *NRC*, p. 2.
- Boon, T. d. (2022, augustus 13). In onze taal zit armoede alvast in de lift. *Trouw*, p. 24.
- Borden, S. L. (2022). *The Routledge Companion to Media and Poverty*. New York: Routledge.
- Borger, S. (2003, februari 22). Brood, Fruit en Medeleven. *Telegraaf*.
- Bosboom, R. (2020, maart 13). Je voelt je een zware crimineel'. *AD*.
- Brakel, M. v. (2023). *armoede en sociale uitsluiting 2023*. Opgehaald van www.cbs.nl: <https://longreads.cbs.nl/armoede-en-sociale-uitsluiting-2023/>
- Bussemaker, J., & al, e. (2021, 12 13). *Machtige mensbeelden. Kiezen voor een menswaardig bestaan*. Opgehaald van Raad Volksgezondheid & samenleving: <https://www.raadvr.nl/adviezen/machtige-mensbeelden/documenten/publicaties/2021/12/13/mensbeelden>
- Catthoor, K., Hert, M. D., Loof, H. D., Jongeneelen, I., Wuyts, Y., & Broeck, K. V. (2023, augustus 21). *Psychiaters en andere medische professionals hebben een belangrijk tekort aan kennis over armoede*. Opgehaald van blog armoede en sociale uitsluiting: <https://blog.uantwerpen.be/armoede-sociale-uitsluiting/psychiaters-en-andere-medische-professionals-hebben-een-belangrijk-tekort-aan-kennis-over-armoede/>
- CBS. (2016, juni 16). *bijna helft bijstandsgerechtigden kan of wil niet werken*. Opgehaald van www.cbs.nl: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/24/bijna-helft-bijstandsontvangers-kan-of-wil-niet-werken>
- CBS. (2021, december 8). *Armoede en sociale uitsluiting 2021*. Opgehaald van www.cbs.nl: <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2021/49/armoede-en-sociale-uitsluiting-2021>
- CBS. (2023). *Armoede en sociale uitsluiting 2023*. Opgehaald van [ww.cbs.nl](http://www.cbs.nl): <https://longreads.cbs.nl/armoede-en-sociale-uitsluiting-2023/>
- CBS. (2024, november 1). *Laag en langdurig laag inkomen van personen; persoonskenmerken*. Opgehaald van CBS: <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/83843NED/table>
- CBS. (2024, oktober 17). *Nieuwe meetmethode CBS, SCP en Nibud brengt armoede scherper in beeld*. Opgehaald van [cbs](http://www.cbs.nl): <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/42/nieuwe-meetmethode-cbs-scp-en-nibud-brengt-armoede-scherper-in-beeld>

- Chauhan, A. &. (2013). Representations of poverty in British newspapers: a case of 'othering' the threat? *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 24 (5).
- Chauhan, A., & Foster, J. (2014, oktober). Representations of poverty in British Newspapers: a case of 'othering' the threat. *Journal of Community and Applied Social Psychology*.
- Clawson, R. A., & Trice, R. (2000). Poverty as we know it. Media Portrayals of the poor. *Public Opinion Quarterly* volume 64.
- Cohen, I., & Kluivers, S. (2013, september 4). 'Het is nu al sappelen'. *Telegraaf*, p. 8.
- Cooker, J. d., & Boonman, V. (2020). *van drugsprobleem naar woonprobleem*. Tilburg: Fontys Lectoraat journalistiek en Innovatie.
- Dobber, L. (2013, april 23). "Heftig ja, maar het is dwangarbeid". *Trouw*, p. 15.
- Dongen, A. v. (2022, augustus 13). 'Arme mensen leven korter en de overheid pakt dat verkeerd aan'. *AD*.
- Echtelt, P. v. (2022, mei 21). *Kennisnotitie chronisch zieken in de bijstand*. Opgehaald van [www.scp.nl](https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2022/05/24/kennisnotitie-chronisch-zieken-in-de-bijstand/Kennisnotitie%2BChronisch%2Bzieken%2Bin%2Bde%2Bbijstand.pdf&ved=2ahUKEwjkaXe):
<https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2022/05/24/kennisnotitie-chronisch-zieken-in-de-bijstand/Kennisnotitie%2BChronisch%2Bzieken%2Bin%2Bde%2Bbijstand.pdf&ved=2ahUKEwjkaXe>
- Ederveen, R. (2023). *Ongedocumenteerde kinderen – leven in de schaduw*. Stichting Los.
- Eijk, G. v. (2016, juni 15). Tv-programma's over armoede: mixed feelings of poverty porn? *Sociale Vraagstukken*.
- Eijk, K., & Visser, M. (2022, augustus 20). Groeiende armoede al zichtbaar. *Telegraaf*, p. 6.
- Eng, M. v. (2017, mei 24). 'Steuntrekker boert te goed'. *Telegraaf*, p. 16.
- Engbersen, G. (1991, 1). Moderne armoede: Feit en fictie. *Sociologische Gids*, pp. 7-23.
- Engbersen, G. (1998). De taal van de armoede. In G. Engbersen, J. Vrooman, & E. Snel, *Effecten van armoede. Derde jaarrapport armoede en sociale uitsluiting* (pp. 13-26). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Engbersen, G., Barendregt, E., Bartelds, A., Berk, S., Caminada, K., Jungmann, N., . . . Vliegthart, A. (2023). *Een zeker bestaan. Naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum*. Commissie sociaal minimum.
- Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. Londen: Bloomsbury Academic.
- Falke, J. (2022). *Van armoede. Reportages over het leven in de schaduw van de welvaart*. Amsterdam: Vrij Nederland.
- Farkas, V. (2003, februari 20). Gratis bijvoeding voor hongerige scholier. *De Telegraaf*.
- Foundation, J. R. (2020). *Reporting poverty: a guide for media professionals*.
- Gaver, B., & Dunne, T. P. (1999). Design: cultural probes. *Interactions* 6(1), pp. 21-29.
- Gebhardt, W., & Feijten, P. (2022). *Mensbeelden bij beleid. Bewust worden, bespreken, bijstellen*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Goethals, J. (2012). *Armoedeberichterijging in de Vlaamse kranten: een inhoudsanalyse*. Brussel: Erasmus Hogeschool Brussel.
- Goethals, J. (2012). *Armoedeberichterijging in de Vlaamse kranten: een inhoudsanalyse*. Brussel: Erasmus Hogeschool Brussel.
- Goffman, E. (1963). *Stigma. Notities over de omgang met een geschonden identiteit*.
- Goudsmit, R. (2022, januari 15). "Maak een eind aan het sociaal isolement van armoede". *Trouw*, p. 8.
- Haft, G. t. (2003, november 5). Stille armoede op scholen. *Trouw*, p. 13.
- Haan, M. d. (2022, oktober 20). 'Mijn moeder was geen fraudeur, ze was alleen niet op de hoogte van de meldplicht voor gokken'. *NRC*.
- Heerschop, T. (2020, oktober 8). Grote zorgen over armoedegolf Utrecht. *Telegraaf*, p. 15.
- Heezik, C. (2022, december 4). Schuldhulpverlening moet je niet aan de markt overlaten. *NRC*, p. 16.
- Heijden, F. v., & Krijnen, H. (2013, juni 26). *Nieuwe armoede: het optimisme en de scepsis van Godfried Engbersen*. Opgehaald van www.socialelevraagstukken.nl: <https://www.socialelevraagstukken.nl/interview/nieuwe-armoede-het-optimisme-en-de-scepsis-van-godfried-engbersen/>
- Heilbron, B., & Rotman, M. (2022, oktober 27). Wie controleert de sociale dienst 'Gemeenten hebben voortdurend de grenzen opgezocht'. *Trouw*, pp. 6,7.
- Hesmondhalgh, D. (2006). *Discourse analysis and content analysis. Analysing media texts*, . gilens.

- Holtkamp, F. (2020). *Bijstandsgerechtigden, krijgen ze waardering of hebben ze te maken met stigmatisering?* Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Hooven, M. t., & Lammers, E. (2003, juni 13). Op eigen benen ; Verzorgingsstaat. *Trouw*.
- Hulten, M. v. (2020, augustus 20). Voedseltuin die alles weggeeft. *AD*, p. 20.
- Huygen, M. (2003, mei 19). Gebruik van Krepeergevallen. *NRC*.
- Jansz, M. (2003, december 17). Versleten meubels, geen vakantie, nooit bezoek. *AD*.
- Kamerman, S. (2022, april 29). Wie kan er 6 euro voor 30 eieren betalen. *NRC*.
- Kamp, M. v. (2023). *Misschien moet je iets lager mikken. Een verhaal over kansenongelijkheid*. Amsterdam: Atlas contact.
- Kieskamp, W. (2003, januari 23). De wasserette is duur ; De Buitenkant. *Trouw*, p. 23.
- Kieskamp, W., & Smit, M. (2003, september 8). Mama dweilt de Gamma ; Alleenstaande ouders. *Trouw*, p. 9.
- Kivits, N. (2024, oktober 8). *Arbeidsmarktmonitor: Journalisten zien journalistiek diverser worden*. Opgehaald van Villamedia: <https://www.villamedia.nl/artikel/arbeidsmarktmonitor-journalisten-zien-de-werkvloer-diverser-worden>
- Koelewijn. (2003, mei 24). Een hopeloos geval, zo voelde ik me. *NRC*.
- Koesveld, P. v. (2022, maart 4). Zorgen om stijgende energieprijzen: Soms blijf ik twee uur langer in bed liggen om energie te besparen. *Algemeen Dagblad*.
- Kok, L. (2020, november 14). Voor je het weet, zit je jaren in de ellende. *AD*.
- Kok, L. (2020, januari 17). 'Overheid mag burgers niet op de bank laten zitten.'. *AD*, p. 8.
- Kok, L. (2022, juni 13). 'Een minster voor armoede, was dat wel nodig.? Ja dus. *AD*.
- Kok, L. (2022, juli 13). Kabinet wil terugkeer schooltandarts. *AD*, p. voorpagina.
- Kok, L. (2022, juli 13). Kabinet wil terugkeer van de schooltandarts. *AD*.
- Koning, P. d. (2003, augustus 30). Bemoeizucht ; Steeds meer mensen uit huis gezet vanwege overlast en/of huurschuld. *NRC*.
- Koning, P. d. (2013, november 14). Hup, netjes kleden en meedoen. *NRC*, p. 6.
- Kramer, F. (2003, april 17). Op een lege maag kun je niet goed denken ; 'Sinterklaas' helpt waar instanties falen. *Algemeen Dagblad*.
- Kramer, S. (2020, oktober 22). Boterhammenman. *Telegraaf*.
- Leegwater. Maart, T. H. (2024, maart 26). *Praatplaat beeldvorming en taal bij armoede en schulden*. Opgehaald van Platform 31: <https://www.platform31.nl/artikelen/praatplaat-beeldvorming-en-taal-bij-armoede-en-schulden/>
- Lemmereis, B. (2020, mei 11). vijftien jaar lang heb ik gezworven. *NRC*, p. 9.
- Lewis, O. (1968). *A Study of Slum Culture. Backgrounds for La Vida*. New York.
- Lister, R. (2021). *Poverty*. Cambridge: Polity Press.
- Lugo-Ocando, J. (2019, mei 6). Poverty in the news media: Continuities, ruptures, and change in the reporting socioeconomic inequality. *Sociological Compass*.
- Luijt, M. (2013, november 20). Zij bewegen, dus komt die baan vanzelf; Zo vind je werk Bijstandsgerechtigden moeten steeds meer. Zo laat de gemeente Rotterdam ze nu sporten. *NRC Next*, p. carrière 1.
- Lusse, M., & Kassenberg, A. (2020, februari). *Handreiking omgaan met armoede op scholen*. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/02/12/handreiking-omgaan-met-armoede-op-scholen>
- Marijnissen. (2020, februari 3). Arm en rijk mengen lost problemen in achterstandswijken juist niet op. *Trouw*.
- Marlet, G. (2003, 3 1). Een enorm levensongeluk; schulden. *Trouw*.
- Mättelmaki, T. (2005). Applying probes—from inspirational notes to collaborative insights. *CoDesign*, pp. 83-102.
- McKendrick, J. e. (2008). *The media, poverty and public opinion in the UK*. Joseph Rowntree Foundation.
- Messarís, P., & Abraham, L. (2001). The role of images in framing news stories. In S. D. Reese, *Framing public life* (pp. 231-242). Routledge.
- Meulenbelt, A. (2021, augustus 7). Kinderarmoede bestaat niet. Armoede wel. *Trouw*.

- Misbruik uitkeringen is nationale sport. (2003, december 5). *Trouw*, p. 1.
- Moll, H. (2003, december 23). Zijn dat wel uw eigen sokken? ; Alleenwonenden in Amsterdam gecontroleerd op uitkeringsfraude. *NRC*, p. 2.
- Montgomery, M. (2008). THE DISCOURSE OF THE BROADCAST NEWS INTERVIEW. *Journalism Studies*, 9:2,, pp. 260-277.
- Mulder, M. (2020, augustus 27). 'Lange rijen bij voedselpunten' . *Telegraaf*, p. 5.
- Noord, J. v. (2013, november 14). Gratis. *Telegraaf*.
- NRC. (2003, december 5). 'Misbruik van uitkeringen is een sport'. *NRC Handelsblad*.
- NRC. (2003, december 5). 'Misbruik van uitkeringen is een sport' ; Minister De Geus in Kamer:. *NRC Handelsblad*, p. binnenland 1.
- NRC. (2003, december 17). De onderkant. *NRC*, p. 7.
- NRC. (2003, april 7). Kerel genoeg om door te bijten . *NRC*.
- NRC. (2003, december 1). Maasstad weert armen. *NRC handelsblad*, p. voorpagina.
- NRC. (2003, juli 16). Op kampen geen controle uitkeringen. *NRC Handelsblad*, p. Binnenland 2.
- NRC. (2008, Augustus 2). Wie vermoordde Jill Dando? *NRC*, p. 4.
- NRC. (2013, 12 4). 'Schuldhelp moet je niet aan de markt overlaten'. *NRC*.
- NTR. (sd). *NTR Redactiestatuut*. Opgehaald van [www.ntr.nl](https://ntr.nl/site/tekst/Redactiestatuut/35): <https://ntr.nl/site/tekst/Redactiestatuut/35>
- nu.nl. (2024, mei 28). *inwoners-met-laag-inkomen-krijgen-een-jaar-lang-gratis-de-krant*. Opgehaald van [nu.nl](https://www.nu.nl/login-vereist/6314583/inwoners-met-laag-inkomen-krijgen-een-jaar-lang-gratis-de-krant.html): <https://www.nu.nl/login-vereist/6314583/inwoners-met-laag-inkomen-krijgen-een-jaar-lang-gratis-de-krant.html>
- Obbink, H. (2013, mei 30). Amsterdam laat kansarmen niet los. *Trouw*, p. 19.
- Oliver, L. (2021). *A freelancer's guide to reporting on poverty*. Opgehaald van [www.ejc.net](https://ejc.net/resources/a-freelancers-guide-to-reporting-on-poverty): <https://ejc.net/resources/a-freelancers-guide-to-reporting-on-poverty>
- Panis, K., Dhoest, A., & Paulussen, S. (2019). De representatie van armoede op televisie: individuele verhalen of structurele analyses? *Jaarboek Armoede en Uitsluiting*, 265-281.
- Paping, A. (2003, april 26). Veel uitkeringen bij oudere allochtonen. *Telegraaf*.
- Peeters, P.-H. (2023, oktober 31). *Godfried Engbersen: bestaanszekerheid als fundament van sociaal domein*. Opgehaald van [sociale vraagstukken](https://www.socialevraagstukken.nl/interview/godfried-engbersen-bestaanszekerheid-als-fundament-van-sociaal-domein/): <https://www.socialevraagstukken.nl/interview/godfried-engbersen-bestaanszekerheid-als-fundament-van-sociaal-domein/>
- Pietersen, R. (2013, augustus 30). Kleine wereld en minimaal budget . *Trouw*.
- Ploeg, P. v. (2010, december 14). Armoede in Nederland gestegen. *NRC*.
- Qual+, T. (2011). *Armoede en uitsluiting onder ouderen in de EU*. Brussel: Eurobarometer.
- Quekel, S. (2020, december 30). Vrouw moet 7000 euro bijstand terugbetalen. *AD*, p. 3.
- Ridder, H. d. (2021, januari 30). Roosendaal bundelt krachten in strijd tegen armoede. *AD*.
- Rijksoverheid. (2024). *Herstel kinderopvangtoeslag*. Opgehaald van [rijksoverheid.nl](https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kinderopvangtoeslag/maatregelen-kinderopvangtoeslag): <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kinderopvangtoeslag/maatregelen-kinderopvangtoeslag>
- Ritman, M. (2020, december 16). Proef bijstandsfraude: 3,5 ton teruggevorderd. *Telegraaf*.
- Ritman, M. (2022, september 22). In de problemen door hoge energieprijzen. *Telegraaf*.
- Robinson, F. (2009, juli 6). *Poverty in the media: Being seen and getting heard*. Opgehaald van www.jrf.org: <https://www.jrf.org.uk/political-mindsets/poverty-in-the-media-being-seen-and-getting-heard>
- Rodriguez, L., & Dimitrova, D. V. (2011). The levels of visual framing. *Journal of visual literacy*, 30(1), pp. 48-65.
- Rose, M., & Baumgartner, F. R. (2013). Framing the Poor: Media Coverage and U.S. Poverty. *Policy Studies Journal* volume 41, 22-53.
- RTV-Noord. (2022, december 24). *Armoedebeleid verschilt per gemeente soms sterk: 'Verschillen zijn oneerlijk'*. Opgehaald van [www.rtvnoord.nl](https://www.rtvnoord.nl/nieuws/984468/armoedebeleid-verschilt-per-gemeente-soms-sterk-verschillen-zijn-oneerlijk): <https://www.rtvnoord.nl/nieuws/984468/armoedebeleid-verschilt-per-gemeente-soms-sterk-verschillen-zijn-oneerlijk>
- 'S Jongers, T. (2022). *Beledigende broccoli. over de ervaringskennis van kwetsbare mensen*. Van Gennep.

- 'S Jongers, T. (2022, november 21). *Het armoededeбат moet vooral over niet-armen gaan*. Opgehaald van De Correspondent: <https://decorrespondent.nl/13931/het-armoededeбат-moet-vooral-over-niet-armen-gaan/c6b8111a-5bd7-06f7-3b95-7ecb6ec4489a>
- 's Jongers, T. (2024). *Armoede uitgelegd aan mensen met geld*. Amsterdam: De correspondent.
- 'S Jongers, T. (2024, oktober 31). *Een nieuwe definitie van armoede, daar hebben mensen die in armoede leven niks aan – integendeel*. Opgehaald van <https://decorrespondent.nl>: <https://decorrespondent.nl/15660/een-nieuwe-definitie-van-armoede-daar-hebben-mensen-die-in-armoede-leven-niks-aan-integendeel/65758880-b050-0b27-1031-3606fbb5fe5b>
- Schouten, V. (2022, september 21). Koopkrachtplan heeft effect: minder armoede. *Telegraaf*.
- Schouten, V. (2022, augustus 19). Nederland aan de bedelstaf, Wat betekent dat 350.000 armen erbij. *Telegraaf*.
- Schreuder, A. (2013, december 3). Samen arm, zonder saamhorigheid. *NRC*, p. 7.
- Schreuder, A. (2013, december 3). Samen arm, zonder saamhorigheid. *NRC*, p. 7.
- Schut, C. V. (2013). Het karige bestaan: een kwart eeuw armoede in Nederland. *TPE digitaal*, 27-50.
- Schuurman, J. (2013, september 7). seizoenswerk loopt stuk op bureaucratie. *Trouw*, p. 6.
- SCP. (2019, september 3). *armoede in kaart 2019*. Opgehaald van www.scp.nl: <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkaart2019/de-omvang-van-armoede/>
- SCP. (2024). *De leefwerelden van arm en rijk*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Sevil, M. (2022, december 24). Zo ziet armoede in Amsterdam eruit: 'Kinderen op matrassen uit het grofvuil, dat horen we vaak'. *Parool*.
- Smits, A., & Swinkels, H. (2003, april). *arbeidsgehandicapten in Nederland, 2001*. Opgehaald van www.cbs.nl: <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2003/16/arbeidsgehandicapten-in-nederland-2001>
- Soest. (2022, augustus 23). Kabinet moet meer armoede voorkomen. *AD*.
- Soest, H. v. (2020, augustus 23). 'het Kabinet moet meer doen om armoede op te lossen'. *NRC*, p. 21.
- Soest, H. v. (2022, augustus 23). Kabinet moet meer armoede voorkomen. *AD*, p. 21.
- Spijker, J. (2020, juli 16). 'Een uitkering is niets voor mij'. *Telegraaf*, p. 2.
- Sylvester, J. (2022, november 5). Help mensen om uit de armoede te stappen. *AD*.
- Telegraaf. (2003, december 20). De bedelstaf nadert. *Telegraaf*.
- Telegraaf. (2013, februari 26). De rapen zijn gaar ; Rel om verbod gratis koken voor Bredase daklozen. *Telegraaf*.
- Telegraaf. (2013, februari 26). De rapen zijn gaar; rel om verbod gratis koken voor Bredase daklozen. *Telegraaf*.
- Telegraaf. (2013, augustus 8). Schrijnende armoede bij 65-plussers. *Telegraaf*.
- Telegraaf. (2020, februari 25). Inzet op fraude met uitkeringen. *Telegraaf*, p. 14.
- Telegraaf. (2020, augustus 27). Lange rijen bij voedselpunten. *Telegraaf*, p. 5.
- Telegraaf. (2020, februari 6). WW van Polen terecht ingetrokken. *Telegraaf*, p. 22.
- Telegraaf. (2020, mei 30). Zo kom je rond van bijstand; Wat zijn je mogelijkheden als de bodem van je buffer in zicht is? *Telegraaf*, p. 30.
- Telegraaf. (2022, augustus 1). armoede steeds meer zichtbaar; aantal huishoudens met schulden neemt toe. *Telegraaf*, p. 19.
- Termaat, G. (2013, februari 13). 'Overheid moet arm kind helpen'. *Telegraaf*, p. 8.
- Tilstra, M. (2020). *De veelkleurige representatie van minderbedeelden in krantenberichten*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Tinnevelt, R. (. (2019). *De verschillende gezichten van armoede*. Nijmegen: Valkhof Pers.
- Trice, R. a., & Clawson, R. (2000). Poverty as we know it. Media portrayals of the poor. *The Public Opinion Quarterly* volume 64, 53-64.
- Trouw. (2003, augustus 29). Amsterdam pakt werklozen aa ; Eerst solliciteren, pas na acht weken een bijstandsuitkering. *Trouw*, p. 5.
- Trouw. (2003, december 3). Arme ouders hebben steeds meer moeite met schoolgeld. *Trouw*, p. 4.
- Trouw. (2003, 12 3). Arme ouders hebben steeds meer moeite met schoolgeld. *Trouw*.

- Trouw. (2003, november 12). Busje moet werklozen echt aan de bak helpen. *Trouw*, p. Economie 5.
- Trouw. (2003, 11 12). Busje moet werklozen echt aan de bak helpen. *Trouw*.
- Trouw. (2003, december 5). Misbruik uitkeringen is nationale sport. *Trouw*, p. 1.
- Trouw. (2011, december 7). Rutte heeft bezwaar tegen de term 'armoede in Nederland'. *Trouw*, p. 10.
- Trouw. (2013, juli 27). gemeenten controleren waterverbruik steuntrekkers. *Trouw*, p. 4.
- Trouw. (2013, december 4). Kabinet zal meer moeten inzetten op werk om armoede te bestrijden. *Trouw*.
- Trouw. (2020, mei 16). Kloof door arm en rijk groeit door crisis, zeggen hoogleraren. *Trouw*.
- Utrecht, H. (2024). *Ethos-telling dak- en thuisloosheid*. Opgehaald van Hogeschool Utrecht: <https://www.hu.nl/onderzoek/projecten/ethos-telonderzoek>
- Velde, M. v., Gorp, B. V., & Blow, H. (2004). De beeldvorming van armoede in televisiereportages. Bij wie wordt de schuld gelegd? *Jaarboek armoede en sociale uitsluiting*.
- Velden, C. v. (2013, januari 15). 5000 Rotterdammers in de bijstand moeten 20 uur klussen voor hun geld. *AD*.
- Velzen, J. v. (2022, december 6). De kassa's rinkelen maar bij de voedselbank loopt het storm. *Trouw*, pp. 4,5.
- Verbrugge, B. (2022, oktober 27). "Dat mensen met honger naar bed gaan, raakt ons diep". *AD*.
- Vermeij, L., & Thijssen, L. (2024). *De leefwerelden van arm en rijk*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Vis, C. (2022, november 29). Speelgoed te duur? Dan maar ruilen. *NRC*, p. c5.
- Visser, M. (2020, mei 30). Zo kom je rond van bijstand. *Telegraaf*, p. 30.
- Visser, M. (2022, september 7). Dubbelmodaal maar ik kom niet rond. *Telegraaf*, p. 17.
- Voermans, T. (2020, november 13). Bankiers staan op in de strijd tegen armoede door corona. *AD*, p. 18.
- Voermans, T. (2020, juni 23). ik vertrouw niemand mee. *AD*.
- Vollebregt, B. (2022, februari 2). Angela heeft een vaste baan, toch kan ze niet rondkomen. *Trouw*.
- Vollebregt, B. (2022, februari 5). Angela heeft een vaste baan, toch kan ze niet rondkomen. *Trouw*, p. 13.
- Vrooman, C. e. (2003, januari 23). *Armoedemonitor 2003*. Opgehaald van [www.cbs.nl](https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2004/04/armoedemonitor-2003): <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2004/04/armoedemonitor-2003>
- Vrooman, C., & Schut, J. M. (2013). Het karige bestaan: een kwart eeuw armoede in Nederland. *TPEdigitaal*, pp. 27-50.
- Weel, I. (2013, september 28). In de bijstand is een baan heel ver weg. *Trouw*, p. 19.
- Wemmers, E. (2013, november 8). Fraudejagers slaan door; Overheid genadeloos voor burgers die steekje. *Telegraaf*.
- Wester, F. P., & Peters, V. A. (2004). *Kwalitatieve analyse: uitgangspunten en procedures*. Bussum : Coutinho.
- Winterman, P. (2022, februari 3). Toenemende verloedering arme wijken. *AD*.
- Witte, T. (. (2021). *Armoede en bestaanszekerheid. Beleid en sociaal professionele aanpak*. Bussum: Coutinho.
- Wittenberg, E. (2013, 12 10). Jarenlang kondern de Roma hun gang gaan. *NRC*, p. 8.
- Ypeij, A. (2003, maart 6). Honger is Nederland nog niet uit. *NRC*, p. 7.

BIJLAGEN

Codeboek onderzoek beeldvorming armoede

1. Krant: de naam van de krant in het artikel
2. Jaar: waarin het artikel verschenen is
3. Datum: waarop het artikel verschenen is
4. Kop: de kop van het artikel
5. Soort artikel:
 - a. nieuwsartikel
 - b. reportage
 - c. interview
 - d. opinieartikel
 - e. column
 - f. achtergrond/onderzoeksjournalistiek artikel
6. Plaats artikel in de krant: selecteer rubriek en paginanummer
7. Foto of ander beeldmateriaal
 - a. geen beeld
 - b. foto
 - c. meerdere foto's
 - d. illustratie
8. wat is er op het beeld te zien
 1. personen die over mensen in armoede praten
 2. Illustratief beeld
 3. Arme wijken
 4. Armoede-initiatieven
 5. Personen in armoede
9. Auteur
 - a. journalist
 - b. wetenschapper
 - c. belangenbehartiger (vakbond, bijstandsbond etc.)
 - d. politicus
 - e. iemand in armoede
 - f. overig (selecteer functie)
10. Onderwerp artikel
 - a. armoede
 - b. uitkeringen
 - c. schulden
 - d. armoedegerelateerd
11. Gaat het artikel over een specifiek soort armoede
 - a. kinderarmoede
 - b. armoede bij ouderen
 - c. energiearmoede
 - d. menstruatie armoede
12. Bron
 - a. politicus /beleidsmaker
 - b. uitkeringsinstantie
 - c. onderzoeker/ onderzoeksrapport
 - d. belangenbehartiger (vakbond, bijstandsbond etc.)

- e. hulpverlener
- f. persoon in armoede

12. Afkomst mensen in armoede die in het artikel voorkomen

- a. Nederlands
- b. migratieachtergrond
- c. als vluchteling gekomen
- d. ongedocumenteerd
- e. onbekend

13. Gezinssituatie beschreven personen in armoede

- a. alleenstaand
- b. echtpaar
- c. gezin
- d. eenoudergezin
- e. inwonende familieleden (oma, neef etc.)
- f. onbekend

14. Inkomenssituatie persoon in armoede

- a. uitkering
- b. loon
- c. zzp
- d. onderneming
- e. overig namelijk:
- f. onbekend

15. Nieuwe arme of langdurig in armoede

- 1. nog niet in armoede (bang voor armoede)
- 2. Jaar of korter in armoede
- 3. Langdurig in armoede
- 4. Onbekend

16. Persoon in armoede kort of lang aan het woord (kort is een quote)

- 1. Kort
- 2. Lang

17. Persoon door journalist gesproken of enkel meegeluisterd met hulpverlener?

- 1. door journalist
- 2. Alleen indirect

18. Perspectief

- 1. undeserving
- 2. deserving
- 3. niet vast te stellen

19. plaats waar artikel zich afspeelt

Bijlage 2: codeerschema foto's

Administratief	Jaar Datum Krant Kop artikel Foto /tekening Maker/fotograaf
LEVEL 1 (Beschrijvend)	Aantal personen Man(nen) Vrouw(en) Kind(eren) Onherkenbaar Etnische achtergrond afgebeelde mensen Alleen voorwerp(en) in beeld Omgeving Stilstaand Actief Confrontatie
Level 2	Close Up Medium Shot Long Shot Natuurlijk licht Kunstmatig licht Vogelperspectief Point of View Kikvorsperspectief Geënceneerd/ geposeerd/ reportagefoto Objectief Subjectief Kleur (bij tekening ook rol van kleur benoemen) Zwart-Wit Gelijkmatige compositie Verdeelde compositie
Level 3	Persoon kijkt je aan Gezichtsuitdrukking Persoon kijkt weg Persoon met de rug naar je toe Hoog-laag verschil

Attributen	
Level 4 (Ideologisch)	Deserving poor (verdient hulp)/ Undeserving poor (verdient geen hulp) Zielig/ slachtoffer frame Neutraal perspectief Confronterend perspectief Verzorgd/onverzorgd Hele gewone mensen frame Omschrijving Het peiljaar waarin de foto geplaatst is Datum van publicatie van foto Kop van het bijbehorende artikel In welke van de vier kranten is de foto geplaatst Wie heeft de foto of illustratie gemaakt Omschrijving Het peiljaar waarin de foto geplaatst is Datum van publicatie van foto Kop van het bijbehorende artikel In welke van de vier kranten is de foto geplaatst Wie heeft de foto of illustratie gemaakt Omschrijving Het peiljaar waarin de foto geplaatst is Datum van publicatie van foto Kop van het bijbehorende artikel In welke van de vier kranten is de foto geplaatst Wie heeft de foto of illustratie gemaakt

LEVEL 1 (Beschrijvend)	Omschrijving
Aantal personen	Hoeveel personen (subjecten) zijn de focus van de foto?
Man(nen)	Hoeveel mannen zijn te zien op de foto?
Vrouw(en)	Hoeveel vrouwen zijn te zien op de foto?
Kind(eren)	Hoeveel kinderen zijn te zien op de foto?
Onherkenbaar	Hoeveel niet te identificeren personen zijn te zien op de foto?
Omgeving	Waar is de foto gemaakt? Omschrijf in 1 steekwoord de omgeving die zichtbaar is op de foto, bijvoorbeeld: flat, vrijstaand huis, rijtjeshuis,

	voedselbank, supermarkt, speeltuin en voetbalveld, etc.
Actief	Is de foto gemaakt tijdens een handeling?
Stilstaand	Is de foto gemaakt terwijl er geen handelingen plaatsvinden?
Confrontatie	Vind er interactie plaats tussen meerdere subjecten? Zo ja: wat voor?
Enkel een of meer voorwerpen(en) in beeld	
Level 2 (Indexerend)	Omschrijving
Close Up	Brengt een gedetailleerde weergave van het subject tot stand door het dichtbij en prominent in beeld te brengen, waarbij vaak de nadruk ligt op kleine details?
Medium Shot	Is het subject gedeeltelijk of geheel gefotografeerd waardoor een gebalanceerde verhouding ontstaat tussen het subject en de omgeving?
Long Shot	Wordt het subject op afstand gefotografeerd, waardoor de context van de omgeving en de relatieve schaal van het subject duidelijk wordt?
Natuurlijk licht	Komt de verlichting van natuurlijke bronnen zoals de zon, wat een zachte en realistische sfeer creëert?
Kunstmatig licht	Wordt de verlichting gegenereerd door kunstmatige bronnen zoals lampen, waardoor de fotograaf meer controle heeft over de belichting en sfeer van de afbeelding?
Vogelperspectief	Wordt het subject vanuit een hoger standpunt vastgelegd, wat een overzichtelijk beeld creëert?
Kikvorsperspectief	Wordt het subject vanuit een lager standpunt vastgelegd, wat vaak een dramatisch of imponerend effect geeft?

Point of View	Wordt het perspectief of gezichtspunt van de fotograaf of het subject zelf weergegeven, waardoor de kijker zich kan identificeren met de waargenomen scène?
Geënceneerd/ geposeerd/ Gedocumenteerd	Welke benaderingen worden gebruikt voor het vastleggen van het subject: volledig geënceneerd is beeld dat volledig is verzonnen (de personen zijn niet in armoede), geposeerd zijn foto's waarin mensen die zelf in armoede zitten of zaten in bepaalde houdingen zijn neergezet, reportagefoto is een foto die in een natuurlijke setting is genomen (voedselbank etc.)
Objectief	Tracht de weergave zo objectief mogelijk de werkelijkheid vast te leggen, zonder persoonlijke interpretatie of vertekening?
Subjectief	Wordt de persoonlijke interpretatie of emotie van de fotograaf uitgedrukt, waardoor een subjectief standpunt wordt benadrukt?
Kleur	Is de foto gemaakt in kleur?
Zwart-Wit	Is de foto gemaakt in zwart/wit?
Gelijkmatige compositie	Wordt een compositie gecreëerd waarbij elementen evenwichtig en gelijkmatig over het beeld zijn verdeeld, waardoor harmonie en balans ontstaan?
Verdeelde compositie	Worden elementen expressief en dynamisch gerangschikt binnen het kader, wat kan leiden tot een gevoel van beweging, spanning of contrast?

Level 3	Omschrijving
Hoofdpersoon kijkt je aan	Kijkt de hoofdpersoon je aan?
Gezichtsuitdrukking	Welke gezichtsuitdrukking heeft de hoofdpersoon?
Hoofdpersoon kijkt weg	Kijkt de hoofdpersoon weg?

Hoofdpersoon met de rug naar je toe	Staat de hoofdpersoon met de rug naar je toe?
Hoog-laag verschil	Is er een hoog-laag verschil tussen de hoofdpersoon en de camera?
Attributen	Welke attributen zijn aanwezig? Bijvoorbeeld: Portemonnee (leeg/vol), contant geld, vuilnisbakken, tv schotels, etc.
Level 4 (Ideologisch)	Omschrijving
Gewone mensen perspectief	Is de hoofdpersoon deserving (verdient het om geholpen te worden) of undeserving (heeft het aan zichzelf te danken)?
Zielig/ slachtofferperspectief	Wordt de hoofdpersoon afgebeeld als zielig of als slachtoffer?
Neutraal perspectief	Wordt er een neutraal perspectief gekozen? (Een benadering waarbij de compositie en de manier waarop het onderwerp wordt weergegeven, gericht zijn op zo kaal en emotioneel mogelijk over armoede te berichten (bijv. foto's van het bordje van het UWV)

Confronterend perspectief	Wordt er een confronterend perspectief gebruikt? (Een benadering waarbij de compositie en de weergave van het onderwerp bedoeld zijn om de kijker uit te dagen, te provoceren of ongemak te veroorzaken. Het kan bijvoorbeeld worden gekenmerkt door scherpe contrasten, ongewone camerahoeken, of expliciete onderwerpen die de kijker dwingen om na te denken over moeilijke onderwerpen of gevoelens van spanning en confrontatie op te roepen.)
Verzorgd/onverzorgd	Wordt armoede zichtbaar gemaakt in het uiterlijk van de mensen die afgebeeld worden?
Heel gewone mensen frame	Worden mensen in armoede neergezet als heel gewoon, net als andere mensen

BIJLAGE 3. VRAGEN VOOR ONDERZOEK BEELDVORMING ARMOEDE

Wat willen we weten?

1. Hoe merken mensen in armoede vooroordelen? En wat voor effecten hebben die stereotypen op hun leven?
2. Welke stigma's zijn dit en waar komen stigma's vandaan volgens mensen in armoede?
3. Wat kunnen media doen om die stigma's te verminderen? Welk beeld zouden ze moeten schetsen van mensen in armoede

Algemene vragen

- Kun je iets vertellen over jouw gezin?
- Leef je op dit moment in armoede?
- Doe je dat allang?
- Wat vind je het lastigste van leven in armoede?
- Wat heeft het je opgeleverd?

Vooroordelen:

- Met welke vooroordelen over mensen in armoede krijg jij en je gezin te maken? (Vraag door naar situatie kinderen)
- Welke daarvan zijn het meest pijnlijk? Waarom?
- Hoe is het dan wel? Wat klopt er niet aan de vooroordelen?
- Hoe komt het dat dit beeld ontstaat denk je (waar komen stigma's vandaan?)

Samen naar een artikel/ foto/kop kijken

Wat had hier anders gemoeten volgens jou?

Rol media:

- Hoe en hoe vaak volg je nieuws?
- Wat lees je in de krant of zie je op tv/internet over mensen in jouw situatie (armoede)
- Wat klopt hiervan?
- Wat voel je daarbij?
- Wat zijn dingen in het nieuws/tv of internet over mensen in armoede die je ergeren/pijn doen? Waar komt dat door? Wat is het effect daarvan?
- Hoe levert dat stigma's op denk je?
- Hoe leest iemand anders dit, die niet in armoede leeft, denk je?
- Wat zou je zelf schrijven/ in beeld brengen?

Effecten

- Verberg je weleens dat je in armoede leeft? Hoe doe je dat en bij wie? Heeft dit gevolgen gehad?
- Zijn er mensen met wie je geen of minder contact hebt vanwege hun vooroordelen over mensen met weinig geld?
- Heb je weleens van regelingen afgezien omdat je niet tegen alle vooroordelen kon?
- Zijn er instanties die je vermijdt vanwege de manier waarop ze met je omgaan?
- Zijn er andere effecten die vooroordelen hebben op jouw leven of dat van je gezinsleden? (Vraag door naar effecten op kinderen)

Alleen voor de groep die zelf foto's heeft gemaakt

- Wat zien we hier? (Descriptief)
- Wat voel je hierbij? (Affectief)
- Hoe zou deze foto er in ideale situatie uit moeten zien?